

ספר

מְסִילַת יִשְׂרָאֵל

לרבי משה חיים לוצאטו - רמח"ל

מהדורה מעובדת ללשון זמננו

המיועדת לקורא המתקשה בסגנונו של רמח"ל

[הסבר על תכונות המהדורה והשוואה בין הנוסח המקורי לנוסח זה ראה בסוף בעמ' 80]

מוקדש לעילוי נשמת אבי

ר' בנימין ליס ז"ל

שנפטר ביום כ"ו באייר תשס"ט

תאריך פטירת רמח"ל

תנצב"ה

ערך: שלמה ליס

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'
חברו החכם הנעלה כבוד מורנו הרב רבי

משה חיים לוצאטו

נטריה רחמנא ופרקיה;

הובא לבית הדפוס והוגה בעיון נמרץ
על ידי החכם הנעלה כבוד מורנו הרב רבי
יעקב בן כבוד רבי אברהם בשן זכר צדיק לברכה
ומשנהו החכם הנעלה הכבוד מורנו הרב רבי דוד בן
החכם השלם הרב הגדול והמובהק כבוד מורנו הרב רבי
רפאל מילדולה נטריה רחמנא ופרקיה;

בבית ובדפוס של האלוף כבוד הרב רבי **נפתלי**
הירץ לוי רופא. בן האלוף והקצין פרנס ואמרכל
כבוד הרב רבי **אלכסנדר זיסקינד**
לוי מעמדין;

בשנת **כי עת** לחננה כי בא מועד לפרט קטן

נוסח השער של הדפוס הראשון שראה אור בחיי המחבר,

אמסטרדם, שנת ת"ק (1740)

הקדמת הרב המחבר

אמר המחבר: את החיבור הזה לא חברתי כדי ללמד את בני האדם את מה שאינם יודעים, אלא כדי להזכיר להם את הידוע להם כבר היטב. וברוב מה שכתבתי בחיבורי לא תמצא אלא דברים, שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בנוגע להם כלל, אלא שכמידת רוב פרסומם וכפי המידה בה אמיתותם גלויה לכל - כך ההתעלמות מהם מצויה מאד והשכחה רבה. מסיבה זו אין התועלת מופקת מן הקריאה בספר זה פעם אחת, כי ייתכן שאחר קריאת הספר ימצא הקורא שלמד רק חידושים מעטים שלא ידע אותם לפני קריאתו. אלא התועלת היא בחזרה עליו ובהתמדה, כי כך יזכור הקורא את הדברים האלה הנשכחים מבני האדם באופן טבעי, וישים אל לבו את חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ואם תתבונן במציאות הקיימת ברובה של האנושות תראה שרוב האנשים החכמים, הפקחים והחריפים, מפנים את עיקר התבוננותם והסתכלותם לחכמות עדינות ולעיונים עמוקים, איש איש כפי נטיית שכלו וחשקו הטבעי. יש שטורחים מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים מפנים את כל עיונם לאסטרונומיה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ויש אחרים הנכנסים יותר אל הקודש, דהיינו ללימוד התורה הקדושה. מהם יש העוסקים בפלפולי ההלכות, יש במדרשים ויש בפסקי הדינים. אך מעטים הם מן הסוג אשר קובעים עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה: על האהבה, על היראה, על הדבקות ועל כל שאר חלקי החסידות. וזה, לא מפני שאין דברים אלה עיקריים בעיניהם, כי אם תשאל אותם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול, ושלא ייתכן חכם אמיתי שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אולם הסיבה שלא ירבו לעיין בעניינים אלו היא רוב פרסום הדברים ופשטותם אצלם, כך שלא נראה להם שיש צורך לבזבז על העיון בהם זמן רב. ולא נשאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מן הסוג הזה, כי אם אצל אותם שאין שכלם בעל יכולת הבחנה בדקויות אלא יותר גס, כך שדווקא את האנשים האלה תראה שוקדים על העניינים הללו שקידה רבה, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתנהג בחסידות לא תוכל להמנע מלחשוך בכך שהוא גס שכל.

ואולם תוצאות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולשאינם חכמים, כי הוא גורם שמאלה ומאלה תחסר החסידות האמיתית ויהיה קשה מאד למצוא אותה בעולם. כי תחסר מן החכמים בגלל מיעוט עיונם בה, ותחסר מן הלא חכמים בגלל מיעוט השגתם אותה, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלויה באמירת מזמורים רבים ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר השכל והדעת אינם מקבלים אותם.

והחסידות האמיתית, הנרצית והנחמדת, רחוקה מדימוי שכלנו. כי זה דבר ברור: מילתא דלא רמיא עליה דאיניש - לאו אדעתיה [דבר שאינו מוטל על האדם - אין האדם שם לב אליו]. ואף על פי שכבר קבועים בלב כל אדם ישר יסודותיה של החסידות, אם לא יעסוק בהם, יראה את פרטיה ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. וראה, כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים המוטבעים בבני האדם כך שאין צורך באמצעים לרכוש אותם, וימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו את כל תנועותיהם הטבעיות, כמו השינה והיקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו. לא כן הוא, אלא ודאי שדרושים אמצעים ותחבולות כדי לרכוש את העניינים האלה, ולא חסרים גם מונעים המרחיקים אותם מן האדם, אך בד בבד לא חסרות דרכים להרחיק את מונעיהם. אם כן, אפוא, איך לא נדרש להוציא זמן על העיון הזה כדי לדעת את אמיתת הדברים ואת הדרך לרכוש אותם ולקימם? מאין תבוא החכמה הזאת אל לב האדם אם לא יבקשנה?

הקדמת הרב המחבר

וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם הצורך בשלמות העבודה וחובת היותה טהורה ונקיה, שללא אלה בודאי אינה רצויה לה' כלל אלא נמאסת ומתועבת על ידו, כי כָּל לְבָבוֹת דוֹרְשׁ ה' וְכָל יַעַר מַחְשְׁבוֹת מִבֵּין (דברי הימים א כח ט), מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו, ושהוא עיקר מה שה' אלהינו שואל מעמנו? היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהן, בפלפולים אשר לא יצא לנו מהם שום פרי ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלומדה? אם לא התבוננו ולא עיינו מה היא היראה האמיתית ומהם ענפיה, איך נרכוש אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכח אותה מלבנו? הלא תלך ותשכח אף על פי שאנו יודעים את החובה לשמרה! כמו כן האהבה - אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח בכל האמצעים המאפשרים לנו זאת, איך נמצא אותה בנו? מאין יבואו הדבקות וההתלהטות עם ה' יתברך ועם תורתו בנפשותינו, אם לא נשים לבנו אל גדולתו ואל רוממותו וכתוצאה מכך תולד בלבנו הדביקות הזו? איך תטהר מחשבתנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומים שמטיל בה הטבע הגופני? וכל המדות הדורשות גם הן תיקון ויישור - מי יישרן ומי יתקנן אם לא נשים לב עליהן ולא נדקדק בדבר דקדוק רב? הלא אם עיינו על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים גם להם.

הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד-ה): **אִם תִּבְקֶשׁנָה כִּפְסֵף וְכַמְטָמוֹנִים תַּחְפֹּשְׁנָה אָז תִּבְיִן יִרְאֵת ה'.** אינו אומר: "אז תבין פילוסופיה, אז תבין אסטרונומיה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות", אלא: **אָז תִּבְיִן יִרְאֵת ה'.** הרי לך, שכדי להבין את היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. האם די איפוא במה שלמדנו מאבותינו ובמה שידוע בדרך כלל לכל בני הדתות? האם נמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן? למה לא יקבע האדם לעצמו לפחות זמן מסויים להתבוננות הזו, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים?

והכתוב אומר (איוב כח כח): **הֵן יִרְאֵת ה' הִיא חֲכָמָה.** ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת לא ב): **"הן" - אחת, שכן בלשון יוני קורין לאחת "הן".** הרי שהיראה היא חכמה והיא בלבד חכמה, ובודאי שאין מוגדר כ"חכמה" דבר שאין בו צורך בעיון. אך האמת היא, כי עיון רב דרוש כדי לדעת כל הדברים האלה באמת ולא באופן שהוא דמיון וסברה כוזבת, וכל שכן שצריך עיון רב כדי לרכוש אותם ולהשיגם.

ומי שיתבונן בהם יראה, שאין החסידות תלויה באותם הדברים שחושבים הטפשים המתנהגים בחסידות מדומה, אלא בדברי שלמות אמיתית וחכמה רבה. הוא מה שמשא רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב): **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׂאֵל מֵעַמְּךָ בִּי אִם לִירְאָה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְּרָכָיו וְלֹאֲהַבָּה אֹתוֹ וְלִעֲבֹד אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. לְשָׁמֵר אֵת מִצְוֹת ה' וְאֵת חֻקֹּתָיו.**

כאן כלל את כל חלקי שלמות העבודה הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות.

היראה - היא יראת רוממותו יתברך, שיירא האדם מלפני ה' כמו שהוא ירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תזוזה שהוא עושה, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

הקדמת הרב המחבר

ההליכה בדרכיו - כוללת את כל עניני יושר המדות ותקונן. וזה הוא מה שביארו חכמים זכרונם לברכה (שבת קלג ב): *מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום*. והכלל של כל עניין זה - שינהג האדם בכל מדותיו ובכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו זכרונם לברכה ואמרו (אבות ב א): *כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם*, דהיינו: כל המכוון אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו עשיה שתולדתה חיזוק התורה ותקון אחוות המדינות.

האהבה - שתהיה נקבעת בלב האדם אהבה אל ה' יתברך, עד שתשאף נפשו לעשות נחת רוח לפני ה', כמו שלבו שואף לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר דבר זה מצדו או מצד אחרים, ויקנא לזה וישמח שמחה רבה בעשותו זאת.

שלמות הלב היא - שתהיה העבודה לפני ה' יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום מטרה אחרת. ונכלל בזה, שיהיה שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לכך.

שמירת כל המצות - כמשמעו, דהיינו: שמירת כל המצות כולן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

ואכן, כל אלה הם כללים הדורשים הרחבה. ומצאתי לחכמינו זכרונם לברכה שכללו את החלקים האלה בסדר וחלוקה אחרת יותר פרטנית ומסודרת לפי ההדרגתיות הנדרשת לרכוש אותם על נכון. וזה הוא מה שאמרו בברייתא, שהובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק "לפני אידיהן" (עבודה זרה כ ב), זו לשונה:

מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחית המתים.

ועל פי הברייתא הזאת החלטתי לחבר את חבורי זה כדי ללמד את עצמי ולהזכיר לאחרים את תנאי העבודה השלמה לשלביהם. ואבאר בכל אחד מהם את ענייניו וחלקיו או פרטיו, את הדרך לרכוש אותו, ומה הם מונעיו והדרך להשמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, כדי שנלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח מאיתנו חובתנו לפניו. ואת אשר החומריות שבטבע האדם גורמת להסיר מלבנו- הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויזכירו לנו את המצווה עלינו. וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד (ע"פ משלי ג כו), ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקינו (תהלים פו יא): *ה' יִרְכָּבְךָ אֱלֹהֶיךָ בְּאַמְתֶּךָ יַחַד לְבָבִי לִירְאָה שְׁמֶךָ*.

אמן כן יהי רצון.

ביאור כלל חובת האדם בעולמו

יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מהי חובתו בעולמו וכלפי מה צריך שישים את מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. ומה שהורנו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להיות. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא נברא בהכנה הדרושה לדבר הזה. אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה הוא העולם הזה, וזה הוא מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ד' כ"א): **העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא**. והאמצעים המביאים את האדם לתכלית הזאת, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה, על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה, כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן, יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו - שהוא העולם הבא - לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה. וזה הוא מה שאמרו זכרונם לברכה (עירובין כ"ב א): **היום - לעשותם, ומחר - לקבל שכרם**.

וכשתעמיק בדבר תראה, כי השלמות האמיתית היא רק הדביקות בה' יתברך. וזה הוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים ע"ג כח): **וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹהִים לִי טוֹב**. ואומר (שם כ"ז ד): **אַחַת שְׁאֵלָתִי מֵאֵת ה' אֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ: שְׁבִתִי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעֱמֵ ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיבְלוֹ**. כי רק זה הוא הטוב, וכל דבר אחר שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם, כדי שיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול תחילה וישתדל ביגיעתו לרכוש אותה, וזה על ידי שישתדל להדבק בה' יתברך בכח מעשים שתוצאתם היא המצב הזה - ואלו הן המצוות.

ושם הקדוש ברוך הוא את האדם במקום שמצויים בו דברים רבים המרחיקים אותו ממנו יתברך, ואלו הן התאוות החמריות אשר אם ימשך האדם אחריהן הרי הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא שהוא נמצא באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הם נסיונות לאדם: העוני מצד אחד והעושר מצד שני, כמו שאמר שלמה (משלי ל"ט): **פֶּן אֲשַׁבֵּעַ וּכְחַשְׁתִּי וְאֲמַרְתִּי מִי ה' וּפֶן אֲאָרֵשׁ וְגִנַּבְתִּי וְתַפְשִׁיתִי שֵׁם אֱלֹהִי**. וכן השלמה מצד אחד והיסורין מצד שני, עד שנמצאת המלחמה לגביו מלפנים ומאחור. ואם יהיה לבן חיל וינצח את המלחמה מכל הכיוונים, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה להדבק בבוראו, ויצא מן הפרוזדור הזה ויכנס לטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש האדם את יצרו ותאוותיו והתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב והשתדל להדבק בה' - כך ישיגהו וישמח בו.

ואם תעמיק עוד בענין תראה, כי העולם נברא לשימוש האדם, אולם הוא עומד בשיווי משקל גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו - הוא מתקלקל ומקלקל את העולם עמו, ואם הוא שולט בעצמו ודבק בבוראו ומשתמש בעולם רק כסיוע לעבודת בוראו - הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי עילוי גדול הוא לבריות כולן בהיותן משמשות את האדם השלם המקודש בקדושת ה' יתברך, וזה כמו מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים, וזו לשונם (חגיגה י"ב): **כִּיֹּן שֵׁרָאָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֹר שְׁגַנְזוּ לְצַדִּיקִים - שְׂמַח, שְׂנֵאֲמַר (משלי י"ג ט): אֹר צַדִּיקִים יִשְׁמַח**. ובענין אבני המקום, שלקח יעקב ושם למראשותיו אמרו (חולין צ"א ב): **אִמַר רַבִּי יַצְחָק: מַלְמַד, שְׁנֵתְקַבְּצוּ כּוֹלֵן לְמִקּוּם אֶחָד וְהִיתָה כָּל אַחַת אֹמֶרֶת: עַלֵּי יֵנִיחַ צַדִּיק רֵאשׁוֹ!**

ביאור כלל חובת האדם בעולמו

ועל העיקר הזה העירו לנו חכמים זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה, ז) שאמרו, זו לשונם: **רְאֵה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עָשָׂתוּ** (קהלת ז יג)- **בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי- בשבילך בראתי, תן דעתך, שלא תקלקל ותחריב את עולמי! כללו של דבר: האדם לא נברא בשביל מצבו בעולם הזה אלא בשביל מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא התכלית. על כן תמצא מאמרים רבים של חכמינו זכרונם לברכה כולם בסגנון אחד - מדמים את העולם הזה למקום וזמן ההכנה, ואת העולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. וזה מה שאמרו (אבות ד כא): **העולם הזה דומה לפרוזודוד בפני העולם הבא**, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (עירובין כב א): **היום- לעשותם, למחר- לקבל שכרם. מי שטרח בערב שבת - יאכל בשבת** (עבודה זרה ג א). **העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים. אם אדם מתקין לו ביבשה, יש לו מה יאכל בים, ואם לאו אין לו מה יאכל בים.** (שמחות ב ג). ועוד מאמרים רבים נאמרו על עיקרון זה.**

וראה באמת, שלא יוכל שום אדם בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם היא מצבו בעולם הזה, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה? או מי הוא ששמח ושלם ממש בעולם הזה? **ימי-שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון** (תהלים צ י). בכמה מיני צער ומחלות ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת - המות. אחד מני אלף לא ימצא, שירבה לו העולם הנאות ושלוה אמיתית, וגם הוא אם יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד, אלא שאם תכלית בריאת האדם היתה לצורך העולם הזה, לא היה צורך לנפוח בו נשמה כל כך חשובה ועליונה, הגדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן לאור זה שהיא איננה מוצאת שום נחת רוח בכל עינוגי העולם הזה. וזה הוא מה שלמדונו חכמים זכרונם לברכה במדרש קהלת, זו לשונם (קהלת רבה ו ז): **וגם הנפש לא תמלא** (קהלת ו ז) **משל למה הדבר דומה? לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינן חשובים לה כלום. למה? שהיא בת מלך! כך הנפש- אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה? שהיא מן העליונים.**

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד כח): **על כרחק אתה נוצר ועל כרחק אתה נולד**. כי אין הנשמה אוהבת את העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן, ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהיא נגד חוקה ומאוסה עליה, אלא בריאתו של האדם היא עבור מצבו בעולם הבא. ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובאמצעותה יוכל האדם לקבל את השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר מאוס על נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד על ידה, וזה מובן.

ולאחר שאנו יודעים את זה, נבין מיד את חומרת המצוות אשר מצוות עלינו ויקר העבודה אשר בידינו, כי אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתית, אשר בלעדם לא תושג כלל. ואולם ידוע, כי אין התכלית מושגת אלא מכח קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיע אליה, ובהתאם לכח האמצעים ושימושם, כך תהיה התכלית הנוצרת מהם. וכל הפרש קטן שימצא באמצעים, בודאי תתבטא תולדתו בכירור בהגיע זמן התכלית הנוצרת מקיבוץ כולם, כמו שכתבתי, וזה דבר ברור. מעתה ודאי הוא, שהקדוק שידקדק האדם בענין המצות והעבודה, הכרחי שיהיה הוא בתכלית הקדוק

ביאור כלל חובת האדם בעולמו

כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרם, כי תוצאתם מתבטאת בשלמות האמיתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצאנו למדים, כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה היא רק לקיים מצוות, לעבוד ולעמוד בנסיון, והנאות העולם - אין ראוי אלא שיהיו לאדם לעזר ולסיוע בלבד, כדי שתהיה לו נחת רוח וישוב דעת כדי שיוכל לפנות את לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו. ואכן ראוי לאדם שתהיה כל מגמתו מופנית רק לבורא יתברך, ושלא תהיה לו שום תכלית אחרת בכל מעשה שיעשה, אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אל ה' יתברך ולשבור את כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, שהן כל עניני החומריות והקשור בהם, עד שימשך אליו יתברך ממש כפי שנמשך הברזל אל המגנט. וכל מה שיוכל האדם לחשוב שהוא אמצעי לקירבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לכך, יברח ממנו כבורח מן האש, וכענין שנאמר (תהלים סג ט): **דְּבַקָה נַפְשִׁי אֲחֶרֶץ בִּי תִמְכָּה יְמִינֶךָ**, כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזו, דהיינו, להשיג את הקירבה הזאת במלטו את נפשו מכל מונעיה ומעכביה. ולאחר שידענו והתבררה אצלנו אמיתות הכלל הזה, עלינו לחקור את פרטיו לפי שלביהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו, שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם:

הזהירות, הזריזות, הנקיזות, הפרישות, הטהרה, החסידות, הענוה, יראת החטא, והקדושה.

ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא [בעזרת ה'].

ביאור מדרת הזהירות

ענין הזהירות הוא, שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו האם טובים הם אם לא, כדי שלא יעזוב את נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה ולא ילך במהלך הרגליו כעיוור באפלה. וזהו בודאי דבר שהשכל מחייב אותו, כי מאחר שיש לאדם דעה ושכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים את עיניו מהצלתו? אין לך פחיתות והוללות רעה מזו! והעושה כן - הלא הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבען לשמור את עצמן ולכן יברחו וינוסו מכל דבר שיראה להן מזיק. וההולך בעולמו בלי התבוננות האם טובה דרכו או רעה, הרי הוא כסומא ההולך על שפת הנהר שהסכנה בה הוא עומד עצומה ורעתו קרובה מהצלתו. כי חסרון ההשמרות הנובע מעיורון טבעי או מעיורון רצוני - דהיינו עצימת העינים מתוך בחירה ובאופן רצוני-אחד הם. וירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים את עיניהם ממעשיהם בלי שישימו לב לראות מהו הדבר הנכון: האם לעשותם או לא, ואמר עליהם (ירמיה ח ו): **אֵין אִישׁ נָחַם עַל רָעָתוֹ לְאֹמֵר מָה עָשִׂיתִי פְּלֹה שָׁב בְּמִרוּצָתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בְּמַלְחָמָה**, דהיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם, מבלי שישאירו לעצמם זמן לבחון את המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה מבלי לראות אותה.

וזאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע ועורמתו, להכביד את עבודתו בתמידות על לבבות בני האדם, עד שלא ישאר להם זמן להתבונן ולהסתכל באיזו דרך הם הולכים. כי יודע הוא, שאילו היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להתחרט על מעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים את החטא לגמרי. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט): **תִּכְבְּד הָעֶבֶדָה עַל הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ בָהּ וְאֵל יִשְׂרָאֵל בְּדַבְרֵי שִׁקְרָה**, שהיה מתכוין שלא להשאיר להם זמן כלל כדי שלא יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל למנוע את לבם מכל התבוננות באמצעות התמדת העבודה הבלתי פוסקת. וכן היא ממש עצת היצר הרע נגד בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר להמלט ממנו אלא בחכמה רבה ובהתבוננות גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה): **שִׁימוּ לְבַבְכֶם עַל-דְּרָכֵיכֶם**. ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ד,ה): **אֵל תִּתֵּן שְׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנַוְמָה לְעַפְעָפֶיךָ. הַנְּצַל כַּצְּבִי מִיָּד וּבְצַפּוֹר מִיָּד יָקוּשׁ**. וחכמינו זכרונם לברכה אמרו (מועד קטן ה א): **כֹּל הַשֵּׁם אֲרוּחוֹתָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכָה וְרוֹאֵה בִישׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא**. ודבר ברור הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו להנצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב, לג): **צוֹפֵה רָשָׁע לְצַדִּיק וּמִבְּקָשׁ, לְהַמִּיתוֹ. ה' לֹא יַעֲזֹבֵנוּ בְּיָדוֹ וְלֹא יִרְשִׁיעֵנוּ בְּהַשְׁפָּטוֹ**. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזר לו וניצל מן היצר הרע, אבל אם הוא אינו מפקח הוא על עצמו ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו? וזה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג א): **כֹּל מִי שֶׁאֵין בּוֹ דַּעַה אֲסוּר לְרַחֵם עָלָיו**. וזה הוא מה שאמרו (אבות א יג): **אִם אֵין אֲנִי לִי- מִי לִי?**

באור חלקי הזהירות

הרוצה לפקח על עצמו, שתיים הן ההתבוננויות הדרושות לו: האחת - שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו, והשניה - שיתבונן על המעשים אשר הוא עושה לראות האם הם מכלל הטוב או מכלל הרע, בין בשעת מעשה ובין שלא בשעת מעשה.

בשעת מעשה - שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה - שיעלה לפניו את זכרון כלל מעשיו וישקול גם אותם במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בהם מן הרע כדי שידחה אותו, ומה מן הטוב כדי להתמיד ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע - אז יתבונן ויחקור בשכלו איזו תחבולה יעשה כדי לסור מן הרע ההוא ולהיטהר ממנו.

ואת הדבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ב): *נח לו לאדם שלא נברא, יותר משנברא. ועכשיו שנברא - יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי: נוש אומרים] ימשמש במעשיו. וראה, ששתי הלשונות הן שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הפשפוש במעשים עניינו הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בהם האם נמצאים בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם תואמים את מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. ואילו המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות האם יש בהם איזו פניה לא טובה או איזה חלק רע, שיצטרך האדם להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, וכן ימשמש במעשיו לבחון את תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישארו זכים ונקיים. כלל הדבר: יהיה האדם מעיין על כל מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו, כדי לא להשאיר לעצמו הרגל רע ומדה רעה, וכל שכן שלא להשאיר עבירה ופשע. והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל את דרכיו דבר יום ביומו כסוחרים הגדולים, אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לכך כדי שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות רבה, כי רב השפעה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירוש את הצורך בחשבון הזה, וזה מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא בתרא עה ב): *על בן יאמרו המשלים באו חשבון* (במדבר כא כז) - *על כן יאמרו המושלים ביצרם, בואו ונחשב חשבוננו של עולם: הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. וזה, כי את העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת ולא לראות את אמיתתה, אלא אותם אלו שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בו, כי מי שהוא עדין חבוש במאסר יצרו אין עיניו רואות את האמת הזאת ואין הוא יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש, והוא כהולך בחושך שיש לפניו מכשולים ואין עיניו רואות אותם. וזה מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא מציעא פג ב): *תִּשְׁתַּחֲשֵׁךְ וְיִהְיֶה לְיָלֵה* (תהלים קד כ), *זה העולם הזה, שדומה ללילה.***

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין אותו. כי שני מיני טעויות עלול לגרום לעין האדם חושך הלילה: או שיכסה את עין האדם עד שלא יראה את מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד. כך חומריות וגשמיות העולם הזה - הם כחושך הלילה לעין השכל, וגורמות לו שתי טעויות: האחת, שאינן מניחות לו לראות את המכשולים שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שחשו כל פחד לפני כן. וזה הוא מה שאמר הכתוב (משלי ד יט): *דָּרֶךְ רְשָׁעִים כְּאֶפְלָה לֹא יִדְעוּ בְּמָה יִכְשָׁלוּ, ואומר (שם כב ג): עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתִיִים עָבְרוּ וְנִעְנְשׂוּ, ואומר (שם יד טז): וְכִסִּיל מִתְעַבֵּר וּבֹטֵחַ, כי לבם בריא להם כאולם, ונופלים טרם ידעו מקיומו של המכשול. והטעות השניה - והיא קשה מן הראשונה*

באור חלקי הזהירות

- היא, שמטעה אותם ראייתם עד שרואים את הרע כאלו הוא ממש טוב ואת הטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים בעשייהם הרעים. כי לא די שחסרה מהם ראיית האמת לראות את הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת. וזה הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו'): הַשְׂמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאַזְנוֹ הַכֶּבֶד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ פֶּן יֵרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יִבְיֵן וְשָׁב וּרְפָא לוֹ. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים את האמת לאמיתה ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליה.

למה זה דומה? למבוך, הוא הגן המצוי אצל השרים הנטוע לשם בילוי, שהנטיעות בו עשויות דפנות דפנות, וביניהן שבילים רבים נבוכים ומעורבים שכולם דומים זה לזה, והמטרה היא להגיע למרפסת אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה, מהם ישרים ומגיעים באמת אל המרפסת, ומהם מטעים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם זהים ואין הבדל ביניהם לעין הרואה אותם שלא מכיר את הדרך בבקאות וטביעות עין מפני שכבר עבר בה והגיע אל המטרה שהיא המרפסת. אולם, העומד כבר על המרפסת רואה את כל הדרכים לפניו ומבחין בין האמתיות והכוזבות, והוא יכול להזהיר את ההולכים בהן ולומר: זו הדרך לכו בה! ואכן, מי שירצה להאמין לו יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כך הדבר הזה: מי שעדיין לא משל ביצרו - הוא בתוך השבילים ולא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל המרפסת וכבר יצאו מן השבילים וראו את כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ומה היא העצה שהם נותנים לנו? "בואו חשבון" - בואו ונחשב חשבוננו של עולם. כי הם כבר ניסו וראו וידעו שזו בלבד היא הדרך האמיתית שמאפשרת לאדם להגיע אל הטובה אשר הוא מבקש ולא שום דרך אחרת.

כללו של דבר, צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה היא הדרך האמיתית לפי חק התורה שהאדם צריך ללכת בה. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו האם הם תואמים לזו הדרך אם לא, כי על ידי זה ודאי שיהיה לו קל להטהר מכל רע וליישר את כל דרכיו. וכמו שהכתוב אומר (משלי ד כו): פֶּלֶס מַעְגַּל רְגֶלְךָ וְכָל דְרָכֶיךָ יִפְנּוּ. ואומר (איכה ג מ): נַחֲפָשָׁה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקָה וְנִשׁוּבָה עַד ה'.

דרך קניית הזהירות

באופן כללי, מה שמביא את האדם אל מידת הזהירות הוא לימוד התורה. וזה הוא מה שאמר רבי פינחס בתחילת הברייתא: *תורה מביאה לידי זהירות*. אולם באופן מדויק יותר, המביאה לזה היא התבוננות האדם בחומרת העבודה אשר הוא חייב בה ועומק הדין עליה. ויבורר לאדם דבר זה מהעיון במעשים הכתובים בספרי הקודש ומהלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על כך.

ויש בהתבוננות הזו הערות הערות בהדרגה: לשלמי הדעת, לפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלמות היא הדבר שראוי להם לחמוד ולא שום דבר אחר, ושאינן רע גדול מחסרון השלמות והריחוק ממנה. ולאחר שיתבאר להם דבר זה, ויתבאר להם גם שהאמצעים להגיע אל השלמות הם המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלעולם לא ירצו להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם. כי כבר הוברר להם שאם אמצעים אלה יתמעטו, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החוזק הדרוש, לא ישיגו באמצעותם שלמות אמיתית אלא יגרע ממנה כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם ויהיו חסרי שלימות, דבר שהוא עבורם צרה גדולה ורעה רבה. על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאייהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה פן יחסר מהם מה שיביא אותם אל השלימות אשר בה הם חפצים. וזה הוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כה יד): *אֲשֶׁרִי אָדָם מְפַחֵד תְּמִיד, וּפְרָשׁוּ חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבָרָכָה* (ברכות ס א): *הוא בדברי תורה כתיב*.

וסוף הדרגה הזאת היא יראת החטא, שהיא מן המשובחות שבדרגות. ועניינה הוא, שיהיה האדם ירא ודואג תמיד פן ימצא בידו איזשהו שמץ חטא שיעכב אותו מלהגיע אל השלמות אשר הוא חייב להשתדל בעבורה. ועל זה אמרו חכמים זכרונם לברכה על דרך המשל (בבא בתרא עה א): *מלמד שכל אחד ואחד נכוח מחופתו של חברו*. כי אין זה כתוצאה מקנאה אשר תארע רק לחסרי הדעת, כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראות האדם את עצמו חסר מן השלמות שלב שהיה יכול להשיגו כמו שהשיגו חברו. ועל פי ההתבוננות הזו, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו מלהיות זהיר במעשיו.

אך לאנשים פחותים מאלה, תהיה ההערה לפי יכולת הבחנתם, דהיינו לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. כי ברור לכל בר דעת, שאין הדרגות מתחלקות בעולם האמיתי - שהוא העולם הבא - אלא לפי המעשים, ושלא יהיה נחשב שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ומי אשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן, איפוא, איך יוכל האדם להעלים את עיניו ממעשיו או למעט את השתדלותו לשפרם, אם אחר כך ודאי יצר לו, בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עותו?

ואכן, יש מהטפשים המבקשים רק להקל על עצמם, שיאמרו: "למה ניגע את עצמנו כל כך בחסידות ובפרישות? הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם". "אנחנו לא נדחוק את עצמנו להכנס בגן עדן לפני ולפנים". "אם לא יהיה לנו חלק גדול- יהיה לנו חלק קטן". "אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בשביל זה". אבל שאלה אחת נשאל אותם: היוכלו כל כך בקלות לראות - בעולם הזה החולף - את אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן את אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם? ודאי שלא! כי עינינו הרואות: כל מטרת עמלו של האדם היא להנשא על כל מי שיוכל ולשים את מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה את חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שישבול מכך בעל כרחו, כי לא יוכל למנוע זאת, ולבבו יירפה בקרבו.

מעטה, אם כך קשה לאנשים אלה להיות נמוכים מחבריהם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בהן אלא כלפי חוץ וההנשא אך שוא ושקר, איך יוכלו לסבול מצב בו יראו את עצמם נמוכים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם? וזה במקום בו המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשיו אין מכירים הם אותו ואת ערכו, ועל כן לא ישימו לבם אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ועל כן ודאי שיהיה להם כל זה צער גדול ונצחי.

הרי לך, שאין הסבלנות הזו אשר מאפשרת להם להקל על עצמם מחומרת העבודה רק פיתוי כוזב שמפתה אותם יצרם ולא דבר אמיתי כלל. ובודאי לא היה מקום לפיתוי זה אילו היו רואים את הענין לאמיתו, אבל משום שאין הם מבקשים אותו אלא הולכים ובוחרים לשגות, לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם עוד הדבר, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

וזה הוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט י'): **כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדָךְ לַעֲשׂוֹת בְּכַחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֵׂה וְחִשְׁבוֹן וְדַעַת וְחִכְמָה בְּשִׂאֹל אֲשֶׁר אֶתָּה הַלֵּךְ שְׂמָה.** וזה, כי מה שהאדם לא עושה כל עוד שהכח מסור בידו מבוראו - הוא כח הבחירה החופשית המסור לו כל ימי חייו שהוא חופשי בהם לבחור ומצננה לעשות - לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאל שם אין הכח הזה עוד בידו. כי מי שלא הרפה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו עוד לעשותם אחרי כן, ומי שלא חישב את חשבון מעשיו לא יהיה לו זמן לחשבו אז, ומי שלא החכים בעולם הזה לא יחכים בקבר. וזה מה שאמר שלמה (שם): **כִּי אֵין מַעֲשֵׂה וְחִשְׁבוֹן וְדַעַת וְחִכְמָה בְּשִׂאֹל אֲשֶׁר אֶתָּה הַלֵּךְ שְׂמָה.**

אך ההערה לכל ההמון היא בענין השכר והעונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן הוא מגיע, אשר באמת ראוי להזדעזע ולהחרד על כך תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו אשר ראייתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול? וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (הגיגה ה ב): **וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שִׁחֹו (עמוס ד יג) - אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, מגידים לו לאדם בשעת הדין.** עוד אמרו (יבמות קכא ב): **וְסִבְיָיו נִשְׁעָרָה מֵאֵד (תהילים ג ג) - מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידי כחוט השערה.**

אברהם, הוא אברהם האהוב לקונו עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ח): **אֲבָרְהָם אֶהְיֶה, לא נפטר מן הדין בגלל דברים קלים שלא דקדק בהם.** על שאמר (בראשית טו ח יג) **בְּמַה אֲדַע, אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך יִדַע תִּדַע בִּי-גֵר יִהְיֶה זְרָעְךָ (פרקי דרבי אליעזר מח).** על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של המקום, (בראשית רבה נד) אמר לו הקדוש ברוך הוא: **חייך, שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (שם פט).** יעקב, על שחרה אפו ברחל שאמרה לו (בראשית ל א): **הָבָה לִי בָּנִים, אמרו במדרש, זו לשונו: אמר לו הקדוש ברוך הוא: כך עונים את המעוקות? חייך, שבניך עומדים לפני בנה! (שם עא).** ובגלל ששם את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכוונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו אמרו במדרש (שם עו): **אמר לו הקדוש ברוך הוא (איוב ו יד): לְמַס מִרְעוּהוּ חָסֵד - לא בקשת להשיאה למהול - הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר - הרי היא נשאת דרך איסור.** יוסף, בגלל שאמר לשר המשקים (בראשית מ יד): **כִּי אִם זָכַרְתָּנִי אֶתָּךְ, נתווספו לו שנתיים בבית הסוהר, כמאמר חכמים זכרונם לברכה (שם פט).** יוסף עצמו, על שחנט את אביו בלי רשותו של המקום, או לפי ששמע (בראשית מד לא): **עֲבַדְךָ אָבִינוּ וּשְׁתַּק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה [לפי דעה זו או זו], מת לפני אחיו**

דרך קניית הזהירות

(שם ק). דוד, בגלל שקרא לדברי תורה "זמירות" נענש, שנכשל בדבר עוזא והתבטלה שמחתו (סוטה לה א). מיכל, בגלל שהוכיחה את דוד על שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה וילד אלא במותה (שמואל ב ו). חזקיהו, בגלל שהראה לשרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב כ). ורבות מאוד הדוגמאות לכך.

ובפרק 'הכל חייבים' אמרו (הגיגה ה א): **רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי נרבי יוחנן, כאשר היה מגיע לפסוק זה היה בוכה: וְקָרַבְתִּי אֵלֵיכֶם לְמַשְׁפָּט וְהִיִּיתִי עַד מִמָּהָר בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים וּבְנִשְׁבָּעִים לְשָׁקֵר וּבְעֵשְׂקֵי שֹׁכֵר שֹׁכֵר אֶלְמָנָה וְיִתוֹם וּמִי יָגֵר וְלֹא יִרְאוּנִי אָמַר ה' צְבָאוֹת – עַבְדְּ שְׂשׂוּקִים עָלַי קָלוֹת כַּחמורוֹת, תִּקְנָה יֵשׁ לֹוּ!** ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן זהה, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אלא הענין הוא, שלענין משקל המעשים עולות בכף גם הקלות וגם והחמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות ולא יעלים הדיין את עינו מהן כלל, כאשר לא יעלים עינו מהחמורות, אלא על כולן ישגיח ויפקח כאחד, לדון כל אחת מהן ולהעניש אחר כך על כל אחת כפי מה שהיא. וזה הוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב): **כִּי אֵת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע, כִּי כִּמוֹ שְׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹכַח כֹּל מַעֲשֵׂה טוֹב קֶטֶן כְּמוֹת שְׂהוּא, כִּי לֹא יִמְנַע מִלְּשׁוֹט וְלִהְיוֹכִיחַ כֹּל מַעֲשֵׂה רָע קֶטֶן כְּמוֹת שְׂהוּא, בְּנִיגוּד לְדַעַת הַרוֹצִים לְהַתְּפֹתוֹת וְלַחֲשׁוֹב שְׂלֹא יַעֲלֶה הָאֲדוֹן בְּרוּךְ הוּא בְּדִינּוֹ אֶת הַדְּבָרִים הַקְּלִים וְלֹא יִקְחֶם בַּחֲשׁבוֹן. אֲלֹא כֹלֵל הוּא (בבא קמא נ א): **כֹּל הָאוֹמֵר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְתָרַן הוּא – יוֹתָרוֹ חֵינּוּ! וְכֵן אָמַר: אִם אוֹמֵר לֹךְ יֵצֵר הָרַע: חֲטָא, וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹחֵל לֹךְ – אֵל תִּשְׁמַע לּוֹ. וְזֶה דָּבָר פְּשׁוּט וּבְרוּר, כִּי אֵל אִמַּת ה'!****

וזה מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב ד): **הַצּוֹר תָּמִים פָּעֵלוּ כִּי כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא.** כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הרי שהעלמת עין מן הזכות כמוה כהעלמת עין מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב, וזהו **אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא, שְׁפִירְשׁוּ חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (ספרי האזינו שז): לְצַדִּיקִים וְלִרְשָׁעִים.** כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש, ואין להמלט.

ואם תאמר: אם כן, מדת הרחמים למה היא קיימת אם צריך לדקדק בדין על כל דבר? התשובה: ודאי, מדת הרחמים היא קיומו של העולם, שלא היה עומד אלמלא היא כלל וכלל. ואף על פי כן אין מדת הדין נפגמת, כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד לאחר חטאו בלי שהות כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה את פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל. כי באמת, איך יתקן האדם את אשר עוות והחטא כבר נעשה? למשל אדם שרצה את חברו, אדם שנאף, איך יוכל לתקן את הדבר הזה? היוכל למחוק את המעשה העשוי מן המציאות?

אלא שמדת הרחמים היא המאפשרת את ההפך משלושת הדברים שהזכרנו, דהיינו: שינתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה. כלומר, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש, עד שהוא מתחרט לגמרי וחפץ ומשתוקק למצב בו מעולם

דרך קניית הזהירות

לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא ובורח ממנו - הרי שעקירת הדבר מרצונו, נחשבת לו כעקירת הנדר ומתכפר לו. וזה הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ז): **וְסָר עֲוֹנָךְ וְחַטָּאתֶךָ תִּבְכָּר**, שהעוון סר ממש מהמציאות ונעקר, משום שעכשיו החוטא מצטער ומתחרט על מה שהיה למפרע.

וזהו חסד שבודאי אינו לפי שורת הדין, אך על כל פנים הוא חסד שאינו מבטל את הדין לחלוטין, שהרי יש צד לומר שבמקום הרצון שרצה החוטא בחטא וההנאה שנהנה ממנו, באים עתה החרטה והצער. וכן אריכות הזמן איננה ויתור על החטא, אלא סבלנות מה לפתוח לאדם פתח תיקון. וכן כל שאר דרכי חסד, כענין (סנהדרין קד א) **ברא מזכי אבא [הבן מזכה במעשיו את אביו]** או **מקצת נפש ככל הנפש** (קהלת רבה ז כז) המוזכרים בדברי החכמים, דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובה, אך לא מנוגדים ומבטלים ממש את מדת הדין, כי יש סיבה ראויה להתחשב בהם. אך שיוותרו עבירות בלא כלום או שיתעלם הבורא מהן - זה היה מנוגד לדין לגמרי, כי אם כך לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן דבר זה לא ייתכן כלל. ואם אחת מן הדרכים שהזכרנו לא תמצא לחוטא להמלט מן הדין באמצעותה, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (ירושלמי תענית פרק ב): **מאריך אפיה וגבי דילה [מבליג על כעסו ולבסוף גובה את שלו].** נמצא, שאין לאדם הרוצה לפקוח את עיניו פיתוי שיוכל להתפתות אחריו לבלתי הזהר במעשיו בתכלית הזהירות ולבלתי דקדק בהם תכלית הדקדוק. כל אלה הן הבחנות שישים אליהן האדם לב, וירכוש על ידן את מידת הזהירות בודאות, אם בעל נפש הוא.

באור מעכבי הזהירות וההתרחקות מהם

מעכבי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד הוא העיסוק והטרדה בענייני העולם הזה, השני השחוק והלצון והשלישי החברה הרעה. ונדבר עליהם אחד אחד. העיסוק והטרדה, כבר דברנו עליהם לעיל ואמרנו שבהיות האדם טרוד בענייני העולם הזה, מחשבותיו קשורות באזיקי המשא אשר עליהן ובלתי אפשרי לו לתת לב אל המעשים אותם הוא עושה. והחכמים עליהם השלום, בראותם זאת אמרו (אבות ד יב): *הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה*. כי אמנם העבודה הכרחית היא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העבודה - אין זה הכרחי שיהיה כל כך רב עד שלא יותיר לאדם מקום לעבודת ה'. על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה, וכבר הזכרנו שהיא הדרושה בעיקר לאדם כדי שיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס: *תורה מביאה לידי זהירות*, ובלעדיה לא יגיע אליה כלל. וזה הוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (שם ב ו): *ולא עם הארץ חסיד*. והסיבה לזה, כי הבורא יתברך שמו, שברא את היצר הרע באדם, הוא שברא את התורה תבלין לו, וכמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה (קידושין ל ב): *בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין*.

ודבר ברור הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא את הרפואה הזו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה שלא באמצעות זאת הרפואה, ומי שיחשוב להנצל שלא באמצעותה אינו אלא טועה ויראה את טעותו לבסוף כשימות בחטאו. כי היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו. ואם יעשה האדם את כל התחבולות שבעולם ולא יקח את הרפואה שנבראה לו - שהיא התורה כמו שכתבתי - לא ידע ולא ירגיש בהתגברות חליו אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו. למה זה דומה? לחולה שנועץ ברופאים וזיהו מהי מחלתו ואמרו לו שיקח תרופה מסויימת. והוא, מבלי שתהיה לו ידיעה מוקדמת ברפואה, יניח את התרופה הזו ויקח את מה שיעלה במחשבתו מן התרופות - הלא ימות החולה ההוא בודאי! כן הדבר הזה, כי אין מי שמכיר בחולי היצר הרע ובכח המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה. מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח חוץ ממנה ויחיה? ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו שלב אחר שלב והוא לא יבין, עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת מרחק גדול, עד שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש את האמת. אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה, ציוויה ואזהרותיה, סוף סוף תתחדש בו מאליה התעוררות שתביא אותו אל הדרך הטובה. וזה הוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (פתיחתא דאיכה רבתי): *הלואי אותי עזבו ותורת שמו, שהמאור שבה מחזירן למוטב*.

ובכלל עניין זה גם קביעת זמנים לחשבון המעשים ותקונם כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה הזמן שישאר לאדם פנוי מעסקיו אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפה מלעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו. וזה המעכב, אף על פי שהוא היותר כללי, הוא היותר קל להמנע ממנו למי שרוצה בכך.

אך המעכב השני הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון, כי מי שטובע בהם הוא כמי שטובע בים הגדול, דבר שקשה מאד להנצל ממנו. כי השחוק מאבד את לב האדם עד למצב שאין ההגיון והדעת מושלים בו, והרי הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר להתנהג עמם בהגיון או לשלוט בהם כי אינם מקבלים מרות. וזה הוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב ב): *לשחוק אַמְרִתִּי מְהוֹלֵל וְלִשְׁמֹחָה מֵהַזֶּה עֲשֵׂה*. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות ג טז): *שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה*. כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן דעת ולבו ירא מלהתקרב אליה מכח ההבנה שכבר הופנמה בשכלו בדבר אמיתת גדול פשעה ורוב עונשה, בכל זאת השחוק וקלות ראש מושכים אותו קצת קצת ומקרבים אותו הלוך וקרב, והיראה סרה מעליו לאט לאט שלב אחר שלב, עד שיגיע

על העון עצמו ויעשהו. וכל זה למה? בגלל שכמו שכל מציאות הזהירות תלויה בשימת הלב על הדבר, כך כל מהותו של השחוק אינה אלא להסיר את הלב מן המחשבות הישירות והעיוניות, ונמצא שלא יכנסו הרהורי היראה אל לבו של האדם כלל.

וראה את חומרת הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוח בשמן אשר משמיט ומפיל מעליו את החצים ומשליכם לארץ ולא מאפשר להם להגיע אל גוף האדם, כך הלצון ביחס לתוכחה ולהכנעה, כי בליצנות אחת או בשחוק קטן ישמיט האדם מעליו ריבוי גדול של ההתעוררות והשפעה אשר הלב מתעורר ומושפע מדי ראותו או שומעו ענינים שמעירים אותו לחשבון הנפש ולפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רושם כלל. וכל זה לא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס את כל עניני המוסר והיראה.

והנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא [עגור], כי היה רואה שזה היה הדבר שלא השאיר לתוכחותיו מקום לעשות רושם, והיה גורם לאיבוד הסיכוי של החוטאים לשוב בתשובה, וזה הוא מה שאמר (ישעיה כח כב): **וְעַתָּה אֵל תִּתְּלוּ צִצְוֹ פֶּן יִחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם**. וכבר גזרו אומר חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יח ב) שהלץ מביא את היסורין עליו, וזה הוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפרוש (משלי יט כט): **נְכוֹנוֹ לִלְצִים שְׁפָטִים**, כי זה הוא דבר שמתחייב מן הדין, כי מי שמושפע מן ההתבוננות ומן הלימודים אין צורך שיתייסר בגופו, כי ישוב מחטאותיו בלי זה מכח הרהורי תשובה שיתעוררו בלבבו, על ידי מה שיקרא או שישמע מדברי המוסר והתוכחות. אך הלצים, שאינם מושפעים מן התוכחות בגלל כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא העונשים, שכן את אלה לא יהיה כח בליצנותם לדחות מעליהם כאשר הם דוחים את דברי המוסר. ואכן, כפי חומרת החטא ותוצאותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. וזה הוא מה שלמדונו חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יח ב): **קִשָּׁה הַלִּיצְנוּת, שֶׁתַּחֲלֵתוּ יִסּוּרֵי וְסוּפוֹ כְּלִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כח כב): פֶּן יִחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם בִּי כְּלָה וְנִחְרָצָה שְׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת עַל כָּל הָאָרֶץ**.

והמעכב השלישי היא החברה, דהיינו חברת הטפשים והחוטאים. וזה הוא מה שהכתוב אומר (משלי יג כ): **וְרָעָה כְּסִילִים יִרְוַע**. הלא אנחנו רואים פעמים רבות, שאפילו לאחר שנתאמתה אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על דברים הכתובים בה, כדי שלא ילעגו לו חבריו או כדי להתערב עמהם. וזה הוא מה ששלמה מזהיר ואומר (שם כד כא): **עִם שׁוֹנִים אֵל תִּתְּעָרֵב**. כי אם יאמר לך אדם: **לַעֲלוֹם תַּהֲא דַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מַעֲרֹבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת** (כתובות יז א), אף אתה אמור לו: במה דברים אמורים? בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה. ושלמה מזהיר עוד (משלי יד ז): **לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל**. ודוד המלך אמר (תהלים א א): **אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךַּ חַטָּאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לִצִּים לֹא יָשָׁב**. וכבר פירשו חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יח ב): **אִם הֵלֵךְ - סוּפוֹ לַעֲמוּד, וְאִם עָמַד - סוּפוֹ לִישׁוּב**. ואומר (תהלים כו ד): **לֹא יִשְׁבְּתִי עִם מְתֵי שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא אָבוֹא**. שְׁנֵאתִי קֵהֶל מְרַעִים וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֲשָׁב. ואין לו לאדם אלא להטהר ולנקות את עצמו ולמנוע את רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב את רגליו אל חצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם ו): **אֲרַחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאֶסְבְּבָה אֶת מִזְּוֹהַר, אֲלֵא אֲדַרְבָּא יִלְעַג עַל מַלְעִיגוֹ וַיִּבְזֵם וַיַּחֲשׁוּב בְּדַעְתּוֹ כִּי אֵילוֹ הִיתָה לוֹ אַפְשָׁרוֹת לַהֲרוֹיחַ בְּפִתְחֵי ה'.** ואם יארע לאדם שימצא בחברת אדם שלועג עליו, לא ישים לבו אל הלעג הממון רב - ההיה נמנע

באור מעכבי הזהירות וההתרחקות מהם

מלעשות את מה שדרוש לכך כדי שחבריו לא ילעגו עליו? כל שכן, שלא ירצה לאבד את נשמתו בגלל חשש מלעג.

ובדומה לכך הזהירו חכמים זכרונם לברכה (אבות ה כ): **הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמיים, ודוד אמר (תהלים קיט מו): וְאֲדַבְרָה בְּעֵדוּתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֲבוֹשׁ, שאף על פי שרוב המלכים עיסוקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך לכאורה תהיה לו בושה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר דברי מוסר ותורה, במקום לדבר בענייני גדולות ותענוגות בני אדם כמוהם, לא היה חושש לזה כלל ולא היה לבו מתפתה להבלים האלה משום שכבר השיג את האמת, אלא מפרש ואומר: וְאֲדַבְרָה בְּעֵדוּתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֲבוֹשׁ. וכמו כן אמר ישעיה (ישעיה נ ז): **עַל בֵּן שְׂמֵתִי פָנִי כַחֲלָמִישׁ וְאֵדַע כִּי לֹא אֲבוֹשׁ.****

באור מדרת הזריזות

לאחר הזהירות תבוא הזריזות, כי הזהירות מתייחסת ל"לא תעשה" והזריזות ל"עשה", דהיינו (תהילים לד טו): סור מִרַע וְעֲשֵׂה טוֹב. וענינה של הזריזות מבואר – שהיא ההקדמה למצות ולהשלמת עניינן. וכלשון הזה אמרו חכמים זכרונם לברכה (פסחים ד א): זריזין מקדימין למצות. וזה, כי כמו שדרושה פקחות גדולה והתבוננות רבה כדי להנצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו ויתערב במעשינו, כך דרושה פקחות גדולה והתבוננות לאחוז במצות ולזכות בהן, כדי שלא תאבדנה מאיתנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כך משתדל הוא למנוע ממנו את עשית המצות ולאבדן ממנו. ואם יתרפה האדם ויתעצל, ולא יתחזק לרדוף אחריהן ולתמוך בהן, ישאר בודאי מנוער וריק מהן.

וראה, כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמריות גסה, ועל כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך להתגבר נגד הטבע שלו עצמו, ויתגבר ויזדוץ, כי אם הוא מניח את עצמו ביד כבודותו, ודאי הוא שלא יצליח. וזה הוא מה שאמר התנא (אבות ה יח): הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים זכרונם לברכה (ברכות לב ב): בדברים הצריכים חיזוק תורה ומעשים טובים. ומקרא מלא הוא (יהושע א): רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוה משה עבדי, כי חיזוק רב דרוש למי שרוצה לכפות את הטבע אל הפכו.

ושלמה חזר והזהיר על זה בראותו את רוע העצלות וההפסד הגדול הנובע ממנה, ואמר (משלי ו י-יא): מַעַט שָׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב. וּבֹא כְּמִהְלֵךְ רֵאשֶׁתְּךָ וּמְחֹסְרֶיךָ בְּאִישׁ מְגֵן. כי העצל, אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, מביא את הרעה על עצמו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח): גַּם מִתְרַפֵּה בְּמִלְאֲכָתוֹ אֵחָ הוּא לְבַעַל מִשְׁחִית. כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, אל תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו ובן גילו הוא. ובאר את רעת העצל באור ציורי, באמצעות מצב שנראה לעינינו יום יום (שם כד ל-לד): עַל שְׂדֵה אִישׁ עֵצֶל עֵבְרָתִי וְעַל כְּרָם אָדָם חֶסֶר לֵב. וְהִנֵּה עֵלָה בְּלוֹ קִמְשָׁנִים כְּסוּ פָּנָיו חֲרָלִים וְגֵדֵר אֲבָנָיו נִהְרָסָה. וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אֲשִׁית לְבִי רֵאשֶׁתְּךָ לְקַחְתִּי מוֹסֵר. מְעַט שָׁנוֹת מְעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב. וּבֹא מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁתְּךָ וּמְחֹסְרֶיךָ בְּאִישׁ מְגֵן. ומלבד פשוטו של דבר, אשר הוא אמיתי במשמעו שהוא מה שקורה לשדה של אדם עצל ממש, דרשו בו חכמים זכרונם לברכה מדרש נאה, זו לשונם: וְהִנֵּה עֵלָה בְּלוֹ קִמְשָׁנִים – שִׁמְבֹקֵשׁ פִּירוּשׁ שֶׁל פִּרְשָׁה וְאִינוּ מוֹצֵא. כְּסוּ פָּנָיו חֲרָלִים – מִתּוֹךְ שֶׁלֹא עֵמֵל בָּהֶם, הוּא יוֹשֵׁב וּמִטְמֵא אֶת הַטְּהוֹר וּמִטְהַר אֶת הַטְּמֵא וּפּוֹרֵץ גִּדְרֵן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. מֵה עֲנִשׁוֹ שֶׁל זֶה? שֶׁלֹּמָה פִּרְשׁוּ (קהלת י ח): וּפְרִץ גִּדְרֵן יִשְׁכְּנוּ נְחֹשׁ! וזה, כי רעת העצל אינה באה בבת אחת אלא לאט לאט, בלי שידע וירגיש האדם כי הוא נגרר מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. בתחלה הוא רק מחסיר מהטורח אשר היה ראוי לו לטרוח, ומזה נגרר שלא ילמד בתורה ככל הנדרש, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. ואילו היתה נגמרת רעתו בכך כבר אז היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת היא בזה שברצותו של האדם לישב בצורה כלשהי פרשה או פרק מסויים, יגלה בהם פנים שלא כהלכה, וישחית את האמת ויהפוך אותה, יעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר. אמר שלמה (משלי כד לב): וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אֲשִׁית לְבִי, כלומר התבוננתי על הדבר הזה וראיתי את גודל הרע שבו, שהוא

כארס ההולך ומתפשט לאט לאט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה. וזהו עניין, ובא במהלך ראשך ומחסרך באיש מגן.

ואנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים, שלבו של האדם יודע את חובתו, והתאמת אצלו מהם הדברים שראויים לו להצלת נפשו ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחם, לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא משום טעם אחר, אלא מפני שכבודות העצלות מתגברת עליו, והוא אומר: "אוכל קצת", או "אישן קצת", או "קשה עלי לצאת מביתי", "פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה?", "חמה עזה בעולם", "הקרה רבה" או "הגשמים רבים", וכל שאר האמתלאות והתואנות אשר פי העצלים מלא בהן. ובין כך ובין כך התורה מונחת, והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו. וזה מה ששלמה אומר (קהלת י יח): **בְּעֲצֵלְתֵיךָ יִמְדָּךְ הַמְקַרְרָה וּבְשִׁפְלוֹת יָדֶיךָ יִדְלָף הַבַּיִת**. ואולם אם תשאל את פי העצל, יצטט לך מאמרים רבים ממאמרי החכמים ופסוקים מן הכתובים, וטענות שכליות, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל על עצמו ולהשאירו במנוחת עצלותו. והוא איננו רואה, שאין הטענות ההן והטעמים ההם נובעים משיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה גוברת בו מטה את דעתו ושכלו אל הטענות האלה, עד אשר איננו שומע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. וזה הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז): **חָכָם עֲצֵל בְּעֵינָיו מְשַׁבְּעָה מְשִׁיבֵי טָעַם**, כי העצלות איננה מניחה לאדם שיהיה אפילו חושש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב את הכל לתועים ושוטים ורק הוא חכם.

ודע, כי זה כלל גדול ומנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא [פסיקה להקל] צריכה בדיקה. כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אכן קרוב הדבר שתהיה עצה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, ואם אחר כל אלה תתברר כמוצדקת, ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר: חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות את המצות, בהשליכו מעליו את כובד העצלות המעכבת אותו. וראה, שהמלאכים השתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג כ): **גִּבְרֵי כַח עֲשִׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ**. ואומר (יחזקאל א ד): **וְהַחַיִּית רְצוּא וְשׁוֹב בְּמַרְאֵה הַבְּזֻק**. ואמנם, אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן בלתי אפשרי שיגיע לגבורתו של המלאך, אך ודאי שראוי שיתקרב אליו בדרגתו ככל שיוכל. ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט ס): **חֲשֵׁתִי וְלֹא הִתְמַהְמַהְתִּי לְשֹׁמֵר מִצְוֹתֶיךָ**.

ביאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות הם שניים- אחד לפני המעשה ואחד אחריו. לפני התחלת המעשה - שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח לזמן שיתרכה בינתיים. כי אין סכנה כסכנת הזמן, שהרי כל רגע שעובר עלול להתחדש איזשהו עיכוב למעשה הטוב. ועל אמיתת דבר זה העירו לנו חכמינו זכרונם לברכה בענין המלכת שלמה, שאמר דוד לבניהו (מלכים א א לג): **וְהוֹרְדָתֶם אֹתוֹ אֶל גְּחוֹן, וְעֵנָה בְּנִיהוּ: אֲמֵן בְּן יֵאמֶר ה'.** אמרו חכמים, זו לשונם (בראשית רבה עו, ב): **רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי: והלא כבר נאמר (דברי הימים א כב ט): הִנֵּה בֶן נוֹלָד לָךְ הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה? אֲלֵא הַרְבֵּה קִטְגוּרִין יַעֲמְדוּ מִכֶּאֱן וְעַד גִּיחוֹן.** על כן הזהירו חכמים זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב ז): **וְשִׁמְרָתֶם אֶת הַמִּצְוֹת - מִצְוֹה הַבֵּאָה לִידָךְ - אֵל תַּחֲמִיצְנָה!** ואמרו (נזיר כג ב): **לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות.** ואמרו (פסחים ד א): **זריזין מקדימין למצות.** וכן אמרו (ברכות ו ב): **לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת.** ובמדרש אמרו (ויקרא רבה יא ח): **הוא יִנְהַגְנוּ עַל מוֹת (תהילים מח מו) - בזריזות, כאלין עולמתא [כמו העלמות הללו], כמה דאת אמר [כמו שנאמר] (שם סח כו): בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת.** כי הזריזות היא מדת שלמות גדולה, אשר טבעו של האדם מונע אותה ממנו עתה. ומי שמתגבר ותופס אותה ככל שהוא יכול, לעתיד לבוא יזכה לה באמת, כאשר הבורא יתברך יתנה לו בשכר זה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו.

והזריזות שלאחר התחלת המעשה היא, שלאחר שאחז במצוה ימהר להשלים אותה ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו את משאו, מחמת יראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר חכמים זכרונם לברכה ואמרו (בראשית רבה פה ג): **כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו.** ואמרו (שם): **אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה.** ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט): **חֲזִיטַי אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ לִפְנֵי מַלְכִים יִתְיַצֵּב בַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשָׁשִׁים.** וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ב) יחסו לו את השבח הזה, על כך שמיהר במלאכת בנין הבית ולא התעצל בה לאחר אותה. וכן דרשו על משה עליו השלום, על שמיהר במלאכת המשכן.

ואם תתבונן תמצא שכל מעשיהם של הצדיקים תמיד נעשים במהירות: על אברהם כתוב (בראשית יח ו ז) **וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֱהָלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מֶהֱרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֵלֶת לוֹשִׁי וְעֵשִׂי עֲגוֹת. וְאֵל - הַבֶּקֶר רֵץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בֶּקֶר רֵץ וַיִּתֵּן אֶל הַנֶּעֱר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. עַל רִבְקָה, (שם כד כ): וַתִּמְהַר וַתַּעַר פְּדָה אֶל הַשִּׁקָּת וַתִּרְץ עוֹד אֶל הַבָּאָר לְשָׂאב וַתִּשָּׂאב לְכָל גְּמְלִיו. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה י ה): **וַתִּמְהַר הָאִשָּׁה וַתִּרְץ וַתִּגַּד לְאִישָׁהּ (שופטים יג י) - מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות, שכן אינם מתמהמהים לא בעת התחלת המצוה ולא בעת השלמתה. וראה, שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצוות הבורא, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם פלה להשלים את הדבר. והתבונן עוד וראה, שכמו שהזריזות היא תוצאה של ההתלהטות הפנימית, כך מן הזריזות תווצר ההתלהטות. וזה, כי מי שמתנהג בעשית המצוה וממהר את תנועתו החיצונית, גורם שתבער בו תנועתו הפנימית גם היא, והחשק והרצון שלו יתגברו וילכו. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיון מעיד על נכונותו. ואולם כבר****

ביאור חלקי הזריזות

ידעת, שהרצוי יותר בעבודת הבורא יתברך שמו, הוא רצון הלב ותשוקת הנשמה. וזה הוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב ואומר (תהלים מב ב,ג): **כְּאֵיל תַּעֲרֹג עַל אַפְיָקִי מִיַּם בֶּן נִפְשֵׁי תַעֲרֹג אֵלַיךָ אֱלֹהִים. צִמְאָה נִפְשֵׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חַי. נִכְסְפָה וְגַם כְּלָתָה נִפְשֵׁי לְחֻצְרוֹת ה'.** (שם פד ג). **צִמְאָה לֵךְ נִפְשֵׁי כְּמָה לֵךְ בְּשָׂרֵי (שם סג ב). אולם, אדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז באופן מלאכותי כדי שכתוצאה מכך תווצר החמדה בטבעו, כי התנועה החיצונית מעוררת את התנועה הפנימית, ובודאי שהחיצונית נתונה יותר לשליטתו מאשר הפנימית. ואם ישתמש במה שבידו ירכוש גם את מה שאינו בידו בהמשך כי תווצר בו השמחה הפנימית, החפץ והחמדה, מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו באופן מלאכותי. וזה הוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג): **וְנִדְעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת ה', וכתוב (שם יא י): אֶחָרֵי ה' יִלְכוּ כְּאֲרִיָּה יִשְׁאָג.****

דרך קניית הזריזות

האמצעים אשר נקנית באמצעותם הזריזות, הם אותם האמצעים אשר נקנית באמצעותם הזהירות, ושליביהן דומים כמו שכתבתי לעיל כי ענינן דומה מאד, וההבדל ביניהן הוא רק שזו מתייחסת לעשה וזו ללא תעשה. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות ורוב חובתו לקיימן, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

והדבר שיוכל להגביר את ההתעוררות הזו, היא ההתבוננות בטובות הרבות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון. כי ככל שירבה האדם להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, כך ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לכך שלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. שהרי הואיל וכמובן אינו יכול לגמול לה' יתברך על כל הטובות שעשה איתו, לפחות יודה לשמו ויקיים את מצותיו.

ואכן אין אדם באיזה מצב שימצא - עני או עשיר, בריא או חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא חייב לה' יתברך על עושרו ועל בריאותו. העני חייב לו, על כך שאפילו בעוניו ממציא לו את פרנסתו בדרך נס ופלא ואינו מניח לו למות ברעב. החולה - על שמחזיקו בחיים על אף כובד חוליו ומכותיו ואינו מניחו למות, וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יראה את עצמו חייב לבוראו. ובהסתכל האדם בטובות אלה שהוא מקבל מה', ודאי שיתעורר להזדרז לעבודתו, כמו שכתבתי לעיל. וכל שכן אם יתבונן בכך שכל טובו תלוי ביד ה' יתברך, ומה שדרוש לו ומה שהכרחי לו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אזי בודאי שלא יתעצל מלעבוד את עבודת ה' יתברך ולא יחסיר מחובותיו לה'.

והנך רואה שכללתי פה בדברי את שלשת הדרגות אשר חלקתי בזהירות, כי מבחינה זו הן דומות. והדבר למד מענינו, שלשלמי הדעת תהיה הפניה מכיוון החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם - מכיוון העולם הבא וכבודו, שלא תשיג את האדם בושה ליום הגמול בראותו מה הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה, ולהמון - מכיוון העולם הזה וצרכיו, כמו שפרשתי שם.

ביאור מעכבי הזריזות והתרחקות מהם

מעכבי הזריזות הם הם מרבי העצלות, והמעכב הגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח ואהבת העידונים לכל פרטיהם. כי אדם כזה, ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד רב, כי מי שירצה לאכול את אכילותיו במתינות ומנוחה, ולישון את שנתו בלא טרדה, וימאן ללכת שלא לאטו וכיוצא בדברים האלה - יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר, או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנחה בין הערביים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה הזמן נוח, וכל שכן לזרז את עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל את עצמו למנהגים האלה, איננו אדון לעצמו לעשות את ההיפך מזה כשירצה, כי כבר נכבל רצונו במאסר ההרגל הנעשה לטבע שני.

וצריך שידע האדם כי לא למנוחה הוא נמצא בעולם הזה אלא לעמל ולטורח, וינהג כלפי עצמו כמנהג הפועלים העושים מלאכה אצל מעבידיהם, וכענין מה שהיה אומר רב נחמן בר יצחק (עירובין סה א): **אנן פועלי דיממי אנן [אנחנו דומים לשכירי יום],** וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם אשר אכילתם בחיפזון ושנתם עראית ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה ז): **כִּי אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד.** וכשירגיל את עצמו לדרך זו, ימצא בודאי את העבודה קלה עליו, כיון שלא תחסר לו ההכנה אליה. וכעין זה אמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ו ד): **כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן,** שזו ההרחקה המוחלטת מן המנוחות והעידונים.

עוד מן הדברים המעכבים את הזריזות, הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן והשפעותיו, כי פעם יירא האדם מן הקור או מן החום, ופעם מהפגעים, ופעם מן המחלות, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. וזה הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג): **אָמַר עֵצֶל שָׁחַל בְּדֶרֶךְ אַרְי בֵּין הַרְחָבוֹת.** וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה את המדה הזאת ויחסוה אל החוטאים, ומקרא מסייעם, שכתוב (ישעיה לג יד): **פָּחַדוּ בְּצִיּוֹן חַטָּאִים אֲחֻזָּה רְעָדָה תִּנְפָּסִים,** עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מפחד (ברכות ס א): **חטאה את! [חוטא אתה!].** אלא על זה נאמר (תהלים לו ג): **בְּטַח בַּה' וַעֲשֵׂה טוֹב שָׁכֵן אַרְץ וְרַעַה אַמוֹנָה.**

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בענייני העולם וקבוע בעבודת ה', יתרצה ויסתפק בכל הקשור לענייני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מהשפעות הזמן ופגעיו.

ושמא תאמר: הרי מצאנו בהרבה מקומות שחייבו חכמים את האדם לשמור על עצמו שמירה מעולה, ולא להכניס את עצמו לסכנה אפילו אם הוא צדיק ובעל מעשים, ואמרו (כתובות ל א): **הכל בידי שמים חוץ מצנינים פחים [השפעת קור וחום על הבריאות],** ומקרא כתוב (דברים ד טו): **וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם!** - הרי שאין להסתמך בכל מצב על הבטחון בה'. ושם אמרו: **ואפילו לדבר מצוה! דע,** כי יש יראה ויש יראה: יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברה נכונה, כדי שיתנהג בדרך טובה וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא לנהוג בדרך החכמה אלא יפקיר את עצמו לסכנות - אין זה בטחון, אלא הוללות, והמתנהג כך חוטא בדבר שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו. ונמצא, שמלבד הסכנה הטבועה בדבר אשר הוא חשוף אליה מפני חסרון שמירתו על עצמו, עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא

חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו להענש. ואולם השמירה הזאת - כלומר היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל - היא הראויה, שעליה נאמר (משלי כב ג): **עָרוֹם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים עֲבָרוּ וְנִעְנְשׁוּ**. אך היראה השוטה היא, שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות, ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגרם מזה ביטול לתורה ולעבודת ה'.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא החלוק שחילקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ב): **הֵיכָא דְשָׁכִיחַ הַיְזִיקָא שְׁאֲנִי [שׁוֹנֵה הַדָּבָר בְּמִקּוֹם בּוֹ הַהִיזָק שָׁכִיחַ]**. כי במקום בו ההיזק מצוי וידוע יש להשמר, אך במקום שאין ההיזק ידוע - אין לירא. ועל כיוצא בזה נאמר (חולין מח ב ברש"י): **רִיעוּתָא דְלֹא חֲזִינַן לֹא מִחֻזְקִינַן [מִגְרַעַת שְׁלֹא רְאִינַן אִין צוּרָךְ לְהַנִּיחַ שְׁהִיא קִיַּיְמַת]**, ואין לו לחכם אלא מה שענינו רואות. וזו בדיק משמעות הפסוק שהבאנו למעלה **עָרוֹם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר** - שאינו מדבר אלא באדם המסתתר מרעה אשר הוא רואה ולא ממצב שיכול להיות שיהיה אפשרי שיבוא, וזהו גם ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, **אָמַר עֲצֵל שְׁחַל בְּדַרְךָ אָרִי בֵּין הַרְחֻבוֹת**.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר [באופן נאה], להראות עד כמה יראת ההבל עלולה למנוע את האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה ח ו): **שְׁבַעָה דְבָרִים אָמַר שְׁלֵמָה בַּעֲצֵל. כִּיצַד? אָמְרוּ לַעֲצֵל: הָרִי רֶבֶךְ בַּעִיר, לֶךְ וּלְמַד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ! וְהוּא מְשִׁיב אוֹתָם: מִתִּירָא אֲנִי מִן הָאָרִי שְׁבַדְרֶךְ. רֶבֶךְ בַּתּוֹךְ הַמְדִינָה! אֹמֵר לָהֶם: מִתִּירָא אֲנִי שְׁלֹא יִהְיֶה אָרִי בֵּין הַרְחֻבוֹת. אֹמְרִים לוֹ: הָרִי הוּא בַּתּוֹךְ בֵּיתְךָ! אֹמֵר לָהֶם: אִם אֲנִי הוֹלֵךְ אֲצֵלוֹ, אֲנִי מוֹצֵא הַפֶּתַח נְעוּל, מִבְּקֶשׁ אֲנִי עוֹד לִישׁוֹן מַעֲט, עֵינַי שָׁם. הִנֵּה לְמַדַּת, שְׁאִין הִירָאָה גּוֹרֵמַת לְאָדָם לְהַתְעַצֵּל אֲלֵא הַעֲצָלוֹת גּוֹרֵמַת לוֹ שִׁתִּירָא. וְכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַנְּסִיּוֹן הַיּוֹמִי יַעֲיֵד עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ מִצַּב מִצּוֹי בְּקָרֵב בְּנֵי אָדָם רַבִּים אֲשֶׁר זֶה דָּרָכָם פְּסָל לָמוֹ. וּמִשְׁכִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא אֵמֶת לְאֵמֶתוֹ, וְדַעַת לְנִבּוֹן נֶקֶל (משלי יד ו). וְכִבֵּר הַתְּבָאָר עֲנִין הַזְרִיזוֹת בִּיאוֹר שֶׁנִּרְאָה מִסְפִּיק לְהַעֲרַת הַלֵּב, וְהַחֲכָם יִחְכַּם וְיוֹסִיף לְקַח.**

והנך רואה, כי ראוי לזריזות להיות השלב שאחר הזהירות, כי על פי רוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה קודם לכן זהיר. כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודת ה' ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה הדבר שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הלא הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ במרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם לאחר שכבר פקח את עיניו לראות את מעשיו ולהזהר בהם, וחישב את חשבון המצות והעברות כאשר הזכרנו, קל לו לסור מן הרע, להשתוקק אל הטוב ולהזדרז בעשיתו. וזה דבר ברור.

באור מדרת הנקיות

מדת הנקיות היא, היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא רק ממה שהחטא בו ידוע וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב מתפתה להורות בו היתר, אך כאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לאדם אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת בתאוה, כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לעצמו. אך האדם אשר נטהר מזה הנגע לגמרי ונקי הוא מכל רושם רע שמשאירה התאוה אחריה, ראייתו תהיה ברורה לגמרי והבחנתו זכה ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא, אפילו שיהיה הקל שבקלי החטאים, תכיר בו שהוא רע ותרחיק אותו ממנו. וכלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים את מעשיהם טהרה רבה, עד שלא יהיה בהם אפילו שמץ דבר רע (סנהדרין כג א): **נקיי הדעת שבירושלים.**

והנך רואה עתה מהו ההבדל שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם: הזהיר הוא הנזהר במעשיו, ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו וידועה לכל עובדת היותו חטא. אולם הוא עדיין איננו אדון על עצמו, שלא ימשך לבו אחרי התאוה הטבעית, ושלא תטהו להראות לו היתרים בדברים שאין רעתם מפורסמת. וזה, כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו, ולא יוכל להסיר מלבו את התאוה הגופנית, אלא יכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה, אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל רב בזהירות הזו, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים הידועים וירגיל את עצמו בעבודת ה' ובזריזותה, ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו - כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר וידבק את דעתו בשלימות הנפשית, עד שסוף סוף יוכל להגיע אל הנקיון השלם, עד שתכבה אש התאוה הגופנית מלבו בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה, כמו שכתבתי לעיל, שלא יפתה אותו ולא ישגהו חשק חומריותו, וינקה במעשיו מכל וכל.

ועל שהיתה בו מדה זו, היה דוד שמח ואומר (תהלים כו ו): **אֶרְחֵץ בְּנִקְיוֹן פָּפִי וְאֶסְבְּבָה אֶת מִזְבִּיחֶךָ ה'.** כי באמת, רק מי שניקה את עצמו לגמרי מכל שמץ חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי ללא זאת אין לו לאדם אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא ט ו): **אֱלֹהֵי בְשָׁתִי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהֵי פָנַי אֵלֶיךָ.**

ובדאי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קל להשמר מהן, כיון שרעתן גלויה. אך הדקדוק הזה הדרוש לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא, כמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יח א): **עבירות שאדם דש בעקביו, סובבות אותו בשעת הדין.** ועל דרך זו אמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא בתרא קסה א): **רוב בגזל, ומיעוט בעריות, והכל בלשון הרע.** כי מפני רוב דקותו, כל בני האדם נכשלים בו כיון שאין מכירים אותו.

ואמרו חכמים זכרונם לברכה (איכה רבה טו), שדוד היה נזהר ומנקה את עצמו נקיון גמור מכל העבירות האלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבטחון גמור, והיה מבקש (תהלים יח לח): **אֶרְדֹּף אוֹיְבֵי וְאֲשִׁיגֶם וְלֹא אָשׁוּב עַד פְּלוֹתֶם,** דבר שלא שאלו יהושפט, אסא וחזקיהו, בגלל שלא היו נקיים כל כך. וזה הוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם כא): **יְגַמְלֵנִי ה' כְּצַדִּיקִי כְּבָר יְדִי יִשִּׁיב לִי.** ואמר עוד (שם כה): **וַיִּשָּׁב ה' לִי כְּצַדִּיקִי כְּבָר יְדִי לְנֶגֶד עֵינָיו,** והוא הבור והנקיון הזה שהזכרנו. ואז חזר ואמר (שם ל): **כִּי בָךְ אֶרְץ גְּדוּד וּבְאֵלֵהי אֲדַלֵּג**

באור מדרת הנקיות

שור. אַרְדוֹף אוֹיְבֵי וְאַשְׁיִגִּם וְלֹא אָשׁוּב עַד כְּלוֹתֶם (שם לח). והוא עצמו אמר עוד (שם כד ג): מִי יַעֲלֶה בְּהַר ה' וְיָמִי יִקּוּם בְּמִקּוֹם קִדְשׁוֹ? נְקִי כַפַּיִם וְבֵר לִבִּי.

אמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו מתפתה על נקלה, ומתיר הוא לעצמו דברים שיוכל למצא בהם הטעיה עצמית. ובודאי שמי שהגיע למדה זו הגיע לדרגה גבוהה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ועתה נבאר את פרטי המדה הזאת.

כרטי מדרת הנקיות

פרטי מדת הנקיות הם רבים מאד, ומספרם כמספרם כל הפרטים שבכל השלוש מאות שישים וחמש מצות "לא תעשה". כי על ענין המדה כבר כתבתי, שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, יש מהן שהטבע חומד אותן יותר ובהן מראה לאדם יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן האדם יתר חיזוק כדי לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (מכות כג ב): *גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן*.

ואכן אנחנו רואים, שאף על פי שרוב בני האדם אינם גנבים בגלוי, דהיינו שישלחו ממש יד בממון חבריהם לקחתו אליהם, אף על פי כן רוב בני האדם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, במה שמורים לעצמם היתר להשתכר איש בהפסדו של חברו, באמרם: להרויח שאנני! [בשביל להשתכר זה שונה]. ואולם לאוים הרבה נאמרו לגבי גזל: לא תעשוק, לא תגזול, לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו, לא תונו איש את אחיו, לא תשיג גבול רעך. כל אלה הם חילוקי דינים בענייני גזל, הכוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן החברתי ובכולם איסורים רבים. כי לא המעשה הניכר וידוע כעושק וכגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שבסופו של דבר יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא נכלל באיסור. ועל ענין זה אמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין פא א): *וְאֵת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טָמֵא* (יחזקאל יח ו) - *שלא ירד לאומנות חברו*. ורבי יהודה היה אוסר למוכר בחנות לחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילם לבוא אליו. ולא התירו זאת חכמים, אלא מפני שגם חבירו יכול לעשות כך (בבא מציעא ס א). ואמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא בתרא פח ב): *קשה גזל הדיוט [אדם] יותר מגזל גבוה [הקדוש], שזה הקדים חטא למעילה וזה הקדים מעילה לחטא*. ופטרו חכמים את הפועלים העובדים אצל מעסיקם מברכת המוציא ומברכות אחרונות של ברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא חייבו אותם להבטל ממלאכתם אלא בפרשה ראשונה בלבד (ברכות טז א). קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהם כדי שלא יבטל את מלאכתו של מעסיקו, ואם עבר על כך הרי הוא גזלן. ואבא חלקיה, אפילו 'שלום' לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום, כדי לא להבטל ממלאכת רעהו (תענית כג א). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא מ): *הֲיִיתִי בַיּוֹם אֶכְלֶנִי חֶרֶב וְקָרַח בְּלִילָה וְהִדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינַי*. מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או העוסקים בחפציהם איש לתועלתו?

כללו של דבר: השכור לחבירו לצורך מלאכה כלשהי, כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא מציעא נו ב): *שכירות מכירה ליומיה*. וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו בכל צורה שהיא אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחל לו על כך אין מחול לו, כפי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (משנה יומא ח ז): *עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חברו*.

ולא עוד, אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה, וכמו שכתוב (ישעיה סא ה): *שָׁנֵא גֹזֵל בְּעוֹלָה*. וכענין זה אמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא קמא צד א): *הרי שגזל סאה של חטין, טחנה, לשה ואפאה והפריש ממנה חלה - כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ, דכתיב [שכתוב] (תהלים י ג): וּבִצֵּעַ בָּרֶךְ נֶאֱמַר ה'*. ועל כיוצא בזה נאמר (ירושלמי סוכה ג ג): *אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו! וכמאמר חכמים זכרונם לברכה בענין לולב הגזול (שם). והדין נותן, כי הרי גזל חפץ - גזל, וגזל זמן - גזל. מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה, נעשה סניגורו לקטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה, נעשה סניגורו קטיגורו. ואין הקדוש ברוך*

הוא חפץ אלא בנאמנות, וכן הוא אומר (תהלים לא כד): **אֲמוּנִים נֶצֶר ה'.** ואומר (ישעיה כו): **פְּתַחוּ שְׁעָרִים וַיָּבֵא גֹי צְדִיק שֹׁמֵר אֲמָנִים.** ואומר (תהלים קא ו): **עֵינֵי בְּנֵאֲמָנֵי אֶרֶץ לְשֹׁבֵת עַמּוּדֵי.** ואומר (ירמיה ה ג): **עֵינֶיךָ הֲלֹא לְאֲמוּנָה.** ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא ז): **אִם תִּטֶּה אֲשָׁרֵי מְנֵי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינֵי הַלֶּךְ לְבִי וּבְכַפִּי דָּבַק מָאוּם.** והבט ביופי המשל הזה, כי דימה את הגזל הלא גלוי לדבר הנדבק ליד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו אלא נשאר הוא דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. וכך הדבר הזה, שאף שאין האדם הולך וגוזל ממש, קשה הדבר שיהיו ידיו ריקות ממנו לגמרי. וכל זה נגרם מזה שבמקום שהלב יהיה מושל בעינים ולא יניח להן לחמוד דברים של אחרים, העינים מושכות את הלב לבקש היתרים למה שנראה להן יפה ונחמד. על כן אמר איוב שהוא לא עשה כך, ולא הלך לבו אחר עיניו, ועל כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה קל לאדם להתפתות ולהכשל, כמו למשל כאשר יראה לו שראוי להשתדל ליפות את סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר מיגיע כפיו, או לדבר על לב הקונה כדי שיתרצה לו, ויאמר על כך: **"יש זריז ונשכר"** (פסחים נ ב), **"וַיֵּד תְּרוּצִים תַּעֲשִׂיר"** (משלי י ד). אולם אם לא ידקדק וישקול את מעשיו היטב, **תַּחַת חֲטָה יֵצֵא חוֹחַ** (איוב לא מ), כי יעבור על עון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה יז): **וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ.** ואמרו חכמים זכרונם לברכה, שאפילו לרמות את הגוי אסור (חולין צד ב), ומקרא כתוב (צפניה ג יג): **שְׂאֲרֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֲוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כִזָּב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תְּרֻמִית.** וכן אמרו שאין **מִפְּרָכְסִין [מֵיִיפִים] אֵת הַכֹּלִים הַיּוֹשְׁנִים כְּדֵי שִׁירָאוּ כַחֲדָשִׁים,** ואין מערבים פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים אפילו סאה בדינר, **וּאֲפִילוּ יִפֶּה דִינָר וְטְרִיסִית לֹא יַעֲרֵב וּיִמְכֹּרֶם סָאָה בְּדִינָר** (בבא מציעא ס א), **כָּל עֲשֵׂה אֵלָה כָּל עֲשֵׂה עוֹל** (דברים כה טז) **קְרוּי חֲמִישָׁה שְׁמוֹת: עוֹל, שְׁנָאוּי, מְשׁוֹקֶץ, חֲרָם, תוֹעֵבָה** (תורת כהנים יט לה). עוד אמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא קמא קט א): **כֹּל הַגּוֹזֵל אֶת חֲבִירוֹ אֲפִילוּ שׁוֹה פְּרוּטָה, כֹּאִילוּ נוֹטֵל נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ.** הרי לך מהי חומרת העון הזה אפילו במידה מועטה. ואמרו עוד (תענית ז ב): **אֵין הַגִּשְׁמִים נֹעֲצְרִים אֲלֵא בְּעוֹן גּוֹל.** ועוד אמרו (ויקרא רבה לג ג): **קוֹפֶה מְלֵאָה עוֹנוֹת, מִי מְקַטְרֵג בְּרֵאשׁ כּוֹלֵם? גּוֹל! חוֹר הַמְּבוּל לֹא נַחֲתָם גּוֹר דִּינָם אֲלֵא עַל הַגּוֹל** (סנהדרין קח א).

ואם תאמר בלבבך: איך אפשר שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לשכנע את חברינו בדבר טיב החפץ ושווייו? חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שנועד להראות לקונים את אמיתת טוב החפץ ויפיו - השתדלות זו טובה וישרה. אך מה שנועד להסתיר את חסרונות החפץ אינו אלא אונאה ואסור. וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן.

ולא אפרט בענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בעניינן (דברים כה טז): **כִּי תוֹעֵבֶת יְהוָה אֲלֵהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֵלָה.** ואמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא בתרא פח ב): **קִשָּׁה עוֹנֶשֶׁן שֶׁל מְדוּת מְעוֹנֶשֶׁן שֶׁל עֲרִיּוֹת וכו'.** ואמרו (שם שם א): **הַסִּיטוֹן [סִיטוֹנָא] מְקַנֵּחַ מְדוּתוֹ אַחַת לְשָׁלִשִׁים יוֹם. וְכֹל כֵּךְ לְמָה? כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחֲסִרוּ בְּלֹא דַעַת וְלֹא יַעֲנֹשׁ.** כל שכן עון הריבית, שגדול הוא, ונחשב העובר עליו ככופר באלקי ישראל חס ושלום (ב"מ עא א). ואמרו חכמים זכרונם לברכה (שמות רבה לא ו) על הפסוק: **בְּנִשְׁךָ נָתַן וְתִרְבִּית לְקַח וְחֵי לֹא יִחָיֶה** (יחזקאל יח יג), שאינו חי לתחית המתים, כי הריבית ואף אבק ריבית הם משוקצים ומתועבים בעיני ה'. ואיני רואה צורך להאריך בעניין זה, כי חומרת העניין ידועה לכל איש ישראל.

וכללו של דבר, שכשם שחמדת הממון רבה כך מכשלותיה רבות. וכדי שיהיה האדם נקי מהן באמת, עיון גדול ודקדוק רב צריך הוא. ואם נקה האדם ממנה ידע שהגיע כבר לדרגה גבוהה, כי רבים מתנהגים בחסידות בתחומים רבים מענפי החסידות אך בענין שנאת הבצע לא יכולים להגיע אל מחוז השלמות. וזה מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא טו):
אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הִרְחִיקְהוּ וְאֵל תִּשְׁכַּח בְּאֵהָלֶיךָ עֲוֹלָה. כִּי אֲזַתְּ שָׂא פְּנֶיךָ מִמוֹס וְהִיִּית מִצָּק וְלֹא תִירָא.

עד כאן דברתי על פרטי מצוה אחת מן המצוות, וכמוכן בכל מצוה ומצוה נמצאים פרטים כפרטי חלוקים אלה. אולם אינני מזכיר אלא את אותן המצוות שרגילים רוב בני האדם להכשל בהן. ונדבר עתה על העריות, שגם הן מן החמורות והן שניות בדרגתן ביחס לגזל, כמאמר חכמים זכרונם לברכה וזו לשונם (ב"ב קסה א): **רוּבָם בְּגוֹזַל וּמִיעוּטָם בְּעֵרִיּוֹת.** ומי שירצה להנקות לגמרי מהחטא הזה, גם הוא יזדקק למלאכה לא מועטת, כי אין נכלל באיסור גופו של מעשה בלבד אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח ו):
לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֶרְוָה, וְאָמְרוּ חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (שמות רבה טז ב): אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֵל תֹּאמַר הוֹאִיל וְאִסוּר לִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאִשָּׁה, הֲרִינִי תוֹפֵשׂה וְאִין לִי עוֹן, הֲרִינִי מִגַּנְפָּה וְאִין לִי עוֹן, אוֹ שֶׁאִנִּי נוֹשֵׁקָה וְאִין לִי עוֹן. אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: כִּשְׁם שֶׁאִם נָזִיר שֶׁלֹּא לְשִׁתּוֹת יֵין אִסוּר לֹאכּוֹל עֲנָבִים לְחַיִּים וְיִבְשִׁים וּמִשְׁרַת עֲנָבִים וְכָל הַיּוֹצֵא מִגַּפֵּן הַיֵּין- אִף אִשָּׁה שֶׁאִינָה שֶׁלֶךְ אִסוּר לִיגַע בָּהּ כָּל עֵיקַר. וְכָל מִי שֶׁנוֹגַע בְּאִשָּׁה שֶׁאִינָה שֶׁלּוֹ, מְבִיא מִיתָה לְעַצְמוֹ וְכוּ'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האיסור לו אינו אלא שתיית יין, אסרה לו התורה את כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלימדה התורה את החכמים איך יעשו הם סייג לתורה במשמרת שנמסרה בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בשביל העיקר גם את כל הדומה לו. ונמצא שעשתה התורה במצוה הזאת של נזיר מה שמסרה לחכמים לעשות בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של המקום, וכשנאסר לנו אחד מן האיסורים ילמד סתום מן המפורש לאסור את כל הקרוב לו. ועל זו הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינה של הזנות או קרוב אליה, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו: בין במעשה, בין בראיה, בין בדבור, בין בשמיעה, ואפילו במחשבה.

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדברי חכמים זכרונם לברכה. במעשה, דהיינו הנגיעה או החיבוק וכיוצא בזה, כבר התבאר לעיל במאמר שהזכרנו, ואין צורך להאריך. בראיה, אמרו חכמים זכרונם לברכה (ברכות סא א): **יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה דָּע (משלי יא כא) – כָּל הַמְרַצָּה מַעוֹת לְאִשָּׁה מִיָּדוֹ לִידָה כְּדִי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, לֹא יִנָּקֶה מְדִינָה שֶׁל גֵּיהֶנֶם.** ואמרו עוד (שבת סד א): **תֵּנָא דְבִי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל: מִפְּנֵי מַה הוֹצַרְכוּ יִשְׂרָאֵל שְׁבָאוֹתוֹ הַדּוֹר כְּפָרָה? מִפְּנֵי שֶׁזָּנוּ עֵינֵיהֶם מִן הָעֵרוֹה. אָמַר רַב שֶׁשֶׁת: מִפְּנֵי מַה מְנַה הַכְּתוּב תִּכְשִׁיטִין שְׁבַחוּךְ עִם תִּכְשִׁיטִין שְׁבַפְנִים? לֹמַר לָךְ- כָּל הַמְסַתְּכָל בְּאִצְבַּע קִטְנָה שֶׁל אִשָּׁה כְּאִילוֹ מְסַתְּכָל בְּמִקוֹם הַתּוֹרָף. וְאָמְרוּ עוֹד (עבודה זרה כ א): וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבָר דְּרָע (דברים כג י): שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאִשָּׁה נָאָה וְאִפִּילוֹ הִיא פְּנוּיָה, בְּאִשָּׁת אִישׁ וְאִפִּילוֹ הִיא מְכוּעֶרֶת.**

בענין הדבור עם האשה, בפרוש למדנו (אבות א ה): **כָּל הַמְרַבֵּה שִׁיחָה עִם הָאִשָּׁה גוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ.** ובענין השמיעה אמרו (ברכות כד א): **קוֹל בְּאִשָּׁה - עֵרוֹה.** עוד בענין זנות הפה והאוזן, דהיינו הדיבור בדברי הזנות או שמיעת הדברים האלה, כבר צווחו ככרוכיא [עגור] ואמרו (ירושלמי תרומות א ד): **וְלֹא יִרְאֶה בְּךָ עֲרוֹת דְּבָר (דברים כג טו): עֲרוֹת דִּיבוֹר זֶה נִיבּוֹל פֶּה.** ואמרו (שבת לג א): **בְּעוֹן נְבִלוֹת פֶּה צְרוֹת רַבּוֹת וְגִזְרֵי קִשּׁוֹת**

מתחדשות ובחורי שונאיהם של ישראל [בלשון נקיה- בחורי ישראל] מתים. ואמרו עוד (שם): כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם. ואמרו עוד (שם): הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה, אלא כל המנבל פיו ואמרו, אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה. ואמרו עוד (הגיגה ה ב): אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, מגידים לו לאדם בשעת הדין. ובענין השמיעה הרעה הזאת אמרו גם כן (שבת לג א): אף השומע ושותק, שנאמר (משלי כב יד): זעום ה' יפל שם. הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינה.

ואם ילחש לך אדם ויאמר, שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק את האדם מן העבירה, ובמי שדמו רותח הדברים אמורים, שמדי דברו בא לידי תאוה, אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא אין בכך כלום ואין לחשוש לכך, אף אתה אמור לו: עד כאן דברי יצר הרע! כי מקרא מלא שהביאוהו חכמים זכרונם לברכה לראיתם (ישעיה ט טז): על בן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דיבר נבלה. ראה שלא הזכיר הפסוק הזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכות דמים, אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה, כולם מחטאת הפה בדיבור, ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמיו ואת אלמנותיו לא ירחם. אלא האמת היא כדברי רבותינו זכרונם לברכה, שנבול פה הוא ערוותו של הדיבור ממש ומשום זנות הוא נאסר, ככל שאר עניני הזנות שחוץ מגופו של מעשה, שאף על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין, אסורים הם איסור עצמי, מלבד היותם גם גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו, וכענין הנזיר שהזכירו במדרש שהבאנו לעיל.

בענין המחשבה, כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (עבודה זרה כ ב): ונשמרת מפל דבר רע (דברים כג י): שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה, ואמרו עוד (יומא כט א): הרהורי עברה קשים מעבירה, ומקרא מלא הוא (משלי טו כו): תועבת ה' מחשבות רע.

עד כאן דברנו על שני גופי עבירות חמורות, שבני האדם עלולים להיכשל בענפיהם מפני רובם של הענפים ורוב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והדרגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הוא איסור המאכלים, בין בענין הטריפות עצמן, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסיון וסתם יינם. כל אלה, הנקיות בהם דורשת דקדוק גדול וצריכה חיזוק, כי קיימת תאות לב המתאוה למאכלים הטובים, וחסרון הכיס באיסורי התערובות, וכיוצא בזה. ופרטי עניינים אלה רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים, והמקל בהם במקום שאמרו להחמיר אינו אלא משחית את נפשו. וכך אמרו (ספרא שמיני): ולא תטמאו בָּהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם (ויקרא יא מג), אם מטמאים אתם בם, סופכם לטמא בם. וזה, כי המאכלים האסורים מכניסים טומאה ללבו ולנפשו של האדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. וזה הוא גם כן מה שאמרו בתלמוד (יומא לט א): וְנִטְמַתֶּם בָּם - אל תיקרי וְנִטְמַתֶּם אלא וְנִטְמַתֶּם, שהעבירה מטממת את לבו של אדם, כי מסלקת ממנו את הדעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב ו): בִּי ה' יִתֵּן חֲכָמָה, והאדם נשאר בהמי וחומרי ומשוקע בגסות העולם הזה. והמאכלים האסורים יתירים בזה על כל האיסורים, כיוון שהם נכנסים לגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו.

וכדי להודיענו שלא רק הבהמות הטמאות או השקצים הם הטמאים, אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הן בכלל טומאה, אמר הכתוב (ויקרא יא מז): **לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר, וְנֹאמַר הַפִּירוּשׁ עַל יְדֵי רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (תורת כהנים): אֵין צְרִיךְ לומר בֵּין חֲמוּר לַפְרָה, לְמָה נֹאמַר בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר? בֵּין טָמֵא לְךְ וּבֵין טָהוֹר לְךְ - בֵּין שַׁחַט רוּבּוֹ שֶׁל קִנְיָה לְשַׁחַט חֲצִיו. וְכֵמָה בֵּין רוּבּוֹ לְחֲצִיו? מֵלֵא הַשְּׁעֵרָה! עַד כַּאֲן לְשׁוֹנָם. וְאָמְרוּ לְשׁוֹן זֶה בְּסִיוָם מֵאִמְרָם: וְכֵמָה בֵּין רוּבּוֹ לְחֲצִיו? מֵלֵא הַשְּׁעֵרָה! - לְהִרְאוֹת כֵּמָה גְדוּל כַּח הַמְצוּה, שַׁחַט הַשְּׁעֵרָה מִבְּדִיל בֵּין טוֹמְאָה לְטָהֳרָה מִמֶּשׁ.**

ומי שיש לו מוח בקדקדו, יתייחס לאיסורי המאכל כמאכלים ארסיים או כמאכל שהתערב בו איזה דבר ארסי. כי אם דבר זה יארע, היקל האדם על עצמו לאכול ממנו אם יהיה לו לגביו איזשהו חשש, ואפילו חשש קטן? ודאי שלא יקל! ואם יקל, לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור. אף איסור המאכל כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, ואם כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חשש של איסור אם בעל שכל הוא? ועל דבר זה נאמר (משלי כג ב): **וְשִׁמְתָּ שִׁבִּין בְּלֶעַךְ אִם בְּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה.**

ונדבר עתה על החטאים המצויים הנובעים מחברת בני האדם וקיבוצם, כגון: הונאת דברים, הלבנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה ונקימה, שבועות, דבר שקר וחילול השם. כי מי יאמר: "נקיתי מהם", טהרתי מאשמה בהם?" כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, עד אשר הזהירות בהם כרוכה בטורח גדול.

הונאת הדברים היא לדבר בפני חבריו דבר שיתבייש ממנו, וכל שכן האמירה בפני רבים דבר שיתבייש ממנו, או לעשות לו מעשה שיגרום לו בושה. וזה הוא שאמרו בפרק "הזהב" (בבא מציעא נח ב): **אִם הִיָּה בְּעַל תְּשׁוּבָה - לֹא יֹאמֵר לוֹ: זָכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים, אִם הוּא בֶן גְּרִים - לֹא יֹאמֵר לוֹ: זָכוֹר מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֶיךָ. אִם הֵיוּ חֲלָאִים בְּאֵין עֲלֵיוֹ אוֹ שְׁהִיָּה מִקְבֵּר אֶת בְּנָיו - אֵל יֹאמֵר לוֹ כְּדָרְךָ שֶׁאִמְרוּ לוֹ חֲבִירָיו לֵאמֹר (איוב ד ו-ז): הֲלֵא יִרְאֶתְךָ בְּסִלְתְּךָ תִּקְוֶתְךָ וְתִם דְּרָבֶיךָ. זָכַר נָא מִי הוּא נָקִי אָבֶד וְאֵיפֹה יִשְׁרִים נִבְחָדוּ. אִם הֵיוּ חֲמָרִים מִבְּקָשִׁים הֵימְנוּ תְּבוּאָה, לֹא יֹאמֵר לָהֶם: לָכוּ אֲצֵל פְּלוּנִי שְׁהוּא מוֹכֵר תְּבוּאָה, וְיודֵעַ בּוֹ שֶׁלֹּא מִכֵּר תְּבוּאָה מִימָיו. וְכֵבֵר אָמְרוּ חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (שם): גְּדוּל אוֹנָאת דְּבָרִים מֵאוֹנָאת מִמוֹן, שְׁזֵה נֹאמַר בּוֹ (ויקרא כה יז): וְיִרְאֶת מֵאֲלֵהֶיךָ, וְזֵה לֹא נֹאמַר בּוֹ וְיִרְאֶת מֵאֲלֵהֶיךָ, וְרַבִּי אֲלֵעָזַר אוֹמֵר: זֵה בְּגוֹפוֹ וְזֵה בְּמִמוֹנוֹ, רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר: זֵה נִיתֵן לְהִשְׁבוֹן וְזֵה לֹא נִיתֵן לְהִשְׁבוֹן. וְכֵל שֶׁכֵּן אִם הוּא בְּרַבִּים, שֶׁבִּפְרוּשׁ שְׁנִינוּ (אבות ג יד): הַמְּלַבֵּין פְּנֵי חֲבִירוֹ בְּרַבִּים אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְאָמַר רַב חֲסִדָּא (בבא מציעא נט א): כֹּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלִים חוּץ מִשְׁעָרֵי אוֹנָאָה. וְאָמַר רַבִּי אֲלֵעָזַר: הַכֹּל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרַע בְּיַדֵּי שְׁלִיחַ, חוּץ מֵאוֹנָאָה. וְאָמְרוּ (שם): שְׁלֵשָׁה אֵין הַפְּרָגוּד נִנְעָל בְּפִנְיָהֶם, וְאֶחָד מֵהֶם אוֹנָאָה. וְאֵפִילוֹ לְדַבֵּר מְצוּהָ אָמַר הַכְּתוּב (ויקרא יט יז): הוֹבִיחַ תוֹבִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ, וְאָמְרוּ חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (ערכין טז ב): יִכּוֹל אֲפִילוֹ פְּנֵי מִשְׁתַּנּוֹת? תַּלְמוּד לומר: וְלֹא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא. וּמְכַל הַמֵּאֲמָרִים הָאֵלֶּה תִּרְאֶה עַד הֵיכָן מִתְּפַשְׁטִים עֲנֵפֵי הָאֲזָהָרָה הַזֹּאת וְכֵמָה קִשָּׁה עוֹנֶשָׁה.**

בענין נתינת העצה, שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט יד): **וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְּשָׁל - לְפָנֵי סוֹמֵא בְּדַבֵּר: אָמַר לְךָ, בַּת פְּלוּנִי מַהִי לְכַהוֹנָה? אֵל תֹּאמַר לוֹ: כִּשְׂרָה, וְהִיא אֵינָה אֵלָא פְּסוּלָה. הִיָּה נוֹטֵל בְּךָ עֵצָה, אֵל תִּתֵּן לוֹ עֵצָה שְׁאֵינָה הוֹגֵנֶת לוֹ וְכוּ', וְאֵל תֹּאמַר לוֹ מִכּוֹר שֶׁדָּךְ וְקַח לְךָ חֲמוּר, וְאֵתָּה עוֹקֵף עֲלֵיו וְנוֹטֵלָה מִמֶּנּוּ. שְׁמֵא תֹאמַר: עֵצָה יִפֶּה אֲנִי**

נותן לו! הרי הדבר מסור ללב, שנאמר (שם): וַיֵּרֶאֶת מַאֲלְהֵיךָ. נמצאנו למדים, שבין בדבר שיכול להיות נוגע לו, בין בדבר שאינו נוגע לו כלל, חייב האדם להעמיד את הבא להתיעץ בו על האמת הזכה והברורה. וראה שירדה התורה לסוף דעתם של הרמאים, שלא בטפשים עסקינן שייעצו עצה שרעתה ידועה וגלויה, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו לחבריהם עצה שלפי הגלוי יש בה ריוח לחבירו, אך סוף הענין אינו לטובתו של חבירו כי אם לרעתו ולהנאתו של המייעץ. על כן אמרו: שמה תאמר עצה יפה וכו', והרי הדבר מסור ללב וכו'. וכמה נכשלים בני האדם בחטאים האלה יום ביהותם קרואים והולכים לתוקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גודל עונשם בכתוב (דברים כז יח): אָרוּר מִשָּׁגָה עוֹר בְּדַרְךָ!

אך זאת היא חובת האדם הישר, שכאשר יבוא אדם להתיעץ עמו, ייעץ לו את העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, ושהוא רואה בה רק את טובתו של המתייעץ, ולא שום מטרה אחרת קרובה או רחוקה ככל שתהיה. ואם יארע שיראה הוא נזק אפשרי לחברו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתייעץ - יוכיחו, ואם לאו - יסתלק מן הדבר ולא ייעץ לו. אך על כל פנים, אל ייעץ עצה שתכליתה דבר אחר זולת טובתו של המתייעץ, אלא אם כן כונת המתייעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו. וכבר נאמר (תהלים יח כז): וְעַם עֲקָשׁ תִּתְּפֹתֶל, וחושי הארכי יוכיח (שמואל ב יז).

הרכילות ולשון הרע חומרתם נודעת ורוב ענפיהם כי רבו מאד, עד שכבר גזרו אומר חכמים זכרונם לברכה במאמר שכבר הזכרתי (בבא בתרא קסה א): וכולם באבק לשון הרע. ואמרו (ערכין טו ב): היכי דמי לישנא בישא [לשון הרע]? כגון דאמר: היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [היכן ניתן למצוא אש? רק בבית פלוני], או שיספר טובתו של אדם לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה. ואף על פי שנראים דברים אלו קלים ורחוקים מן הרכילות, באמת אבק רכילות הם. כללו של דבר - הרבה דרכים ליצר, אבל כל דבר שיוכל לנבוע ממנו נזק או בזיון לחברו בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע השנוא ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם): כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, ומקרא כתוב (תהלים קא ה): מְלִשְׁנֵי בִּשְׁתֵּר רָעָהוּ אוֹתוֹ אֲצֻמִּית.

גם השנאה והנקימה קשה מאוד הדבר שיתרחק מהן לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם רגיש מאד לעלבונות ומצטער צער רב והנקמה מתוקה לו מדבש כי היא מאפשרת לו לשכך את עלבונו. על כן אדם שבכחו לעזוב את מה שטבעו מכריח אותו ולעבור על מדותיו ולא לשנוא את מי שגרם לו התעוררות של שנאה ולא לנקום בו בהזדמן לו מצב שיוכל לנקום ולא ליטור לו, אלא את הכל לשכוח ולהסיר מלבו כאילו לא היה - אדם חזק ואמיץ הוא. וזהו דבר קל רק למלאכי השרת שביניהם לא קיימות הרגשות הללו, לא לשוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב ואינם צריכים פירוש (ויקרא יט יז-יח): לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְךָ, לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ. וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו: נקימה - המנעות האדם מלהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע לו כבר, ונטירה - הזכרה בעת שאדם מיטיב למי שהרע לו זכרון כלשהו לרעה שעשה לו הוא בעבר.

ובגלל שהיצר הולך ומסעיר את הלב ומבקש תמיד להשאיר לפחות רושם כלשהו או זכרון כלשהו מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון משמעותי ישתדל להשאיר זכרון מסויים, ויאמר, דרך משל, לאדם: אם תרצה לתת לאיש הזה דבר שהוא לא רצה לתת לך כשנצרכת לו אתה - לפחות אל תתן לו אותו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע לו -

לפחות אל תטיב לו טובה גדולה ואל תסייע לו סיוע גדול, או אם תרצה לסייע לו הרבה - לפחות אל תעשה זאת בפניו, או אל תשוב להתחבר עמו להיות לו לרע, די בזה שמחלת לו ושאינך אויב שלו. ואם אתה כן רוצה להתחבר עמו - אל תראה לו חיבה כל כך גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות של היצר המשתדל לפתות את לבבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט יח): **וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ - "כמוך" - בלי שום הבדל, "כמוך" - בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, "כמוך" - ממש!**

אולם השבועות, אף על פי שמן הסתם כל מי שאינו מן ההדיוטות נשמר מלהוציא שם שמים מפיו לבטלה וכל שכן בשבועה, יש עוד ענפים קטנים שאף על פי שאינם מן החמורים ביותר, על כל פנים ראוי למי שרוצה להיות נקי להשמר מהם. וזה הוא שאמרו (שבועות לו א): **אמר רבי אלעזר: "לאו" - שבועה, ו"הן" - שבועה. אמר רבא: והוא דאמר "לאו לאו" תרי זמני [פעמיים], והוא דאמר "הן הן" תרי זמני. וכן אמרו (בבא מציעא מט א): והין צדק (ויקרא יט לו) - שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק.**

ודבר השקר, גם הוא מחלה רעה שהתפשטה מאד בקרב בני האדם, ואולם דרגות ודרגות יש בו: יש בני אדם שאומנותם היא השקרנות והם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או בשביל להחשב חכמים ויודעי דברים רבים, ועליהם נאמר (משלי יב כב): **תועבת ה' שפתי שקר. ואומר (ישעיה נט ג): שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. וכבר גזרו חכמים זכרונם לברכה (סוטה מב א): ארבע כיתות אין מקבלות פני השכינה, ואחת מהן כת שקרנים.**

ויש אחרים קרובים להם בדרגתם, אף על פי שאינם כמותם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם, דהיינו שאין אמנותם ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה יערבו בו שקרים כמו שיעלה על רוחם, והתרגלו בכך עד שנהפך להם כמו טבע, והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין פט ב): **כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, שכבר טבעו בעצמם את הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם מתוך פיהם נקיים מן הכזב. וזה הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט ד): למדו לשונם דבר שקר העוה גלאו.**

ויש עוד אחרים שמחלתם קלה ממחלתם של הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יזהרו להתרחק ממנו ואם יזדמן להם יאמרוהו, ופעמים רבות יאמרוהו דרך צחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו שכל זה הוא ההיפך מרצון הבורא ברוך הוא, ומדת חסידיו היא מה שכתוב (משלי יג ה): **דבר שקר ישנא צדיק. וזה הוא מה שנאמרה לגביו האזהרה (שמות כג): מדבר שקר תרחק. וראה שלא נאמר "משקר תשמר", אלא "מדבר שקר תרחק", להדגיש לנו על המרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מדבר זה. וכבר נאמר (צפניה ג יג): שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.**

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה א): **חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. ובודאי שאם האמת היא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ח טז): דברו אמת איש את רעהו. ואמר (ישעיה טז ה): והיכן בַּחֶסֶד כֶּסֶף ויִשָּׁב עָלָיו בְּאֵמֶת. ואמר (שם סג ח) ויאמר אף עמי הִמָּה בָּנִים לֹא יִשְׁקְרוּ. הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח ג):**

וּנְקָרָא יְרוּשָׁלַיִם עִיר הָאֱמֶת, כדי להגדיל את חשיבותה. וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה (מכות כד א): **וְדַבֵּר אֱמֶת בְּלִבְבוֹ** (תהלים טו ב) - **כגון רב ספרא** (רש"י שם: דרב ספרא היה לו חפץ אחד למכור ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע ואמר לו: תן לי החפץ בכך וכך דמים ולא ענהו מפני שהיה קורא קריאת שמע. כסבור זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו והוסיף, אמר: תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים קריאת שמע אמר לו: טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה, שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך), להודיעך עד היכן חובת האמת מגיעה. ואסרו לתלמיד חכם לשנות מן האמת בדבורו חוץ משלשה דברים. ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת (אבות א יז). אם כן מי שדובר שקר כאלו נוטל את יסודו של העולם, ולהיפך - מי שזהיר פֶּאֱמַת כאילו מקיים את יסודו של העולם. וכבר ספרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין צז א) על אותו המקום שהיו תושביו זהירים באמירת אמת, שלא היה מלאך המות שולט שם, ובגלל שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה - אף על פי שהיה הדבר לשם כונה טובה - גירתה בהם את מלאך המות עד שגרשוה משם בגלל זה ואז חזרו לשלותם. ואין צורך להאריך בדבר הזה שהשכל והדעת מחייבים לקבלו.

ענפי חילול השם גם הם רבים וגדולים, כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו, ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד כדי שלא יצא ממעשיו דבר שיוכל להיות חילול לכבוד שמים, חס וחלילה. וכבר שנינו: **אחד שונג ואחד מזיד בחילול השם** (אבות ד ה). ואמרו חכמים זכרונם לברכה (יומא פו א): **היכי דמי חילול השם? אמר רב: כגון אנא דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר נכיצד הוא חילול ה'! אמר רב: כגון אם אני אקנה בשר בהקפת, ורבי יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין נכגון אם אני אלך ארבע אמות בלי ללמוד תורה וכלי להניח תפילין]. והענין הוא, שכל אדם צריך להתבונן בדרכיו לפי דרגתו ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור שלא לעשות דבר לא הגון לאיש כמותו, כי כפי רבות חשיבותו וחכמתו כך ראוי שירבה את זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה. ואם איננו עושה כן הרי שם שמים מתחלל על ידו, חס וחלילה, כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה בלימודה ירבה בהתאם לכך ביושר ובתיקון המדות, וכל מה שיחסר מאלו למי שמרבה בלימוד גורם ביזיון ללימוד עצמו, וזה חס וחלילה חילול לשם ה' יתברך שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה כדי להשיג על ידה את שלמותנו.**

גם שמירת השבתות והימים הטובים רבה היא כי ההלכות רבות הן, וכן אמרו (שבת יב א): **הלכתא רבתי לשבתא**. ואפילו דברי השבות אף על פי שמדברי חכמים הם - עיקרים הם, וכן אמרו (חגיגה טז ב): **לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה שבות היא ונחלקו בה גדולי הדור**. ואולם פרטי הדינים וחילוקיהם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם וכולם שוים לחובתנו ביחס אליהם ולזהירות הדרושה. ומה שקשה שמירתו על ההמון היא השביתה מן העסק ומלדבר במשא ובמתן, ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח יג): **וְכַבְּדְתוּ מַעֲשֵׂוֹת דְּרַכֵּיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצֶךָ וְדַבֵּר דְּבָר. והכלל הוא שכל מה שאסור לעשותו בשבת אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפה. ולכן אסרו לאדם לעיין בנכסיו לראות מה דרוש לו לעשות מחר או ללכת לשער העיר כדי לצאת בלילה מהרה למקום רחוק (עירובין לח ב). ואסרו לומר: "דבר מסויים אעשה מחר" או "סחורה מסויימת אקנה מחר", וכן כל כיוצא בזה.**

עד כאן דברתי על חלק מהמצות אשר אנו רואים שבני האדם נכשלים בהם בדרך כלל, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוים, שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים, ומי שרוצה להיות נקי צריך שיהיה נקי מכולם וטהור מכולם, וכבר

אמרו חכמים זכרונם לברכה (שיר השירים רבה ו): **שְׁנֵיךָ בְּעֶדְרָה הִרְחַלְתָּ** (שיר השירים ו) - **מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא אמר: שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים אחד לא היה משה משבחן ולא היו יוצאים משם בשלום.** וכן אמרו בירושלמי: **המספר [מדבר] בין ישתבח ליוצר, עבירה היא ביזו וחוזר עליה מעורכי המלחמה.** הרי לך עד לאן צריכים להגיע הדקדוק והנקיות האמיתית במעשים.

וכמו שדרושה נקיות במעשים, כך דרושה נקיות במידות. ויותר קשה היא השגת הנקיות בכל הקשור למידות ממה שהיא קשה בכל הקשור למעשים, כי הטבע פועל במידות יותר ממה שהוא פועל במעשים, כי המזג והתכונה הם או מסייעים גדולים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא. וזה הוא מה שפרשו במאמרם חכמים זכרונם לברכה (אבות ד א): **איזהו גבור? הכובש את יצרו.**

והמידות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכות לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. אמנם, כמו שדברנו על מצות שיש צורך להנקות בהן יותר, דהיינו אלו שרגילים בני האדם להכשל בהן, כך נדבר על המדות הראשיות באריכות עיון יותר מפני רגילותנו בהן, והן: הגאווה, הכעס, הקנאה והתאוה. וכל אלה מדות רעות אשר רעתן ניכרת וידועה לכל ואין צריך לה ראיות, כי הן רעות בעצמן ורעות בתוצאותיהן, כי כולן מחוץ לשורת השכל והחכמה, ודי בכל אחת מהן להביא את האדם אל עבירות חמורות.

על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ה יד): **וְרַם לְבַבְךָ וְשַׁכַּחְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ.** על הכעס אמרו חכמים זכרונם לברכה: **כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה** (משנה תורה הלכות דעות ב ז). על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא [במפורש] (אבות ד כז): **הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם.** אכן, העיון הדרוש בעניינים הוא כיצד להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה. ונתחיל לדבר בהם ראשון ראשון.

ענין הגאווה הוא, שהאדם מחשיב את עצמו בעצמו, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. וזה יכול להגרם מסברות רבות משתנות, כי יש מי שיחשיב את עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב את עצמו נאה, ויש שיחשיב את עצמו נכבד, ויש שיחשיב את עצמו גדול, ויש שיחשיב את עצמו חכם. כללו של דבר: כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם - אם יחשוב האדם שהוא קיים בו, הרי הוא עלול מיד ליפול בבור הזה של הגאווה. אך לאחר שקבע האדם בלבו את עובדת היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התוצאה הנובעת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תוצאות רבות ומשונות תנבענה ממנה, ואפילו הפוכות נמצא בהן שנבעו מסבה אחת, ושתייהן לדבר אחד מתכוונות.

ימצא גאה אחד שיחשוב בלבו, שכיון שהוא ראוי לתהלה והוא מיוחד במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחדת בכבוד רב בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדיבורו ובכל מעשיו. ולא ילך אלא בנחת רבה, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא לאט לאט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא רק עם נכבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא משפטים קצרים כמאמרי התרפים, וכך בכל שאר מעשיו - בתנועותיו, בפעולותיו, במאכלו ובמשותיו, במלבושיו ובכל דרכיו יתנהג בכבוד רבה כאילו כל בשרו עופרת וכל עצמותיו אבן או חול.

וימצא גאה אחר שיחשוב, שבגלל שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרעיש את הארץ ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיקרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש

ממנו דבר, ואם יעפילו לעלות אליו יבהלם בקולו וברוח שפתיו יהומם בענותו להם עזות, ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש גאה אחר שיחשוב בלבו שהוא כבר כל כך גדול ומכובד, עד שאי אפשר לו לכבוד לפרוש ממנו ואינו זקוק לו כלל, וכדי להראות את הדבר הזה יעשה מעשים כמעשה העניו ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדולה וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמר: אני כל כך רם וכל כך נכבד עד שכבר איני זקוק לכבוד, ואין לי אלא לוותר עליו, שהרי כבר רב הוא אצלי.

וימצא גאה אחר, שרוצה להיות מיוחד מאוד במעלותיו ולהיות ייחודי בדרכיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבענוים. ונמצא אדם זה מתגאה בענוותו ורוצה בכבוד על כך שמראה את עצמו בורח ממנו. גאה כזה ישים את עצמו תחת קטנים ממנו הרבה או תחת נבזים שבעם, ויחשוב להראות בזה תכלית ענוה, ולא ירצה בשום תואר מתארי הגדולה וימאן בכל העילויים, ולבו אומר בקרבו: אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ.

ואמנם, גאים כאלה אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם, עד שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם כלהבה היוצאת מבין החרסים. וכבר משלו חכמים זכרונם לברכה (במדבר רבה יח יז): *משל לבית מלא תבן והיה בבית חורין והיה התבן נכנס בהם, לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן.* כן הדבר הזה, שלא יוכלו להסתיר את עצמם תמיד, ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם ודרכיהם, שהם בענוה פסולה ושפלות מרומה.

וימצאו גאים אחרים שתשאר גאותם טמונה בלבם ולא יביאוה לכלל מעשה, אבל יחשבו בלבבם שהם חכמים גדולים ויודעים את כל הדברים לאמיתם ושלא רבים החכמים כמותם. על כן לא ישימו לב לדברי איש זולתם, מתוך מחשבה שמה שקשה להם לא יתכן שיהיה ידוע לאחרים, ומה ששכלם מראה להם כל כך ברור הוא וכל כך פשוט, עד שלא יחששו לדברי החולקים עליהם, בין אם הם ראשונים ובין אם הם אחרונים, ואין להם ספק שסברתם נכונה. כל אלה הם תולדות הגאווה המשיבה את החכמים לאחור ואת דעתם מטפשת ומסירה לב ראשי החכמה, ואף גורמת לתלמידים שלא שמשו כל צרכם שאך זה נפקחו עיניהם וכבר חכמי החכמים נחשבים בעיניהם כשויים להם. ועל כולם נאמר (משלי טז ה): *תועבת ה' כל גבה לב!* ועל הרוצה במדת הנקיות להנקות מכולם, וידע ויבין כי אין הגאווה אלא עוורון ממש אשר בעטיה אין שכל האדם רואה את חסרונותיו ומכיר את פחיתותו, שאילו היה יכול לראות והיה מכיר את האמת היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעות והמקולקלות האלה מרחק רב. ועוד נדבר על זה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה הושמה בדברי רבי פנחס לקראת סוף רשימת המידות.

ונדבר עתה על הכעס. קיים הרגזון, שאמרו עליו: *כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה* (משנה תורה הלכות דעות ב ז). והוא הכועס על כל דבר שיעשו נגד רצונו ומתמלא חימה, עד שלבו בל עמו ועצתו נבערה. איש כזה יכול להחריב עולם מלא אם תהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות ועליו נאמר (איוב יח ד): *טִרְף נִפְשׁוֹ בְּאִפּוֹ הִלְמַעְנָךְ תַּעֲזֹב אֶרֶץ וַיַּעֲתֵק צוּר מִמְּקוֹמוֹ.* והוא עלול בודאי לעבור על מיני עבירות שבעולם אם חמתו תביאהו לכך, כי אין לו מניע אחר אלא כעסו ואל אשר

יביאהו לשם ילך. וקיים כעסן שונה מזה, שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו למצב רוגז ורגז וכעס כעס גדול. והוא שקראוהו חכמים זכרונם לברכה (אבות ה י): **קשה לכעוס וקשה לרצות**. וגם זה רע ודאי, כי תקלה רבה יכולה לצאת מתחת ידו בזמן הכעס ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו. וקיים כעסן פחות מזה, שלא יכעס על נקלה ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו קטן ולא יסור מדרכי השכל, אך שומר את עברתו. וכעסן זה מרוחק מן ההיזק יותר מן הראשונים שהזכרנו, אך גם זאת ודאי - שלא הגיע להיות נקי כי אפילו זהיר איננו עדין, כי כל עוד שהכעס משפיע עליו לא יצא מכלל כעסן.

וקיים עוד כעסן פחות מזה, שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מועט. וכמה זעמו? רגע ולא יותר, דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו מחמת טבעו עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, וזה הוא שאמרו חכמים זכרונם לברכה (שם): **קשה לכעוס ונוח לרצות**. ואכן זה חלק טוב בודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו עד שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן ארוך אלא יעבור וילך - ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (חולין פט א): **תִּלְהָא אַרְיָן עַל בְּלִי מָה (איוב כו ז) - אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו בשעת מריבה**, דהיינו שכבר התעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם את פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שלא היה הוא מקפיד על שום דבר ואפילו התעוררות של כעס לא היתה בו (שבת לא א). זה הוא בודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. ואכן, אפילו לדבר מצוה הזהירונו חכמים זכרונם לברכה שלא לכעוס (שבת לד א), ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם אלא ייסרם - אך בלי כעס, כי אם ידריך אותם בדרך הישרה והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב, ואמר שלמה (קהלת ז ט): **אֵל תִּבְהַל בְּרוּחְךָ לְכַעֵס פִּי בְּעַס בְּחִיק בְּסִילִים יְנוּחַ. ואומר (איוב ה ב): בִּי לְאֹיִל יִהְיֶה קָעַשׁ. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (עירובין סה ב): בשלשה דברים אדם ניכר: בכוסו ובכיסו ובכעסו.**

הקנאה, גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וטפשות, כי אין המקנא מרויח דבר לעצמו וגם לא גורם הפסד למי שהוא מקנא בו, ואינו אלא גורם הפסד לעצמו וכמאמר הכתוב שהזכרתי (איוב ה ב): **וּפְתָה תְּמִית קִנְיָה. ואמנם יש מי שטפשותו רבה כל כך, עד שאם יראה אצל חברו דבר טוב יחוש חולשה וידאג ויצטער, עד שאפילו הטובות שבידו לא יגרמו לו הנאה מחמת הצער על מה שהוא רואה ביד חברו. וזה הוא שאמר עליו החכם (משלי יד ל): וְרָקַב עֲצָמוֹת קִנְיָה. אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אבל אף על פי כן ירגישו בתוכם איזשהו צער ולפחות תתקרר רוחם בראותם אחד עולה למעלה יתירה אם לא יהיה מאוהביו היותר קרובים לו, כל שכן אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכן אם יהיה גר מארץ אחרת. וראה, שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו, אך לבם רע בקרבם. וזה הוא דבר שיארע על פי רוב ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש לא התנקו ממנה לגמרי. וכל שכן אם בעל אומנותו מצליח בה, שכן **כל אומן סני לחבריה** [כל בעל מקצוע שונא את חבריו למקצוע] (בראשית רבה יט ב), וכל שכן אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם, לו ידעו ולו יבינו כי אין אדם נוגע במוכן לחבריו אפילו כמלא נימא [שערה] (יומא לח ב), והכל כאשר לכל מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת - לא היה להם טעם להצטער בטובת רעייהם כלל.**

וזה הוא הדבר שייעד לנו הנביא על הזמן העתידי, שכדי שתהיה טובת ישראל שלמה יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו את המדה המגונה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר את עצמו ואת דבריו מפני חשש מקנאה. וזה הוא שכתוב (ישעיה יא יג): **וְסָרָה קִנְאָת אֲפָרַיִם וְצַרְרֵי יְהוּדָה יִפְרְתוּ אֲפָרַיִם לֹא יִקְנֵא אֶת יְהוּדָה וְיִהְיֶה לֹא יֶצֶר אֶת אֲפָרַיִם**. וזה הוא השלום והשלווה אשר למלאכי השרת, אשר כולם שמחים בעבודתם איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחברו כלל, כי כולם יודעים את האמת לאמיתה ועולזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

וראה, כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המיגעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (קהלת רבה א): **אֵין אָדָם מֵת וְחָצִי תַאֲוֹתוֹ בִּידוֹ**. ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד הוא הכסף והשני הוא הכבוד, שניהם כאחד רעים מאד וגורמים לאדם רעות רבות. חמדת הכסף היא האוסרת אותו במאסר העולם ונותנת את עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה ט): **אֶהָב כֶּסֶף לֹא יִשְׁבַע כֶּסֶף**. והיא המסירה אותו מן העבודה, כי כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת רוב הסחורה, וכל שכן תלמוד התורה. וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה (עירובין נה א): **וְלֹא מַעְבָּר לֵאמֹר הִיא (דברים ל יג) - בַּאֲוֹתָם שֶׁהוֹלְכִים מַעְבֵּר לִים בַּסְחוּרָה**. וכן שנינו (אבות ב ו): **וְלֹא כָל הַמְרַבֵּה בַּסְחוּרָה מַחֲכִים**. היא המוסרת אותו לסכנות רבות ומתשת את כחו ברוב הדאגה אפילו אחרי שהשיג הרבה. וכן שנינו (שם): **מְרַבֵּה נַכְסִים מְרַבֵּה דַאגָּה**. היא הגורמת פעמים רבות לעבור על מצות התורה ואפילו על חוקות השכל הטבעיות.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי היה אפשרי שיכבוש האדם את יצרו לכסף ולשאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק כי אין הוא יכול לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו. ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו: ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בגלל הכבוד, וזה הוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קב א): **תַּפְסוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּבְּגָדוֹ וְאָמַר לוֹ: חֲזוּר בְּךָ, וְאֲנִי וְאַתָּה וּבֶן יִשִׁי נְטִייל בְּגַן עֵדֶן. אָמַר לוֹ: מִי בְּרָאשׁ? אָמַר לוֹ: בֶּן יִשִׁי בְּרָאשׁ. אָמַר לוֹ: אֵי הַכִּי- לֹא בְּעֵינַי! [אם כך- איני מעוניין!]. מִי גָרַם לְקַרְח שִׁיאָבָד הוּא וְכָל עֲדָתוֹ עִמּוֹ? הַכְּבוֹד. וּמִקְרָא מֵלֵא הוּא (במדבר טז י): **וּבִקְשָׁתֶם גַּם כְּהֵנָּה**. וחכמים זכרונם לברכה (במדבר רבה יח ב) אמרו לנו כי כל זה נגרם מפני שראה את אליצפן בן עוזיאל נשיא והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.**

הוא הדבר שגרם למרגלים לפי דעת חכמינו זכרונם לברכה (זוהר שלח) להוציא דבה על הארץ וגרמו מיתה להם ולכל דורם - יראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם. למה התחיל שאול לארוב אל דוד? בגלל הכבוד, שנאמר (שמואל א יח ז ט): **וַתַּעֲנִינָה הַנְּשִׁים הַמְּשַׁחֲקוֹת וַתֵּאמְרֵן הֲכֵּה שְׂאוּל בְּאֶלְפֹ וְדוֹד בְּרַבְבְּתָיו... וַיְהִי שְׂאוּל עֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהָלָאָה**. מי גרם ליואב להמית את עמשא? הכבוד, שאמר לו דוד (שמואל ב יט יד): **אִם לֹא שָׂר צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים תַּחַת יוֹאָב**. כללו של דבר: הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם.

ולולי הכבוד, היה האדם מתרצה לאכול את מה שיוכל, ללבוש את מה שיכסה את ערותו, ולשכון בבית שיסתיר אותו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו ולא היה צריך להתגעע כדי להעשיר כלל. אלא שכדי לא לראות את עצמו שפל ופחות מרעיו, מכניס הוא

כרטי מדת הנקיות

את עצמו בעובי הקורה הזאת ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד כז): **הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם**. והזהירו אותנו (שם ו ה): **אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד**. כמה רבים הם האנשים שמתענים ברעב ומשפילים את עצמם להתפרנס מן הצדקה ולא עוסקים במלאכה שאיננה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם. היש לך טפשות גדולה מזו? ויותר ירצו אותם אנשים בבטלה המביאה לידי שעמום ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, ובלבד שלא להשפיל את מעלתם ולהבזות את כבודם המדומה. ואמנם, חכמינו זכרונם לברכה אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות א י): **אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות**. ואמרו עוד (פסחים קיג א): **פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא ולא תימר: גברא רבא אנא, כהנא אנא**. [פשוט עורות של נבילות בשוק וקבל שכר, ואל תאמר: אדם גדול אני, כהן אני]. ואמרו עוד (בבא בתרא קי א): **לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות**.

כללם של דברים: הכבוד הוא מן המכשולים היותר גדולים אשר בפני האדם, ובלתי אפשרי לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו כי יצטרך למעט בכבוד שמים מפני טפשותו. זה הוא מה שאמר דוד עליו השלום (שמואל ב ו כב): **וּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהִיִּיתִי שָׁפֵל בְּעֵינָי**. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ו ג): **אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג לה): כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ, וְכָל דָּבָר חוּץ מִמֶּנָּה אֵינוֹ אֵלָא כְבוֹד מְדוּמָה וְכוּזָב הַבַּל וְאֵין בּוֹ מוֹעִיל**. וראוי האדם הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה, ואז יצליח.

כללתי עד כאן רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצות והמדות כולן. **יִשְׁמַע חֲכָם וְיוֹסֵף לְקַח וְנִבּוֹן תַּחְבְּלוֹת יִקְנֶה** (משלי א ה).

ואכן אינני יכול להכחיש שדרוש קצת טורח מן האדם כדי להגיע לנקיות הזו. אף על פי כן אומר אני, שאין הטורח גדול כל כך כמו שנראה לכאורה, והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי כאשר ישם האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת, במעט הרגל שירגיל את עצמו בכך תהפוך לו לקלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב. וזה דבר, שהנסיון מוכיח את אמיתותו.

דרכי קניית הנקיות

האמצעי האמיתי שעל ידו ניתן לרכוש את מידת הנקיות, הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים זכרונם לברכה, אם בעניני ההלכות ואם בעניני המוסר. כי אחרי שכבר התאמתה לאדם חובת הנקיות והצורך בה, אחרי שכבר השיג את הזהירות ואת הזריזות על ידי כך שעסק בדרכי קנייתן והתרחק ממעכביהן, לא ישארו לו עתה עכובים לרכוש את הנקיות אלא ידיעת דקדוקי המצוות כדי שיוכל להזהר בכולן. ועל כן דרושה לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורין, לדעת את ענפי המצוות עד היכן הם מגיעים. וגם בגלל שהשכחה מצויה בדברים העדינים האלה, דרושה לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אותם כדי לחדש בשכלו את זכירתם, ואז בודאי שיתעורר לקיימם.

וכן בענין המדות הכרחית היא קריאת מאמרי המוסר של הקדמונים או האחרונים, כי פעמים רבות אפילו אחרי שיחליט האדם להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר שיאשם בפרטים מפני חסרון ידיעה בהם, כי אין אדם נולד חכם ובלתי אפשרי שידע את הכל. אך עם קריאת הדברים יתעורר לשים לב למה שלא ידע ויתבונן במה שלא השכיל מתחילה ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו שם לב לדבר, הולך ומשגיח הוא על כל הצדדים ומוצא עניינים חדשים ממקור האמת.

ומעכבי המדה הזאת הם כל מעכבי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקאות בידיעת הדינים או המוסר, כמו שכתבתי. וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ב ו): **ולא עם הארץ חסיד**, כי מי שלא יודע, בלתי אפשרי לו לעשות. וכן אמרו (קדושין מ ב): **תלמוד גדול - שמביא לידי מעשה**.

ביאור מדת הכרישות

הפרישות היא התחלת החסידות. וראה, שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שדרוש לאדם כדי להיות צדיק, ומכאן והלאה הוא כדי להיות חסיד. ונמצא שהפרישות ביחס לחסידות היא כמו הזהירות ביחס לזריזות, שזו בסור מרע וזו בעשה טוב. ובאופן כללי הפרישות היא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (יבמות כ א): *קדש עצמך במותר לך*. וזאת היא הוראתה של המלה "פרישות", רוצה לומר: היות האדם פורש ומרחיק את עצמו מן הדבר, דהיינו שאוסר על עצמו דבר היתר מתוך כוונה שלא יגיע לאיסור עצמו. והענין הוא, שכל דבר שעלולה לנבוע ממנו גרימת רע, אף על פי שעכשיו אינו גורם לו וכל שכן שאיננו רע ממש - יתרחק ויפרוש ממנו. והתבונן וראה שיש כאן שלש דרגות: ישנם האיסורים עצמם, ישנם סייגותיהם והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו זכרונם לברכה על כל ישראל, וישנם ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות, ולהיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו, דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע מרחק גדול.

ואם תאמר: מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים? והרי חכמינו זכרונם לברכה אמרו (ירושלמי נדרים כט א): *לא דיך מה שאסרה לך התורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים?* והרי מה שראו חכמינו זכרונם לברכה בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת כבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו את היותו ראוי להיות מותר ולא אסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותן? ועוד - שאין גבול לדבר הזה, ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל, וחכמינו זכרונם לברכה אמרו (ירושלמי קדושין מה ב) שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול, וסמכו דבריהם לפסוק (קהלת ב): *וְכָל אֲשֶׁר שָׂאָלוּ עֵינָיו לֹא אָצְלָתִי מֵהֶם*.

התשובה היא, כי הפרישות ודאי דרושה והכרחית וחכמינו זכרונם לברכה הזהירו על חשיבותה. הוא מה שנאמר (ספרא): *קִדְשִׁים תִּהְיוּ (ויקרא יט ב) - פְּרוּשִׁים תִּהְיוּ*. עוד אמרו (תענית יא א): *כָּל הַיּוֹשֵׁב בַּתְּעֵנִית נִקְרָא קָדוֹשׁ, קָל וְחוֹמֵר מִנְזִיר*. עוד אמרו (פסיקתא דרב כהנא): *צָדִיק אֵכֵל לְשֶׁבַע נֶפְשׁוֹ (משלי יג כה) זֶה חֻזְקִיהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, אָמְרוּ עֲלֵינוּ שְׁשֵׁתִי אַגּוּדוֹת שֶׁל יֶרֶק וְלִיטְרָא שֶׁל בֶּשֶׂר הֵיוּ מַעֲלִין לִפְנֵינוּ בְּכָל יוֹם, וְהֵיוּ יִשְׂרָאֵל מַלְעִיגִין וְאוֹמְרִים: זֶה מֶלֶךְ? עוֹד אָמְרוּ (כתובות קד א): עַל רַבִּינוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁבִשְׁעַת מִיתָתוֹ זָקַף עֶשֶׂר אַצְבָּעוֹתָיו, וְאָמַר: גְּלוּ וִידוּעַ לִפְנֵיךְ שֶׁלֹּא נִהְיִיתִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפִילוּ בְּאַצְבָּע קִטְנָה שְׁלִי*. עוד אמרו (תנא דבי אליהו כו): *עַד שֶׁאָדָם מֵתִפְלֵל עַל דְּבָרֵי תוֹרָה שִׁכְנָסוּ בְּתוֹךְ מַעֲיוֹ - יִתְפַּלֵּל עַל אֲכִילָה וְשִׁתִּיה שֶׁלֹּא יִכְנָסוּ בְּתוֹךְ מַעֲיוֹ*. כל אלה מאמרים המורים בפירוש את הצורך והחובה בהתנהגות של פרישות.

אולם על כל פנים צריכים אנו לתרץ את המאמרים המורים על ההפך מזה. הענין הוא כי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר: יש פרישות שנצטוינו עליה, ויש פרישות שהוזהרנו עליה שלא להכשל בה, וזה הוא שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז טז): *אַל תִּהְיֶה צָדִיק הֶרְבֵּה! וְנִבְאָר עֵתָה מֵהִי הַפְּרִישׁוֹת הַטּוֹבָה וְנִאֲמַר, כִּי לֹאֲחֵר שֶׁהִתְבָּאָר לָנוּ הַיּוֹת כָּל עֲנִינֵי הָעוֹלָם נְסִיווֹת לְאָדָם, כְּמוֹ שֶׁכִּתְּבֵנוּ כָּבֵר לְעִיל וְהוֹכַחְנוּ בְּרֵאיוֹת, וְהִתְאַמְתָּה לָנוּ גַם כֵּן רֹב חוֹלְשֵׁת הָאָדָם וְקִרְבַּת דַּעְתּוֹ אֶל הָרַעוּת, יִתְבָּרַר בְּהַכְרַח שֶׁכָּל מֵה שִׁיּוּכֵל הָאָדָם לְהַמְלִיט מִן הָעֲנִינִים הָאֵלֶּה רְאוּי שִׁיעֶשְׂהוּ, כְּדִי שִׁיְהִי נִשְׁמֵר יוֹתֵר מִן הָרַעָה אֲשֶׁר נִגְרַמַת מֵהֶם, כִּי אֵין לָךְ תַּעֲנוּג עוֹלָמִי אֲשֶׁר לֹא יִמְשׁוֹךְ אַחֲרָיו חֲטָא כְּלִשְׁהוּ בְּעַקְבוֹ. דְּרַךְ מִשְׁל: הַמֵּאֲכֵל וְהַמְשַׁתֵּה כְּשֶׁנִּקְוָה מִכָּל אֲסוּרֵי הָאֲכִילָה, מוֹתְרִים הֵם. אִוְלָם, מִלְּוֵי הַכֶּרֶס מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו אֵת*

פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו את הזנות ושאר דברים רעים. כל שכן, שבהיות האדם מרגיל את עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, אם פעם אחת תחסר לו רגילותו יכאב לו וירגיש בכך מאד ומפני זה נמצא הוא מכניס את עצמו בתוקף עמל הסחורה ויגיעת הקניין, כדי שיהיה שולחנו ערוך כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגזל, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר כך, ומסיר את עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה, ומכל זה היה נמנע אם מן ההתחלה לא נמשך מרצון אחר ההנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב א): **אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות- אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב.** וכן על ענין הזנות אמרו (סוטה ב א): **כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין.** וראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם כדי שינצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בעת מעשה העבירה קשה עליו לנצח את היצר ולכבוש אותו, על כן צריך שבעודנו רחוק ממנה ישאיר את עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה. הנה הבעילה עם אשתו מותרת היא היתר גמור, אולם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים, שכן אף על פי שהמעשה עצמו מותר, הוא מטביע בנפשו של האדם את התאוה הזאת ומשם יכול להמשך אל האסור, וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין קז א): **אבר קטן יש באדם, משביעו- רעב, מרעיבו- שבע.** ולא עוד, אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגונה, אמרו על רבי אליעזר (נדרים כ ב): **שהיה מגלה טפת ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד,** כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאתו.

הבגדים והקישוטים לא הזהירה התורה על יפיים או על צורתם, אלא שלא ימצאו בהם כלאים ותהיה בהם ציצית ואז כולם מותרים. אולם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאווה וגם הזנות גובל בה, מלבד הקנאה והתאוה והעושיק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו. וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה (בראשית רבה כב ו): **כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו ומסלסל בשערו, אומר: זה שלי.** הטיול והדבור אם אינו בדבר אסור ודאי שמדין תורה מותר הוא, אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות. ואומר (משלי י ט): **בְּרַב דְּבָרִים לֹא יִחַדֵּל פֶּשַׁע וְחוֹשֵׁף שְׁפָתָיו מִשְׁפִּיל.**

כלל הדבר: כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך זה לא ישובח מי שירצה להמלט מהם ומי שירבה להתרחק מהם. וזהו ענין הפרישות הטובה, שלא יקח האדם מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש בו אלא את מה שהוא הכרחי לו מפני הצורך אשר יש לו בטבעו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שהזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים כמתחייב מיקר נשיאותו, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה יא א): **שְׁנֵי גַיִם בְּבִטְנָךְ (בראשית כה כג) - זה רבי ואנטונינוס, שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קשות ולא צנון, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.** וחזקיהו מלך יהודה כמו כן. ושאר המאמרים שהזכרתי, כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג של העולם הזה כדי שלא יפול בסכנתו.

ואם תשאל ותאמר: אם כן שזהו דבר נצרך והכרחי, למה לא גזרו עליו החכמים כמו שגזרו סייגים ותקנות? אכן התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים אלא די להם שיהיו

צדיקים. אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם את שאר ההמון התלוי בהם - להם ראוי לקיים את משנת החסידים אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה', שכיון שאי אפשרי לאומה שתהיה כולה שוה במעלה כי יש בעם דרגות איש לפי שכלו, לפחות ימצאו יחידי סגולה אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים יזכו גם הלא מוכנים לאהבת ה' יתברך והשראת שכינתו. וכפי שדרשו חכמים זכרונם לברכה על ארבעת המינים שבלולב (ויקרא רבה ל יב): **יבואו אלה ויכפרו על אלה**. ומצאנו שאלהיו זכור לטוב אמר לרבי יהושע בן לוי במעשה של עולא בר קושב, כשאמר לו: **"ולא משנה היא?"** אף הוא אמר לו: **"וכי משנת חסידים היא?"** (ירושלמי תרומות ח ד).

אך הפרישות הרעה היא כדרך הטפשים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם את מה שאין להם הכרח בו, אלא שהם מונעים מעצמם גם את ההכרחי ומיסרים את גופם ביסורים ודברים זרים אשר ה' לא חפץ בהם כלל. אלא אדרבא, חכמים אמרו: **אסור לאדם שישגף עצמו** (תענית כב ב), ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי פאה ח ח): **כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל - הרי זה שופך דמים**. וכן אמרו (תענית כב ב): **לנפש חיה (בראשית ב ז) - נשמה שנתתי בכ החיה אותה**. ואמרו (שם יא א): **כל היושב בתענית נקרא חוטא**, והעמידוהו **בדלא מצי מצער נפשה** [פרשו שמדובר באדם שלא מסוגל לעמוד בקושי התענית]. והלל היה אומר: **גמל נפשו איש חסד** (משלי יא יז) על אכילת הבוקר, והיה רוחץ את פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה לד). הרי לך הכלל האמיתי: כל מה שאינו הכרחי לאדם בעניני העולם הזה - ראוי לו שיפרוש ממנו, וכל מה שהוא הכרחי לו מאיזה טעם שיהיה - כיון שהוא הכרחי לו אם הוא פורש ממנו הרי הוא חוטא. וזה כלל אמיתי, אך משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא לשיקול הדעת, ולפי שכלו **יהלל איש** (משלי יב ח), כי אי אפשר לקבץ את כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף את כולם, אלא דבר דבר בעתו.

חלקי הכרישות

חלקי הפרישות הראשיים הם שלשה: יש פרישות בהנאות, יש פרישות בדינים ויש פרישות במנהגים. הפרישות בהנאות היא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא את מה שהצורך מחייב. ודבר זה מקיף את כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, דהיינו: במאכלים, בבעילות, במלבושים, בטיולים, בשמיעות ובכל כיוצא בזה, חוץ מימים שהעונג בהם הוא מצוה.

והפרישות בדינים היא להחמיר בהם תמיד, לחשוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה אפילו שאין הלכה כמותו ובתנאי שלא תהיה החמרתו קולא, ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהן. וכבר ביארו לנו חכמינו זכרונו לברכה את מאמר יחזקאל (יחזקאל ד יד): **וְאָמַר אֱהָהּ ה' אֱלֹהִים, הִנֵּה נִפְשֵׁי לֹא מִטְמָאָה וְנִבְלָה וְטִרְפָּה לֹא אֶכְלְתִי מִנְעוּרֵי וְעַד עֶתָה וְלֹא בָּא בְּפִי בֶּשֶׂר פְּגוּל – שֶׁלֹּא אֶכְלְתִי מִבְּהֵמָה שֶׁהוֹרָה בָּהּ חֶכֶם וְלֹא אֶכְלְתִי מִבֶּשֶׂר כּוֹס כּוֹס [בֶּשֶׂר בְּהֵמָה שְׁנוּטָה לְמוֹת וּמִמְהָרִים לְשׁוֹחֲטָה לְפָנַי שֶׁתַּעֲשֶׂה נִבְלָה] (חולין לו ב).** וכל זה מותר הוא מן הדין בודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה [הוא זה שהחמיר על עצמו]. וכבר הזכרתי לעיל שאין לפרושים ללמוד ממה שהותר לכל ישראל, שכן להם יש להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (שם קה א): **אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא, ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא** [אני בעניין זה כחומץ בן יין לעומת אבי, שכן הוא אם אכל בשר לא אכל גבינה עד למחרת באותה שעה, ואילו אני אוכל כבר בסעודה הבאה]. ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה בניגוד לכך, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו ולכן היה מר עוקבא קורא לעצמו "חלא בר חמרא", בגלל שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים היא ההתבודדות וההבדלות מן החברה המדינית כדי לפנות את לבו לעבודה וההתבוננות בה כראוי, ובתנאי שלא יטָה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו חכמים זכרונו לברכה (כתובות יז א): **לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם חבריו, וכן אמרו (מכות י א): חָרַב אֶל הַבְּדִים וְנֶאֱלָו (ירמיהו נ לו) חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים** [לשון נקיה לתלמידי חכמים] **שיושבים בד בבד** [לבד] **ועוסקים בתורה**. אלא יתחבר האדם עם הטובים לזמן שדרוש לו ללימודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך כדי להדבק באלהיו ולהשיג את דרכי היושר והעבודה האמיתית. ובכלל זה למעט בדיבור ולהיזהר משיחה הבטלה, ושלא להסתכל מחוץ לארבע אמותיו, וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם עד שהופכים להתנהגותו הטבעית. ושלישת החלקים האלה, אף על פי שאמרתים לך בכללים קצרים, הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם. וכבר אמרתי לך שאת כל הפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להישיר אותם על יושר הכלל ואמיתו.

דרכי קניית הכרישות

הדרך המובחרת לרכוש על ידה את מידת הפרישות היא, שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שעוללות לנבוע מהם. כי מה שמטה את הטבע אל התענוגות האלה, עד שצריך האדם כח רב ותחבולות כדי להצליח לפרוש מהן, הוא פיתוי העינים המתפתות במראה הדברים אשר הם טובים וערבים לכאורה. הוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה, כעדות הכתוב (בראשית ג ו): **וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תֹאֲוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׂבִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל**. אבל כשיתברר לאדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי, מדומה ובלי שום התמדה, והרע שבו אמיתי או שעלול בנקל לנבוע ממנו, ודאי שימאס בו ולא ירצה בו כלל. על כן זהו כל הלימוד שצריך האדם ללמד את שכלו: להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם, עד שמאליו ימאס בהם ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו.

הנה למשל תענוג המאכל שהוא התענוג היותר מוחש ומורגש - היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו? שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה, ומיד כשיצא ממנו וירד למערכת העיכול אבד זכרו ונשכח כאילו לא היה. והאדם יהיה שבע במידה שווה אם אכל ברבורים אבוסים או אכל לחם קיבר אם אכל ממנו כדי שביעה. כל שכן אם ישים אל לבו את המחלות הרבות שיכולות לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות את הכובד שנגרם מן האכילה והעשנים המהבילים את שכלו. ומחמת אלה בודאי שלא יחפוץ אדם בתענוג הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו - רעה.

וכמו כן, שאר כל ההנאות שבעולם, אילו יתבונן בהן האדם יראה, שאפילו הטוב המדומה שבהן איננו אלא לזמן מועט והרע שיכול להגרם מהן קשה ולזמן ארוך, עד שלא ירצה שום בעל אדם שכל להכניס את עצמו לסכנות הרעות בשביל הרווח הטוב המועט ההוא, וזה דבר פשוט. וכשירגיל האדם את עצמו ויתמיד בעיונו על האמת הזאת, לאט לאט יצא לחפשי ממאסר הטפשות אשר החומר אוסר אותו בו ולא יתפתה אחר פתויי ההנאות הכוזבות כלל, וימאס בהן וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא את ההכרחי, כמו שכתבתי.

וכמו שההתבוננות בדבר זה גורמת לקניית הפרישות, כך חוסר ההתבוננות מונעת אותה, וכן גם ההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים הבל. כי בראות האדם את היקר ההוא והגדולה ההיא, אי אפשר שלא תתעורר בו תאוה לחמוד אותם. ואפילו אם לא יניח ליצרו לנצח אותו, על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט, והרי הוא נתון בסכנה. וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז ב): **טוֹב לְלָכֶת אֶל בֵּית אָבִל מִלָּכֶת אֶל בֵּית מְשֻׁתָּה**. ויקרה מן הכל היא ההתבודדות, כי כמו שמסירה היא מעיני האדם את עניני העולם, כך מעבירה היא את חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות ואמר (תהלים נה ז-ח): **וְאָמַר מִי יִתֵּן לִי אֵיבָר בַּיּוֹנָה אֶעֱוֹפָה וְאֶשְׁכְּנָה**. הנה אַרְחִיק נֶדָד אֶלַיִן בַּמִּדְבָּר סֵלָה. והנביאים אליהו ואלישע, מצאנו שיחדו לעצמם מקום בהרים לצורך התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים זכרונם לברכה הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם את האמצעי הזה היותר מסייע לרכוש את שלמות הפרישות, כדי שלא יגרמו להם הבלי חבריהם לההביל גם הם כמותם.

והדבר ממנו צריך ליזהר בעת קניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבה ברגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו. אלא יהיה פורש והולך לאט לאט, היום ירכוש קצת ממנה ומחר יוסיף עליה מעט יותר, עד שיתרגל אליה לגמרי כי תהפוך לו כמו לטבע ממש.

באור מדת הטהרה

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות, כלשונו של דוד שאמר (תהלים נא יב): **לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים**. וענינה הוא, שלא ישאיר האדם במעשיו מקום ליצר אלא יהיו כל מעשיו לצד החכמה והיראה ולא לצד החטא והתאוה אפילו במעשים הגופניים והחומריים. שאפילו אחרי התנהגותו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא את ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר את לבבו ומחשבתו שגם באותו המעט אשר הוא לוקח לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא לצד החכמה והעבודה. וכמו שאמרו על רבי אליעזר (נדרים כ ב): **שְׁהִיָּה מְגַלָּה טַפַּח וּמְכַסֶּה טַפְחִים וְדוֹמָה לְמֵי שַׁכְּפָאוֹ שֶׁד**, שלא היה נהנה כלל ולא היה עושה את המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה. וכפי שאמר שלמה (משלי ג ו): **בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֹׁר אַרְחֹתֶיךָ**. אולם יש לדעת, שכמו שנדרשת טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר כדי שיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כך נדרשת טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו כדי שלא יתרחקו ממנו ולא יהיו משל היצר. וזה הוא ענין 'שלא לשמה' המוזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה פעמים רבות.

ואולם כבר נתבאר דברי החכמים זכרונם לברכה, שיש מינים שונים של מידת שלא לשמה. הרע מכולם הוא, שהאדם איננו עובד לשם עבודה כלל אלא כדי לרמות את בני האדם ולהרויח כבוד או ממון. וזה הוא האדם שאמרו עליו (ירושלמי ברכות א ז): **עוֹלָם לֹא שִׁנְהַפְכָה שְׁלִיתוֹ עַל פְּנֵינוּ!** ועליו אמר הנביא (ישעיה סד ה): **וְנָהִי כְּטַמְא פְּלָנוּ וְכַבְּגָד עֲדִים כָּל צִדְקֹתֵינוּ**. ויש מין אחר של שלא לשמה, שהוא העבודה על מנת לקבל פרס, ועליו אמרו (פסחים נ ב): **לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת וְאֵפִילוֹ שְׁלֵא לְשִׁמְהָ, שְׁמַתוֹךְ שְׁלֵא לְשִׁמְהָ בֵּא לְשִׁמְהָ**. אך על כל פנים, מי שלא הגיע עדיין מתוך שלא לשמה למידת לשמה, הרי רחוק הוא מן השלמות.

אכן הדבר הדורש מן האדם יותר עיון ומלאכה רבה היא תערובת האיסור. דהיינו שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש מכיון שכך גזר אבינו שבשמים, אך לא ימנע מלשתף עמה איזו תועלת אחרת, כגון שישבחוהו בני האדם או שיקבל שכר על מעשהו. ולפעמים, אפילו אם לא יהיה מתכוון ממש לקיים את המצוה כדי שישבחוהו, בהיות ליבו שמח על השבח ירבה לדקדק יותר, כעין המעשה בביתו של רבי חנינא בן תרדיון שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים: "כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו", מיד הקפידה יותר בפסיעותיה (עבודה זרה יח א). הרי שהתוספת הזו נבעה מכח השבח ששיבחוהו.

ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים המעשה שתערובת כזו בתוכו איננו טהור לגמרי, כי כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפות שכבר טהורה לגמרי מכל סיג, כך לא יכול לעלות על רצון מזבחו העליון להיות חלק מעבודת האל השלמה והמובחרת אלא המובחר שבמעשים הטהור מכל מיני הסיגים. ואינני אומר שמה שהוא פחות מזה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר שום בריה ומשלם שכר על המעשים לפי מה שהם, אולם על העבודה התמימה אני מדבר הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא תקרא בזה השם אלא העבודה הטהורה לגמרי שלא תהיה הפניה בה אלא לה' יתברך ולא לדבר אחר. וכל מה שיתרחק האדם מן הדרגה הזאת, כפי רבות רחוקו כך ירבה החסרון בה.

הוא הדבר שאומר דוד המלך עליו השלום (תהלים עג כה): **מִי לִי בְּשָׁמַיִם וְעַמָּךְ לֹא חָפְצָתִי בְּאָרֶץ**. ואמר כמו כן (שם קיט קמ): **צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעִבְדְּךָ אֶהְבֶּהּ**. כי באמת העבודה האמתית צריכה להיות צרופה הרבה יותר מן הזהב ומן הכסף. וזה מה שנאמר על התורה (שם יב ז): **אִמְרוֹת ה' אִמְרוֹת טְהוֹרוֹת כְּסָף צְרוּף בְּעֵלִיל לְאָרֶץ מְזַקֵּק שִׁבְעָתַיִם**. ומי שהוא עובד ה' באמת לא יסתפק במועט ולא יתרצה לקחת כסף מעורב בסיגים ובדילים, דהיינו עבודה מעורבת בפניות לא טובות, אלא זפה וטהורה כראוי, ואז יקרא "עושה מצוה כמאמרה", שעליו אמרו חכמים זכרונם לברכה (שבת סג א): **כֹּל הַעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּמֵאמְרָה אֵין מְבַשְׂרִין אוֹתוֹ בְּשׁוֹרוֹת רַעוֹת**. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (נדרים סב א): **עֲשֵׂה דְבָרִים לְשֵׁם פְּעֵלִים וּדְבַר בְּהֵם לְשֵׁמֶם**. וזה מה שבוחרים אותם האנשים שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא דבק עם ה' יתברך באהבה אמיתית צירוף העבודה הזאת יהיה לו לטורח ולמשא גדול, כי יאמר: 'מי יוכל לעמוד בזה, ואנחנו בני חומר ילודי אשה בלתי אפשרי לנו להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה'. אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, שמח לבם להראות את אמונת אהבתם לפני ה' יתברך ולהתעצם בצירופם וטהרתם, וזה מה שסיים דוד עצמו באמרו: **וְעִבְדְּךָ אֶהְבֶּהּ**.

ובאמת זהו המבחן שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם בדרגתם, כי מי שידוע לטהר את לבו יותר הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצל ה' יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה אשר גברו ונצחו בעניין הזה, האבות ושאר הרועים אשר טהרו את לבם לפניו. וזה מה שדוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א כח ט): **כִּי כָּל לְבָבוֹת דּוֹרְשׁ ה' וְכָל יִצְרַח מִחֻשְׁבוֹת מִבֵּינָם**. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קו ב ברש"י): **רַחֲמַנָּא לְבָא בְּעֵי נְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רּוֹצֵה אֶת הַלֵּב**, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור לכּוּיִן בו לעבודה אמיתית.

והלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ומנהיג אותם, ואם הוא אינו מביא את עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים שוה כלום, כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת - ילכו. ומקרא כתוב בפירוש (משלי כג כו): **תִּנְהַג בְּנֵי לִבְךָ לִי**.

דרכי קניית הטהרה

הדרך להשיג את המדה הזאת קלה היא למי שכבר השתדל והשיג את המדות השנויות עד כאן. כי כשיחשוב האדם ויתבונן על פחיתות תענוגות העולם וטובותיו כמו שכתבתיו לעיל, ימאס בהן ולא יחשבן אלא לרעות ולחסרונות הנובעים מן הטבע החומרי החשוך והגס שלו. וכאשר תתאמת לו עובדת היות תענוגות העולם ממש חסרונות וממש רעות, ודאי שיקל עליו להבדל מהן ולהסירן מלבו. על כן, ככל שיעמיק ויתמיד האדם להכיר את פחיתות החמריות ותענוגיה, יותר יהיה קל לו לטהר את מחשבותיו ולבו שלא לפנות אל היצר כלל בשום מעשה מן המעשים, אלא יעשה את המעשים החומריים כאנוס.

ואמנם, כמו שאת טהרת המחשבה חילקנו לשני חלקים: האחד במעשים הגופניים, והאחד במעשי עבודת ה' - כך העיון הדרוש כדי לרכוש אותה יתחלק לשנים. כי כדי לטהר את מחשבתו של האדם במעשי גופניותו, הדרך היא להתמיד בהסתכלות על פחיתות העולם ותענוגיו כמו שכתבתיו. וכדי לטהר את מחשבתו במעשי עבודת ה', ירבה בהתבוננות על תרמית הכבוד וכזביו וירגיל את עצמו לברוח ממנו, ואז ינקה בעת עבודתו מפניה אל השבח ואל התהלה אשר יהללוהו בני האדם, ותהיה מחשבתו פונה רק אל אדוננו אשר הוא תהלתנו, והוא כל טובנו ושלמותנו ואפס זולתו. וכן הוא אומר (דברים י כא): **הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ.**

ומן המעשים המדריכים את האדם להגיע למדה הזו, היא ההכנה לדברי העבודה והמצות, כלומר שלא יכנס האדם לקיום המצוה בפתע פתאום כשאין דעתו עדיין מיושבת עליו ויכולה להתבונן במה שהוא עושה, אלא יכין את עצמו לדבר ויכין את לבו במתון עד שיכנס למצב של התבוננות, ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות. שהרי עם הכנסו למצב העיון הזה, קל לו לאדם להשליך מעליו את הפניות החיצוניות ולקבוע בלבו את הכונה האמיתית הרצויה. וראה, שהחסידיים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום. ובודאי שלא היו מפנים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים את לבם לתפלה שרצו להתפלל, ודוחים מעליהם את המחשבות הזרות ומתמלאים ביראה ובאהבה הדרושות לתפילה. והכתוב אומר (איוב יא יג): **אִם אָתָּה הִכִּינוֹתָ לְבָבְךָ וּפְרַשְׁתָּ אֵלָיו בְּפִיךָ.**

ומעכבי המדה, הם חסרון ההתבוננות על הענינים שהזכרנו, דהיינו: הטפשות, פחיתות התענוגים, רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה לעבודה. השניים הראשונים מפתים את המחשבה ומושכים אותה אל הפניות, כאשה המנאפת אשר תחת אישה תקח את זרים. וכבר נקראו המחשבות החיצוניות זנות הלב, כמו שכתוב (במדבר טו לט): **וְלֹא תִתּוֹרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם.** כי נמצא הלב פונה מן המבט השלם אשר היה לו להאחז בו אל הבלים ודמיונות כוזבים. ומיעוט ההכנה גורם לטפשות הטבעית הבאה מכיוון החומריות שקיימת בתוך האדם, והרי היא מבאישה את העבודה בסרחונה. ונבאר עתה את מדת החסידות.

באור מדת החסידות

מדת החסידות זקוקה היא באמת לביאור מקיף, כי מנהגים רבים ודרכים רבות מכוננות בין רבים מבני האדם בשם 'חסידות', ואינם אלא חסידות גולמית חסרת תואר, צורה ותיקון. וזה נגרם מחסרון העיון וההשכלה האמיתית של אותם בעלי המדות, שלא טרחו ולא התיגעו לדעת את דרך ה' בידיעה ברורה וישרה, אלא התנהגו בחסידות והלכו בדרך שנראתה להם במחשבה ראשונית, ולא העמיקו בדברים ולא שקלו אותם במאזני החכמה. ואכן אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני ההמון וגם בעיני המשכילים, באשר יחשבו אלה שהחסידות תלויה הבל או דברים המנוגדים לשכל ולדעה הנכונה, ויאמינו בהיות כל החסידות תלויה רק באמירת בקשות רבות ווידוים גדולים, בכיות והשתחויות גדולות ובסיגופים הזרים שימית בהם האדם את עצמו, כטבילות הקרח והשלג וכיוצא בדברים האלה. ולא ידעו, שאף על פי שמקצת מהדברים האלה דרושים לבעלי תשובה, ומקצתם ראויים לפרושים, לא על אלה מיוסדת החסידות כלל, אלא הטוב שבמנהגים האלה ראוי רק להתלוות אל החסידות.

אך מציאות החסידות עצמה היא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והיא מיוסדת על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית, וראוי לכל חכם לב לרדוף אחריה, כי רק לחכמים ניתן להשיגה באמת, וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ב ו): **לא עם הארץ חסיד**. ונבאר עתה ענין זה לפי הסדר.

שורש החסידות הוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (ברכות יז א): **אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו**. והענין הוא, כי המצות המוטלות על כל ישראל ידועות הן וחובתן ידועה עד להיכן היא מגיעה, אולם מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמיתית לא ישתדל ויכוין לפטור את עצמו במה שכבר ידוע כחובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שקורה לבן האוהב את אביו, שמיד כאשר יגלה אביו את דעתו גילוי מועט שהוא חפץ בדבר מסוים, ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא ככל שיוכל. ואף על פי שלא אמר אביו את בקשתו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, די לאותו הבן להבין לאן דעתו של אביו נוטה כדי לעשות לו גם את אשר לא אמר לו בפירוש, כיון שמבין הוא בעצמו שיש בדבר ההוא נחת רוח לאביו, ולא ימתין עד שיצוהו בפירוש רב יותר או שיאמר לו פעם נוספת. ואנחנו רואים בעינינו שדבר זה מתרחש בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב ורע: בין איש לאשתו, בין אב ובנו - כללו של דבר: בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה היא באמת, שלא יאמר האוהב: "לא הצטייתי יותר", "די לי במה שהצטייתי בפירוש", אלא ממה שהצטוה יסיק על דעת המצוה וישתדל לעשות לו את מה שיוכל להסיק שיגרום לו נחת. וכמקרה הזה יקרה למי שאוהב גם את בוראו אהבה נאמנה כי גם הוא מסוג האוהבים, ותהיינה לו המצות אשר צוויין גלוי וידוע לגילוי דעת בלבד, לדעת שלענין ההוא נוטה רצונו וחפצו של ה' יתברך שמו, ואז לא יאמר "די לי במה שאמור בפירוש", או "אפטור את עצמי במה שמוטל עלי בלבד", אלא אדרבא, יאמר: "כיון שכבר מצאתי וראיתי שחפצו של ה' יתברך שמו נוטה לדבר הזה, יהיה לי הוא לעינים להרבות בו ולהרחיב אותו בכל הצדדים שאוכל להסיק שרצונו של ה' יתברך חפץ בהם". וזהו הנקרא **"עושה נחת רוח ליוצרו"**.

נמצא שעקרון החסידות הוא הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדים והתנאים הראויים והאפשריים. והנך רואה שהחסידות קרובה לפרישות, אלא שהפרישות במצוות לא תעשה והחסידות במצוות עשה, ולשתיהן ענין אחד, שהוא להוסיף על המפורש את מה שנוכל להסיק לפי המצוה המפורשת שיהיה נחת רוח לפני ה' יתברך. זהו גדר החסידות האמיתית ועתה נבאר את חלקיה הראשיים.

באור חלקי החסידות

חלקי החסידות הראשונים שלושה: הראשון עוסק במעשה, השני באופן העשייה והשלישי בכונה. החלק הראשון - במעשה - אף הוא מתחלק לשני חלקים: הראשון עוסק בדברים שבין אדם למקום, והשני בדברים שבין אדם לחבירו. החלק הראשון שבראשון עוסק במעשה שבין אדם למקום, וענינו הוא קיום כל המצות בכל הדקדוקים שבהן עד מקום שיד האדם מגעת, ואלה הם שקראום חכמים זכרונם לברכה "שיירי מצוה", ואמרו (מנחות סב א): *שיירי מצוה מעכבים את הפורענות*. כי אף על פי שגוף המצוה הושלם מבלעדם וכבר יצא בזה האדם ידי חובתו - זה לכל המון ישראל, אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם ולא למעט בהם כלל.

החלק השני שבראשון עוסק בדברים שבין אדם לחבירו, וענינו הוא גודל ההטבה שיהיה האדם מטיב לבריות ולא מרע להם לעולם - בגוף, בממון ובנפש. בגוף - שישתדל לעזור לכל אדם במה שיוכל ויקל את משאם של בני האדם מעליהם, וזה הוא מה ששנינו (אבות ו 1): *ונושא בעול עם חבירו*. ואם מאיים על חבירו איזהשהו נזק בגופו והוא יכול למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשות זאת. בממון - לסייע לחבירו באשר תשיג ידו, ולמנוע ממנו נזקים בכל דרך שיוכל, וכל שכן שירחיק הוא כל מיני נזקים שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה אין ההיזק מצוי מיד, כיון שיכול לבוא לידי כך יסירו ויעבירו. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ב יב): *יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך*. בנפש - שישתדל לגרום לחבירו כל קורת רוח שיש בידו לגרום לו, בין בעניני הכבוד בין בכל שאר הענינים - כל דבר שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו יגרום לו נחת רוח, מצוות חסידות היא לעשותו. וכל שכן שלא יצער אותו בשום צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. וכלל כל זה היא גמילות החסדים אשר הפליגו חכמים זכרונם לברכה בשבחה ובחובתנו לקיימה, ובכלל זה רדיפת השלום שהוא ההטבה הכללית בין כל אדם לחבירו.

ועתה אביא לך ראיות על כל הדברים האלה מן החכמים זכרונם לברכה, אף על פי שהדברים פשוטים ואין צריכים לחיזוק וראיה. בפרק בני העיר אמרו (מגילה כז ב): *שאלו תלמידי את רבי זכאי: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא השתנתי בתוך ארבע אמות של תפלה, ולא כינתי שם לחבירי, ולא בטלתי קידוש היום. אמא זקנה היתה לי, פעם אחת מכרה כיפה שבראשה והביאה לי קידוש היום*. הרי לך דוגמה לחסידות במה שנוגע לדקדוקי המצות, כי רבי זכאי היה פטור מן הדין מהבאת יין לקידוש כיון שלא היה לו עד שהיתה צריכה אמו למכור את הכיפה שבראשה, אולם ממדת חסידות היה עושה כך. ובמה שנוגע לכבוד חבירו, שלא כנה אותו אפילו בכנוי שאינו של גנאי וכפי שפירשו התוספות שם. ורב הונא גם כן קשר חוט גומי על לבושו, בגלל שמכר את אבנטו כדי לקנות יין לקידוש היום.

ועוד נאמר שם: *שאלו תלמידי את רבי אלעזר בן שמוע: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת [קיצור דרך דרך בית הכנסת], ולא פסעתי על ראשי עם קודש*. ואלו המדות קשורות לכבוד בית הכנסת ולכבוד הבריות, שלא לפסוע על גבי מסיבתן [ישיבתן על גבי הקרקע], כדי שלא להראות כמבזה אותן. ועוד נאמר שם: *שאלו תלמידי את רבי פרידא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא ברכתני לפני כהן, ולא אכלתי מבהמה שלא הורמה מתנותיה*. ואמרו עוד: *שאלו תלמידי את רבי נחוניא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי, ולא עלתה על מטתי קללת חבירי*. ומפרש שם, כי הא דרב הונא דרי מרא אכתפיה. *אתא רבי חנא בר חנילאי וקא דרי מיניה, אמר ליה: אי רגילת דדריית במאתיך דרי, ואי לא אתייקורי אנא בזילותא דיך לא*

באור חלקי החסידות

ניחא לי. [כמו המעשה ברב הונא שנשא מעדר על כתפו. בא רב חנא בן חנילאי ליטלו ממנו כדי לכבדו. אמר לו רב הונא: אם רגיל אתה לשאת כך בעירך- קח, ואם לא- להתכבד בבושתך איני רוצה]. הרי לנו, שאף על פי שמשמעות "המתכבד בקלון חבירו" היא: המשתדל לבזות את חבירו כדי שעל ידי כך ירבה כבודו שלו, לחסידים לא ראוי לקבל כבוד אפילו אם חבירו מסכים לכך מרצונו אם רק יש בכך בזיון לחבירו.

ובדומה לכך אמר רבי זירא: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חבירי, ולא קראתי לחבירי בחניכתי [כינויו]. הרי לך מעשי חסידות מכל הדרכים שהזכרנו לעיל. ואמרו עוד חכמים זכרונם לברכה (בבא קמא ל א): אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות [אדם הרוצה להיות חסיד- יקיים את ענייני מסכת ברכות] - וזה כלפי דברים שבין האדם לבין קונו. ואמרי לה: לקיים מילי דנזיקין [ויש אומרים- יקיים את ענייני מסכת נזיקין] - וזה כלפי דברים שבין האדם לבין חבירו. ואמרי לה: לקיים מילי דאבות [ויש אומרים- יקיים ענייני מסכת אבות] - שבה נכללים עניינים מכל החלקים.

וגמילות חסדים היא עיקר גדול לחסיד, כי החסידות עצמה נגזרת מ"חסד". ואמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות א ב): על שלושה דברים העולם עומד, ואחד מהם הוא גמילות חסדים. וכן מנו חכמים זכרונם לברכה את גמילות החסדים עם הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא (משנה פאה א א). ואמרו עוד (סוטה יד א): דרש רבי שמלאי: תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. ואמרו עוד (יבמות עט א): דרש רבא: כל מי שיש בו שלוש מדות הללו, בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו: רחמן, וביישן, וגומל חסדים. ואמרו (סוכה מט ב): אמר רבי אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר (הושע י יב): יָרְעו לָכֶם לְצַדָּקָה קֶצֶר וְלִפֵּי חֶסֶד. ואמרו עוד (סוכה שם): בשלושה דברים גדולה גמילות חסדים מן הצדקה: שהצדקה בממונו, וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. צדקה לעניים, גמילות חסדים לעניים ולעשירים. צדקה לחיים, גמילות חסדים בין לחיים בין למתים. ואמרו עוד (שבת קנא ב): וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמֶיךָ (דברים יג יח) - כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וזה דבר ברור, כי הקדוש ברוך הוא מודד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות גם בדינו שלו ירחמו עליו וימחלו לו על עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין היא כיון שהיא מדה כנגד מדתו. וזה הוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (ראש השנה יז א): למי נושא עון? למי שעובר על פשע. ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו, או אינו רוצה לגמול חסד, הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא לפי שורת הדין. ראה עתה, מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לעמוד אם הקדוש ברוך הוא עושה עמו לפי שורת הדין? ודוד המלך מתפלל ואומר (תהלים קמג ב): וְאַל תָּבוֹא בְּמִשְׁפָּט אֶת עַבְדְּךָ כִּי לֹא יִצְדָּק לְפָנֶיךָ כָּל חַי. אכן העושה חסד יקבל חסד, וככל מה שירבה לעשות כך ירבה לקבל, ודוד היה מתהלל במדתו זאת הטובה שאפילו לשונאיו היה משתדל להיטיב, וזה מה שכתוב (שם לה יג): וְאַנִּי בַּחֲלוּתָם לְבוֹשֵׁי שָׂק עֲנִיתִי בְּצוּם נַפְשִׁי. ואמר (שם ז ה): אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמֵי רָע וְאַחֲלִצָה צוּרְרֵי רִיקָם.

וכלול בעניין זה גם שלא לצער שום בריה אפילו בעלי חיים, ולרחם ולחוס עליהם. וכן הוא אומר (משלי יב י): יוֹדֵעַ צַדִּיק נַפְשׁ בְּהֶמְתּוֹ. ויש שסוברים (שבת קכח ב): צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כל פנים הוא מדרבנן. כללו של דבר: מידות הרחמנות וההטבה,

באור חלקי החסידות

צריך שתהינה מצויות עמוק בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות, ולא לגרום להן שום צער וכו'.

החלק השני של החסידות הוא אופן העשיה, הכולל שני ענינים שבהם נכללים פרטים רבים. שני הראשיים הם: היראה והאהבה - שני עמודי העבודה האמתית שמבלעדם לא תתקיים כלל. ביראה כלולה ההכנעה לפני ה' יתברך, הבושה בעת הקרבה אל עבודתו והכבוד הנרחש אל מצותיו, אל שמו יתברך ואל תורתו. ובאהבה כלולות השמחה, הדבקות, והקנאה. ועתה נבארם אחד אחד.

עיקר היראה היא יראת הרוממות, שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה שלפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה את המצווה. וזה הוא מה שהזהיר התנא (ברכות כח ב): **וכשאתה מתפלל - דע לפני מי אתה מתפלל**. ושלושה דברים צריך האדם להסתכל ולתבונן בהם היטב, כדי שיגיע אל זאת היראה. האחד, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ונושא ונותן עמו, אף על פי שאין עינו של האדם רואה זאת. וראה, כי זה הוא הדבר היותר קשה שיצטייר בלב האדם בציור אמיתי, כי אין החושים עוזרים לזה כלל. אולם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו את אמיתות הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עם ה' יתברך ולפניו הוא מתחנן ומאתו הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב ושומע אותו. ואחר שיקבע זאת בדעתו, צריך הוא להתבונן ברוממות ה' יתברך, אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה ועל כל מיני השלמות שתוכל מחשבתנו לדמות ולהבין.

ועוד צריך האדם להתבונן על שפלותו ופחיתותו הנובעת מחומריותו וגסותו, וכל שכן על זו הנובעת מן החטאים שחטא מעודו, כי אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש על כל אלה בעודו מדבר את דבריו לפני ה' יתברך, ומזכיר את שמו ומשתדל לרצותו. וזה הוא מה שאמר הכתוב (תהלים ב יא): **עָבְדוּ אֶת ה' בִּירְאָה וְגִילוּ בְרַעְדָּה**. וכתוב (שם פט ה): **אֵל נִעְרָץ בְּסוּד קְדָשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו**. כי המלאכים, בשל היותם קרובים יותר אל ה' יתברך מבני הגוף החומרי, קל להם יותר לדמות את שבח גדולתו, על כן מוראו עליהם גדול יותר ממה שהוא על בני האדם. ודוד המלך עליו השלום היה משבח ואומר (שם ה ח): **אֲשֶׁת־חַוָּה אֵל הַיְכָל קְדֹשׁ בִּירְאָתָךְ**. וכתוב (מלאכי ב ה): **וּמִפְּנֵי שְׁמֵי נִחַת הוּא**. ואומר (עזרא ט ו): **וְאָמְרָה אֱלֹהֵי בְּשִׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהֵי פְּנֵי אֱלֹהֵיךָ**. והיראה הזאת צריך שתתגבר תחלה בלב ואחר כך תתבטא גם באיברי הגוף, הלא הם: כובד הראש וההשתחואה, שפלות העינים וכפיפת הידים כעבד קטן לפני מלך רב. וכן אמרו בגמרא (שבת י א): **רַבָּא פַּכְרֵי יְדֵיהּ וּמְצַלֵּי, אִמְרַי כַּעֲבָדָא קָמֵי מַאֲרִיחָא**. [רבא היה משלב את ידיו ומתפלל, אמר: אני כעבד לפני רבו].

עד עתה דברנו על הכנעה ועל הבושה, ועתה נדבר על ענין הכבוד. על כבוד המצוה ויקרה כבר הזהירו אותנו חכמים זכרונם לברכה ואמרו (שבת קלג ב): **זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהוּ (שמות טו ב) - התנאה לפניו במצות: ציצית נאה, תפילין נאה, ספר תורה נאה, לולב נאה וכו'.** וכן אמרו (בבא קמא ט ב): **הַיְדוּר מְצוּה עַד שְׁלִישׁ. עַד כֹּאן מְשֻׁלּוּ, מִכֹּאן וְאִילָךְ מִשְׁלַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא**. הרי ששפתותיהם של חכמים זכרונם לברכה ברור מללו, שאין די בלעשות את המצוה בלבד אלא שצריך לכבדה ולהדרה, להוציא מדעתו של מי שלהקל על עצמו יאמר: אין הכבוד אלא לבני האדם המתפתים בהבלים האלה, אך הקדוש ברוך הוא אינו זקוק לזה כי הוא מרומם מהדברים האלה ונשגב מהם, וכיון שהמצוה נעשית לאמתה די בזה. אולם האמת היא, שהאדון ברוך הוא נקרא **אֵל הַכְּבוֹד** (תהלים כט ג), ואנו חייבים

לכבדו אף על פי שאינו זקוק לכבודו וכבודו לא חשוב וספון לפניו, ומי שממעט בזה במקום שהיה יכול להרבות אינו אלא חוטא.

וזה מה שהנביא מלאכי מתרעם על ישראל בדבר ה' (מלאכי א ה): וְכִי תִגִּישׁוּן עוֹר לְזִבְחֵי אֵינִי רָע וְכִי תִגִּישׁוּ פֶסֶחַ וְחֶלֶה אֵינִי רָע. הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפָחַתְךָ הִירָצֶךָ אוֹ הַיִּשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר ה' צְבָאוֹת. ואולם חכמים זכרונם לברכה הזהירונו להתנהג ההפך מכך בעבודת ה', ואמרו (סוכה נ א) בענין מים שנתגלו שלא יסננם במסננת, מטעם: **אימור דאמרי להדיוט לגבוה מי קאמר? לית ליה הקריבהו נא לפחתך?** [מים שעמדו גלויים אסורים בשימוש במקדש משום שאינם ראויים לשתייה לאדם ללא סינון, מחשש ששתה מהם נחש]. ראה נא: מה חסרון יש במים שסוננו? - הלא מותרים הם להדיוט, ולמרות זאת אסורים הם לגבוה משום שאין זו דרך כבוד. ואמרו עוד בספרי (ראה סה): **וְכָל מִבְּחָר נְדָרִיכֶם (דברים יב יא) - שלא יביא אדם קרבן אלא מן המובחר.**

וכגון זה מצאנו בסיפור קין והבל: הבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהו, וקין הביא מן הפסולת מפרי האדמה כפירוש חכמים זכרונם לברכה (בראשית רבה כב ה). ומה היה בסופם? **וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה (בראשית ד ז).** וכן נאמר (מלאכי א יד): **וְאָרוּר נוֹכַח וַיֵּשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנִדְרָו וְזִבְחֵי מְשֻׁחָת לֵה'. וְכִמָּה דְבָרִים הַזֵּהִירוּנוּ חֲכָמִים זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָה כְּדִי שְׁלֵא יִהְיוּ הַמִּצְוֹת בְּזוּיוֹת עֲלֵינוּ, וְאָמְרוּ (שבת יד א): כֹּל הָאוֹחוֹ סֵפֶר תּוֹרָה עָרוֹם נִקְבֵר עָרוֹם - מִפְּנֵי בִזּוּי הַמִּצְוָה. וְסֹדֵר הַעֲלָאת הַבִּיכּוּרִים יִהְיֶה לְנוּ לְעֵינַיִם לְרֵאוֹת מָה הוּא הַיְדוּרֵן שֶׁל מִצְוֹת, שֶׁכֶּךָ שְׁנֵינוּ (ביכורים ג ג): הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְקִרְנֵי מִצּוֹפּוֹת זֶהָב וְעֵטְרָה שֶׁל זֵית בְּרֵאשׁוֹ וְכוּ'. וְעוֹד נֹאמֵר (שם שם ה): הַעֲשִׂירִים מִבְּיָאִים בְּכוֹרֵיהֶם בְּקִלְתוֹת שֶׁל זֶהָב וְהַעֲנִיִּים בְּסִלֵי נֹצֵרִים וְכוּ'. עוֹד נֹאמֵר (שם שם י): שְׁלוֹשׁ מִדּוֹת בְּבִכּוּרִים: בְּכוֹרִים, תּוֹסַפֵּת בְּכוֹרִים, וְעֵיטוֹר בְּכוֹרִים וְכוּ'. הֲרֵי לְנוּ בִּפְרוּשׁ כִּמָּה רָאוּי לְנוּ לְהוֹסִיף עַל גּוֹפֵה שֶׁל מִצְוָה כְּדִי לְהַדְרָה, וּמִכַּאֵן נִלְמַד לְכֹל שְׂאֵר הַמִּצְוֹת שְׁבִתוֹרָה.**

ואמרו (שבת י א): **רַבָּא רַמִּי פּוֹזְמָקִי וּמְצַלִּי לְלִבְשׁ נַעֲלִיִּים מִיּוֹחֲדוֹת וְהַתְּפִלָּל אָמַר (עמוס ד יב): הַכּוֹן לְקִרְאֵת אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָה (בראשית רבה סה טז) עַל הַפְּסוּק וַתִּקַּח רַבֶּקָּה אֶת בְּגָדֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל הַחֲמֹדֶת (בראשית כז טו): אָמַר רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: אֲנִי שְׁמַשְׁתִּי אֶת אַבָּא בְּבִגְדֵי מְלוּכָלַיִם, אַבְל עָשׂוּ כְּשֶׁהִיא מְשַׁמֵּשׁ אֶת אַבּוּי לֹא הִיא מְשַׁמֵּשׁ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מְלוּכָת. וְאִם כֵּךָ לְבִשֵׁר וּדְם, קָל וְחוֹמֵר לְמֶלֶךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהַעוֹמֵד לִפְנֵינוּ לְהַתְּפִלָּל רָאוּי הוּא שִׁילְבֵשׁ בְּגֵדֵי כְבוֹד וַיִּשֵׁב לִפְנֵינוּ כְּמוֹ שִׁיוֹשֵׁב לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל. וּבְכֻלָּל זֶה גַּם כְּבוֹד הַשְּׁבִתוֹת וְהִמִּים טוֹבִים, שְׁכֹל הַמְּרַבֵּה לְכַבֵּד וְדָאִי עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, שֶׁכֵּן צוּנוּ (ישעיהו נח יג): וְכִבְדֵתוּ. וְלֵאחֵר שֶׁכֵּבֵר הַתְּאֵמַת לְנוּ שְׁכִיבוּדוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִצְוָה, יֵשׁ לְדַעַת שְׂאוּפְנֵי הַכְּבוֹד רַבִּים הֵם, אֲךָ הַכֻּלָּל הוּא שְׁכֹל מַעֲשֵׂה שְׁבוּ נִרְאֶה חֲשִׁיבוֹת לְשִׁבַת צְרִיכִים אֲנוּ לְעֲשׂוֹתוֹ. עַל כֵּן הִיוּ הַחֲכָמִים הַרְּאוּשׁוֹנִים עוֹסְקִים בְּהַכְּנוֹת הַשְּׁבִת, אִישׁ אִישׁ לְפִי דְרָכוֹ (שבת קיט א): רַבִּי אֲבָהוּ הוּוּ יִתִּיב אֶתְכֶתְקָא דְשִׁינָא וּמְנֻשָׁב נוֹרָא [יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף עֲשׂוּי שֵׁן וּמְלַבֵּה אֶת הָאֵשׁ]. רַב סְפָרָא מַחְרִיךְ רִישָׁא [צוּלָה רֵאשׁ שֶׁל כֶּבֶשׂ]. רַבָּא מַלְחָ שִׁיבוּטָא [מּוֹלַח דָּג]. רַב הוֹנָא מְדַלִּיק שְׂרָגָא [נֵר]. רַב פִּפְא גְדִיל פְּתִילָתָא [קוֹלַע פְּתִילוֹת]. רַב חֲסָדָא פְּרִיס סְלִקָא [נְחוֹתָן סְלִק]. רַבָּה וְרַב יוֹסֵף מְצַלְחוּ צִיבִי [נְחוֹתִים זְרָדִים]. רַב נַחְמָן מְכַתֵּף וְעִיִּל מְכַתֵּף וּנְפִיק [נִכְנֵס וְיוֹצֵא וּמִשְׁאוֹת עַל כְּתִפּוֹ], אָמַר: אֵלוּ מְקַלְעִין לִי רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אָסִי מִי לֹא מְכַתִּינָא קְמִייהוּ? [אֵילוּ הִיִּיתִי נִפְגֵּשׁ בְּחַכְמִים הַלְלוּ וְכִי לֹא הִיִּיתִי נוֹשֵׂא מִשְׁאוֹת עֲבוּרִים?]. וְרֵאֵה אֶת הַיִּקְשׁוֹ שֶׁל רַב נַחְמָן שִׁישׁ לְנוּ מִמֶּנּוּ מְקוֹם לִימוּד, שֶׁהִיא מִתְּבוֹנֵן מָה הִיא הוּא עוֹשֶׂה לְפִי דְרָכוֹ לְאָדָם שֶׁהוּא חַפֵּץ לְכַבְּדוֹ - וְכֵךְ הִיא עוֹשֶׂה בְּשִׁבַת.**

ועל דבר זה נאמר (ברכות יז א): **לעולם יהא אדם ערום ביראה** - לדעת ולהבין דבר מתוך דבר, ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר להראות בהן את היותנו מכירים בגודל רוממותו עלינו, אשר על כן כל מה שיתיחס לו יהיה נכבד עלינו כבוד גדול, וכיון שהוא יתברך בטובו הגדול עם כל שפלותנו רצה בענוותו לחלוק לנו כבוד ולמסור לנו דברי קדושתו, לפחות בכל כחנו נכבדם, ונראה את החשיבות שיש להם בעינינו. וראה שזאת היא היראה האמיתית שהיא יראת הרוממות שהזכרנו, שבה תלוי הכבוד המתקרב אל חיבוב האהבה, וכמו שאכתוב עוד בעזר ה', מה שאין כן יראת העונש שאינה העיקרית ואין מעלות המדות האלה נובעות ממנה.

נחזור לענין השבת. אמרו חכמים (שבת קיט א): **רב ענן לביש גונדא**, כלומר שהיה לובש בגד שחור בערב שבת כדי שיהיה ניכר יותר כבוד השבת בלובשו בה בגדים נאים. נמצא שלא רק ההכנה לשבת היא מכלל הכבוד, אלא אפילו ההעדר שמכחו תודגש יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה. וכן אסרו חכמים (גיטין לה ב) לקבוע סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת, וכן כל כיוצא בזה. ובכלל היראה גם כבוד התורה ולומדיה, ובפרוש שנינו (אבות דו): **כל המכבד את התורה- גופו מכובד על הבריות**. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קב ב): **אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתיים שנה? לפי שכבד את התורה שנתנה בעשרים ושתיים אותיות, שנאמר (מלכים א, כ ב-ט): וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה וגו', והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו וגו'. ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשנה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות. מאי מחמד עיניך- לאו ספר תורה? ואמרו חכמים זכרונם לברכה (ברכות יח א): **היה הולך ממקום למקום** [עם ספר תורה], **לא יניחנו בשק ויניחנו על החמור וירכב עליו, אלא מניחו בחיקו וכו'.** ואסרו עוד (מועד קטן כה א): לשבת על מטה שספר תורה עליה. וכן אמרו (עירובין צה א): **אין זורקין כתבי הקודש ואפילו הלכות ואגדות**. ואסרו להניח נביאים וכתובים על גבי חומשים (מגילה כז א). כל אלה הם דברים שאסרו אותם חכמים זכרונם לברכה לכל עדת ישראל, ועל החסיד ללמוד מאלה ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה לכבוד שם ה' אלהיו.**

ובכלל זה הניקיון והטהרה הדרושים לדברי תורה, שלא לעסוק בה אפילו בהרהור במקומות המטונפים, ולא בידים שאינם נקיות, והרבו חכמים זכרונם לברכה להזהיר על כך במקומות רבים. בענין לומדי תורה מקרא כתוב (ויקרא יט לב): **מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן, ומזה נלמד שכל מיני כבוד שאפשר לעשות להם ראוי לחסיד לעשות**. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (כתובות קג ב): **ואת יראי ה' יכבד** (תהלים טו ד) - **זה יהושפט מלך יהודה, שכיון שהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו, ואומר לו: רבי! רבי! מורי! מורי!** ורבי זירא כשהיה נחלה מלימודו, היה שם את עצמו על פתח בית המדרש כדי לעשות מצוה כשיקום מלפני התלמיד חכם (ברכות כה ב). כל אלה דברים שרואים אנחנו היות הבורא יתברך שמו חפץ בהם וגילה את דעתו העליונה בעניין, וכיון שכן מי האיש החפץ לעשות נחת רוח ליוצרו - בדרך הזאת ילך ויוסיף לקח בתחבולותיו לעשות את הישר לפני ה' יתברך שמו.

וכמו כן בכלל זה כבוד בית הכנסת ובית המדרש, שאין די בכך שלא ינהג בהם האדם קלות ראש, אלא ינהג בהם כל מיני כבוד ומורא בכל מנהגיו ובכל פעולותיו, וכל מה שלא היה עושה בהיכל מלך גדול - לא יעשה בהם.

ונדבר עתה על האהבה, שענפיה הם שלווה: השמחה, הדבקות, והקנאה. ענין האהבה הוא, שיהיה האדם חושק ומתאוה ממש אל קרבת ה' יתברך ורודף אחר קדושתו, כאשר

באור חלקי החסידות

ירדוף איש אחרי דבר הנחמד על ידו חמדה עזה, עד שתהיה לו הזכרת שמו יתברך והדבור בתהלותיו והעסק בדברי תורתו ואלהותו יתברך שעשוע ועונג ממש, כמו מי שאוהב את אשת נעוריו או את בנו יחידו אהבה חזקה, אשר אפילו הדיבור בהם יהיה לו לנחת ותענוג, וכענין הכתוב (ירמיה לא יט): **כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד**.

ובדאי מי שאוהב את בוראו אהבה אמיתית, לא יניח את עבודתו משום סיבה שבעולם אלא אם יהיה אנוס ממש, ולא דרושים לו ריצוי ופיתוי לעבודה, אלא אדרבא לבו ישיאהו ויכצהו אליה אם לא יהיה עיכוב גדול שימנע אותו ממנה. זאת היא המדה הנחמדת אשר זכו לה החסידים הראשונים קדושי עליון, וכמאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מב ב-ג): **בְּאֵיל תִּעְרַג עַל אֲפִיקֵי מַיִם בֶּן נֶפְשֵׁי תִעְרַג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים. צִמְאָה נֶפְשִׁי לְאֱלֹהִים לֵאלֹהֵי חַי מֵתֵי אָבוֹא וְאֶרְאֶה פָּנֵי אֱלֹהִים**. ואומר (שם פד ג): **נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נֶפְשִׁי לְחֻצְרוֹת ה'**. **צִמְאָה לְךָ נֶפְשִׁי כְּמַה לְךָ בְּשָׂרֵי**. (שם סג ב). כל זה מתוקף התשוקה שהיה משתוקק אל ה' יתברך, וכענין מה שכתב הנביא (ישעיה כו ח): **לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרֶךָ תִּתְאַוֶּת נֶפֶשׁ**. ואומר: **נֶפְשִׁי אֲוִיתֶךָ בְּלִילָה אֶף רוּחִי בְּקֶרְבִי אֲשַׁחֲרֶךָ**. (שם שם ט). ודוד עצמו אומר (תהלים סג ז): **אִם זָכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעֵי בְּאֲשֻׁמְרוֹת אֶהְיֶה בְּךָ**. באר כאן את העונג והשעשוע שהיו לו בעת דברו בה' יתברך שמו ובשבחיו. ואמר (שם קיט מז): **וְאֲשַׁתְּעֶשֶׂע בְּמִצּוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי**, ואמר (שם שם קמג): **מִצּוֹתֶיךָ שִׁעֲשָׂעִי**.

ובודאי שצריך שאהבה זו לא תהיה אהבה התלויה בדבר, כגון שיאהב האדם את הבורא יתברך בגלל שמיטיב לו או מעשירו או מביא לו הצלחה, אלא תהיה האהבה כאהבת הבן את אביו שהיא אהבה טבעית ממש שטבעו מכריחו וכופהו לה, כמאמר הכתוב (דברים לב ו): **הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ קִנְיָה**. ומבחן האהבה הזאת הוא בזמן הדוחק והצרה, וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (ברכות נד א): **וְאֶהְבֵּת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נֶפְשֶׁךָ** (דברים ו ה) - **אפילו נוטל את נפשך, ובכל מאדך - בכל ממונך**.

אמנם, כדי שלא יהיו הצרות והדחקים קושי ומניעה לאהבה, יש לאדם להשיב לעצמו שתי תשובות, האחת מהן שוה לכל נפש והשניה לחכמים בעלי הדעה העמוקה. הראשונה היא: **כל מאי דעבדין מן שמיא - לטב** [כל מה שעושים מן השמים - הוא לטובה] (ברכות ס ב). וזה, כי אפילו הצער והדוחק הנראים בעיני האדם רעים, אינם באמת אלא טובה אמיתית, וכמשל הרופא החותך את הבשר או את האבר שנהרס כדי ששאר הגוף יבריא ולא ימות, שאף על פי שהמעשה אכזרי לכאורה באמת אינו אלא רחמנות להטיב לאדם באחריתו, ולא יסיר החולה את אהבתו מהרופא בעבור זה המעשה, אלא אדרבא יוסיף לאהבה אותו. כן הדבר הזה, כשיחשוב האדם שכל מה שהקדוש ברוך הוא עושה עמו לטובתו הוא עושה - בין שיהיה בגופו, בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה הוא טובתו ודאי טובתו היא - לא תחלש אהבתו מפני כל דוחק או כל צער אלא אדרבא תגבר ותתווסף בו תמיד.

אך בעלי הדיעה האמתית אינם צריכים אפילו לטעם הזה, כי הרי אין להם כוונה כלפי עצמם כלל, אלא כל תפילתם להגדיל את כבוד השם יתברך ולעשות נחת רוח לפניו. וככל שיתגברו עיכובים נגדם עד שיצטרכו הם ליותר כח כדי להעבירם - יאמץ לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם, כשר צבא הרשום בגבורה אשר יבחר לו תמיד את המלחמה החזקה יותר כדי להראות את גבורתו ויכולתו לנצח. ורגיל זה הענין בכל אוהב בשר ודם, שישמח כאשר יזדמן לו מצב שיוכל להראות באמצעותו לאשר הוא אוהב עד להיכן מגיעה עוצמת אהבתו.

ונבאר עתה את ענפי האהבה, הם השלושה שהזכרתי: הדבקות, השמחה, והקנאה. הדבקות היא, שיהיה לבו של האדם מתדבק כל כך בשם יתברך, עד שלא יפנה ולא ישים לב לשום דבר זולת ה', וזה הוא האדם שנאמר עליו המשל בדברי שלמה (משלי ה יט): **אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֵת חֵן דְּדִיהָ יִרְוֶה בְּכָל עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תְּמִיד**. ובגמרא אמרו, זו לשונם (עירובין נד ב): **אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת, שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו [בגדו] מוטל בשוק העליון של ציפורי**. ושיא המדה הזאת היא היותו של האדם מתדבק כך בבוראו בכל עת ובכל שעה, אולם לפחות בשעת עבודת ה' אם אוהב הוא את בוראו ודאי שתהיה לו הדביקות הזו. ובתלמוד הירושלמי אמרו (ברכות ה א): **רבי חנינא בן דוסא היה עומד ומתפלל ובא חברבר [נחש] והכישו ולא הפסיק תפלתו. והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו. אמרו לו תלמידיו: רבי, ולא הרגשת? ואמר להם: יבוא עלי! [לשון שבועה] מתוך שהיה לבי מכוין בתפלה לא הרגשתי**. ועל הדביקות הוזהרנו בתורה פעמים רבות: **לְאֱהָבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם לְלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ (דברים יא כב). ובו תִּדְבֹּק (שם י כ). ובו תִּדְבֹּקוּן (שם יג ה)**. ודוד אמר (תהלים סג ט): **דְּבָקָה נַפְשִׁי אֲחֵרֶיךָ**. וענין כל אלה הפסוקים הוא אחד - הדביקות שהאדם מתדבק בה' יתברך עד שאינו יכול להיפרד ולזוז ממנו. ואמרו חכמים זכרונם לברכה (בראשית רבה פ ז): **אמר רבי שמעון בן לקיש: בשלוש לשונות של חיבה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל: בדביקה, בחשיקה, ובחפיצה**. ואנו למדים זאת מפרשתו של שכם בן חמור. ואלו הם ממש ענפי האהבה העיקרית, דהיינו התשוקה שהזכרתי, והדביקות, הנחת והעונג הנמצאים בעסק ענינו של הנאהב.

הענף השני הוא השמחה, והוא עיקר גדול בעבודת ה'. וזה הוא מה שדוד מזהיר ואומר (תהלים ק ב): **עֲבָדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בְּאוֹ לִפְנֵי בְּרִנָּה**. ואומר (שם סח ד): **וְצִדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעֲלִצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וַיִּשְׂשִׂוּ בְּשִׂמְחָה**. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת ל ב): **אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה**. ועל הפסוק שהזכרנו לעיל - **עֲבָדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה**, אמרו במדרש (שוחר טוב): **אמר רבי איבו: כשתהיה עומד לפני להתפלל יהא לבך שמח עליך, שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו**. כי זאת היא השמחה האמתית, שיהיה לבו של האדם עלז על כך שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצותיו שהם השלמות האמיתית והיקר הנצחי. ואמר שלמה במשל החכמה (שיר השירים א ד): **מְשֻׁבְּנֵי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה הֵבִיאֵנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ**. כי ככל שיזכה האדם להיכנס יותר פנימה בחדרי ידיעת גדולתו יתברך - כך תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו. ואומר (תהלים קמט ב): **יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשׂוֹ בְּנֵי צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמַלְכָם**.

ודוד, שהגיע אל המעלה הזאת במידה גדולה, אמר (שם קד לד): **יַעֲרַב עָלָיו שִׂיחֵי אֲנָכִי אֲשַׁמַּח בְּה'**. ואמר (שם מג ד): **וְאָבֹאָה אֵל מִזְבַּח אֱלֹהִים אֵל אֵל שְׂמַחַת גִּילִי וְאוֹדֶךָ בְּכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהֵי**. ואמר (שם עא כג): **תִּרְנְנָה שְׂפָתַי בִּי אֲזַמְּרָה לָךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ**. וזה, כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה עד שהיו השפתים מתנענעות מאליהן ומרננות בהיותו עוסק בתהלות ה' יתברך, וכל זה מגודל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו. וזה הוא מה שסיים ונפְּשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ. ומצאנו שהתרעם הקדוש ברוך הוא על ישראל מפני שחיסרו את התנאי הזה בעבודתם, הוא שנאמר (דברים כח מז): **תִּתַּח אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרֹב כָּל**. ודוד, בגלל שראה את ישראל בעת התנדבם לבנין הבית שהגיעו למעלה הזאת, התפלל עליהם שתתקיים המדה הטובה בהם ולא תסור, וזה הוא מה שכתוב (דברי הימים א כט): **וְעַתָּה עִמָּךְ הַנִּמְצָאוֹ פֶּה**

רֵאִיתִי בְּשִׂמְחָה לְהִתְנַדֵּב לָךְ. ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יַצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמְרָה זֹאת לְעוֹלָם לְיִצְרַר מַחְשְׁבוֹת לִבְבִּי עִמָּךְ וְהִכֵּן לְבָבְךָ אֵלַיךְ.

הענף השלישי הוא הקנאה, דהיינו שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודת ה' יתברך נעשית וכבודו מתרבה. וזה הוא מה שאמר דוד עליו השלום (תהלים קלט כא כב): הָלוֹא מִשְׁנֵאֵיךָ ה' אֲשָׁנָא וּבִתְקוּמִיךָ אֶתְקוּטָט. תְּכַלִּית שְׁנֵאָה שְׁנֵאֲתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי. ואלהיו אמר (מלכים א יט י'): קִנְאָה קִנְאָתִי לְה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאוֹתָר אֲנִי לְבִדִּי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ. וכבר ראינו למה זכה בעבור קנאתו לאלהיו, כמאמר הכתוב (במדבר כה יג): תַּחַת אֲשֶׁר קִנְאָה לְאֱלֹהָיו וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. והפליגו חכמים זכרונם לברכה לדבר במי שיש בידו יכולת למחות ואינו מוחזק, וגזרו את דינו להתפס בעון החוטאים עצמו (שבת נד ב).

ובמדרש איכה (איכה רבה א ו) אמרו: הָיוּ שְׂרִיף פְּאִילִים לֹא מְצָאוּ מְרַעָה וַיִּלְכוּ בְּלֹא כַח לְפָנֵי רוּדֶף - מֵה אֵילִים הִלְלוּ בִשְׁעַת שֶׁרַב הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם אֵלוֹ תַחַת אֵלוֹ, כַּךְ הָיוּ גְדוּלֵי יִשְׂרָאֵל רוֹאִים דְּבַר עֲבִירָה וְהוֹפְכִים פְּנֵיהֶם מִמֶּנּוּ. אִמְרָה לְהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: תְּבֵא הַשְׁעָה וְאֲנִי אַעֲשֶׂה לְהֶם כֵּן! וזה דבר ברור, כי מי שאוהב את חבריו איננו יכול לסבול לראות שמכים את חבריו או מחרפים אותו ובודאי שיצא לעזרתו. כך גם מי שאוהב את שם ה' יתברך לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו חס ושלום ושיעברו על מצותיו. וזה הוא מה שאמר שלמה (משלי כח ד): עֲזִבֵי תוֹרָה יִהְלְלוּ רִשְׁעִים וְשִׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּדְּרוּ בָּם. כי אותם האנשים שמהללים רשע ברשעתו ולא יוכיחו על פניו מומו, הם עוזבי התורה ומניחים אותה שתתחלל חס ושלום. אך שומריה המתחזקים להחזיקה, בודאי שיתגרו בהם ולא יוכלו להתאפק ולהחריש. ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב (איוב מ יא-יג): הֲפִיץ עֲבָרוֹת אִפְּךָ וַיִּרְאֶה כָּל גֹּאֵה וְהִשְׁפִּילָהוּ. רָאָה כָּל גֹּאֵה הַכְּנִיעָהוּ וְהִדְּף רִשְׁעִים תַּחְתָּם. טָמְנָם בְּעַפָּר יָחַד פְּנִיָהֶם חֲבֹשׁ בְּטָמוֹן. כי זהו חוזק האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת. ואומר (תהלים צז י'): אֶהְבִּי ה' שְׁנֵאוֹ רַע.

בארנו עד כאן את החסידות התלויה במעשה ובאופן העשייה, ונבאר עתה את החסידות התלויה בכוונה. וכבר דברנו גם כן לעיל על ענין לשמה ושלא לשמה לדרגותיהם, אמנם ודאי הוא שמי שמתכוין בעבודת ה' לטהר את נפשו לפני בוראו כדי שתזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים, לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל את הגמול אשר בעולם הבא, לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן גם לא נוכל לומר שתהיה היותר טובה. כי כל עוד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו היא לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים אשר טרחו והשתדלו להשיגה היא, שיהיה האדם עובד רק למען זה שכבודו של האדון ברוך הוא יגדל וירבה. וזה יהיה לאחר שהתגבר באהבה אליו יתברך, ויהיה חומד ומתאוה להגדיל את כבודו ומצטער על כל שימעט ממנו, כי אז יעבוד את עבודתו לתכלית זו, שלפחות מצדו יהיה כבודו של ה' יתברך גדל ויתאוה שכל שאר בני האדם יהיו גם הם כמותו ויצטער ויתאנח על מה שממעטים שאר בני האדם וכל שכן על מה שממעט הוא עצמו בשוגג או באונס או מחולשת הטבע, אשר בגללה קשה לו להשמר מן החטאים בכל עת, כענין הכתוב (קהלת ז כ): כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא.

באור חלקי החסידות

ואת הדבר הזה ביארו בתנא דבי אליהו זכור לטוב, אמרו (אליהו רבה ד): *כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמתו, ומתאנה על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גלויות, זוכה לרוח הקודש בדבריו וכו'.* נמצאת למד, שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאה עצמית, ואינה אלא לכבודו של מקום ולקידוש שמו יתברך המתקדש בבריותיו, בשעה שעושים את רצונו. ועל זה אמרו (זהר משפטים): *איזהו חסיד? המתחסד עם קונו.*

וחסיד כזה, מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו עם הכונה הזאת, בודאי צריך להצטער תמיד צער ממשי על הגלות ועל החורבן, מחמת שגורמים הם מיעוט כביכול לכבוד ה' יתברך, ויתאוה לגאולה כי בה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך. וזה מה שכתב התנא דבי אליהו שהבאנו לעיל, *ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו'.* ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי. ואם יאמר אדם: מי אני ומה אני חשוב, שאתפלל על הגלות ועל ירושלים? וכי בגלל תפילתי יתכנסו הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו של אדם זה בצידו, כאותה ששנינו (סנהדרין לו א): *לפיכך נברא אדם יחידי - כדי שכל אחד יאמר: בשבילי נברא העולם!* ונחת רוח היא לפני ה' יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא ת-עשה בקשתם, מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הם עשו את שלהם והקדוש ברוך הוא שמח בזה.

ועל העדר הדבר הזה התרעם הנביא (ישעיה נט טז): *וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתַּוְּמֶם כִּי אֵין מִפְּגִיעַ.* ואמר (שם סג ה): *וְאֵבִיט וְאֵין עֶזֶר וְאֵשְׁתַּוְּמֶם וְאֵין סוֹמֵךְ.* ואמר (ירמיה ל יז): *צִיִּן הִיא דִּי־שׁ אֵין לָהּ, וּפְרָשׁוּ חֲכָמִים זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה (סוכה מא א): מַכְלָל - דְּבַעִי דְרִישָׁה [מכאן אתה מסיק שצריכה דרישה]. הרי שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו להפטר מפני מיעוט כוחנו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות ב טז): *לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה.* ואמר עוד הנביא (ישעיה נא יח): *אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל פְּנִים יְלֻדָה וְאֵין מְחֻזֵּק בְּיָדָהּ מִכָּל פְּנִים גְּדֻלָּה.* ואמר (שם מ ו): *כָּל הַבְּשָׂר חָצִיר וְכָל חֶסֶד חָצִיר הַשְּׂדֵה.* ופרשו חכמים זכרונם לברכה (עבודה זרה ב ב): *שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכונה השלמה הזאת ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל.* שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל ובריבוי כבודם, שזה תלוי בזה באמת, וכמו שכתב בתנא דבי אליהו: *שהזכרתי ומתאנה על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודו של ישראל.**

נמצאת למד, ששני דברים יש בענין זה. האחד - שתהיה הכונה בכל מצוה ועבודה לעילוי כבודו של ה' בזה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו, ועוד - הצער והבקשה על עילוי הכבוד הזה שיעשה בשלמות בעילוי כבודם של ישראל ושלותם. ועוד עיקר שני יש בכונת החסידות והוא טובת הדור, שכן ראוי לכל חסיד שיתכוין במעשיו לטובת דורו כולו, לזכות אותם ולהגן עליהם. וזה ענין הכתוב (ישעיה ג י): *אָמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב כִּי פְּרִי מַעֲלֵיָהֶם יֵאָבְלוּ,* שכל הדור אוכל מפירותיו של הצדיק. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (בבא בתרא טו א): *הַיֵּשׁ בָּהּ עֵץ (במדבר יג כ) - אִם יֵשׁ מִי שְׂמֹגָן עַל דוֹרוֹ כַּעֵץ.* וראה שזהו רצונו של מקום, שיהיו חסידי ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר הדרגות שבישראל. וזה הוא שאמרו חכמים זכרונם לברכה בלולב ומיניו (ויקרא רבה ל יב): *יבואו אלה ויכפרו על אלה,* שאין הקדוש ברוך הוא חפץ באבדן הרשעים אלא מצוה מוטלת על החסידים להשתדל לזכותם ולכפר עליהם. ואת זה צריך האדם לעשות בכונת עבודתו וגם בתפלתו בפועל,

באור חלקי החסידות

דהיינו שיתפלל על דורו לכפר על מי שצריך כפרה ולהשיב בתשובה את מי שצריך לה, וללמד סגוריא על הדור כולו.

וכבר אמרו חכמים זכרונם לברכה (יומא עז א): על הפסוק **וְאֲנִי בְּאֵתִי בְּדַבְרֵיךָ** (דניאל י יב), שלא חזר גבריאל ונכנס לפניו מן הפרגוד אלא כשלימד סגוריא על ישראל. ולגדעון נאמר (שופטים ו יד): **לֵךְ בְּכַתֶּךָ זֶה**, לפי שלימד סגוריא על ישראל, כי אין הקדוש ברוך הוא אוהב אלא את מי שאוהב את ישראל, וככל שהאדם מגדיל את אהבתו לישראל גם הקדוש ברוך הוא מגדיל עליו. ואלה הם הרועים האמיתיים של ישראל שהקדוש ברוך הוא חפץ בהם מאוד, שמוסרים עצמם על צאנו ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל את הגזרות הקשות ולפתוח עליהם את שערי הברכה. למה זה דומה? לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אוהב נאמנת. והוא דבר שהטבע יעיד עליו, והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכות יא א): שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. וכן אמרו (שם): **ההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת פרסי דרבי יהושע בן לוי ולא אשתעי אליהו בהדיה** [אדם אחד אריה אכל אותו במרחק של כ 12 ק"מ מרבי יהושע בן לוי, ובגלל זה לא נגלה יותר אליהו הנביא לרבי יהושע בן לוי]. הרי לך החובה המוטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם. וכבר בארנו את חלקי החסידות הראשיים, ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור להתנהג בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה, כל דבר בעתו.

פרק ב' משקל החסידות

מה שצריך לבאר עתה הוא שיווי המשקל החסידות הזו, וזהו ענין עקרי מאד מאד. דע, שזוהי המלאכה הקשה שבחסידות כי היא עדינה מאוד וליצר יש בדבר הזה התערבות רבה, על כן מצויה סכנה עצומה בדבר, כי הרבה דברים טובים יוכל היצר להרחיק כאילו הם רעים, והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצות גדולות. ובאמת לא יוכל איש להצליח במציאת שיווי המשקל הזה אלא בשלושה תנאים: א- שיהיה לבו ישר שבלבבות, שלא תהיה מגמתו אלא לעשות נחת רוח לפני ה' יתברך ולא לדבר אחר כלל. ב- שיהיה האדם מעיין במעשיו עיון רב וישתדל לתקנם על פי התכלית הזו. ג- ואחר כל זאת יהיה האדם משליך את יהבו על ה', שאז יאמר בו (תהלים פד ו-יב): **אֲשֶׁרִי אָדָם עוֹז לוֹ בָּךְ ... לֹא יִמָּנַע טוֹב לְהִלָּכִים בְּתַמִּים**. ואם אחד מן התנאים האלה יחסר, לא יגיע האדם אל השלמות ועלול הוא מאוד להכשל וליפול. דהיינו אם הכונה לא תהיה מובחרת וזכה, או אם יתירשל מן העיון במה שיוכל לעיין, או אם אחר כל זה לא יתלה את בטחונו בקונו, קשה להניח שלא יפול. אך אם ישמור כראוי על שלשתם: תמימות המחשבה, עיון ובטחון - אז ילך בטח באמת ולא יאונה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (שמואל א, ב ט): **רַגְלֵי חֲסִידוֹ יִשְׁמְרוּ, וְכִמוֹ כֵּן אָמַר דָּוִד (תהלים לז כח): וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידוֹ לְעוֹלָם נִשְׁמְרוּ**.

ומה שצריך להבין הוא, כי אין לדון את דברי החסידות על פי המראה הראשון שלהם אלא צריך לעיין ולהתבונן עד להיכן תוצאות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, אך בגלל שהתוצאות רעות יתחייב האדם לא לעשותו, ואם יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד. למשל מעשה גדליה בן אחיקם גלוי הוא לעינינו, שמפני רוב חסידותו שלא לדון את ישמעאל לכף חובה או שלא לקבל לשון הרע, אמר ליוחנן בן קרח (ירמיה מ טז): **שֶׁקֶר אַתָּה דֹבֵר אֵל יִשְׁמָעֵאל**. ומה גרם הדבר? שמת הוא והתפזרו ישראל וכבתה גחלתם הנשארת, עד שייחס הכתוב את הריגת אנשים אשר נהרגו כאילו הרגם הוא, במאמר חכמים זכרונם לברכה (גדה סא א) על הפסוק **כָּל פְּגָרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְיַד גְּדַלְיָהוּ** (ירמיה מא ט). וגם הבית השני נחרב בגלל חסידות כזו אשר לא נשקלה במשקל צדק במעשה של בר קמצא, ובתלמוד אמרו (גיטין נו א): **סבור רבנן לקרוביה** [חשבו החכמים להקריב את הקורבן], **אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מובח! סבור למקטליה** [חשבו להרוג את בר קמצא], **אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג! בין כך ובין כך הלך אותו הרשע והלשין את ישראל, בא הקיסר והחריב ירושלים**. וזה הוא שאמר רבי יוחנן על זה: **ענותנותו של רבי זכריה החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו!**

הרי לך, שאין לדון בהקשר לחסידות את המעשה באשר הוא שם בלבד, אלא צריך לפנות כה וכה לכל הצדדים שיוכל שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה צד יכשר יותר- העשיה או הפרישה. הנה למשל התורה צותה (ויקרא יט יז): **הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ, וְכִמָּה פַעֲמִים יִקְרָה שִׁיכַנְס אָדָם לְהוֹכִיחַ חוֹטָאִים בְּמָקוֹם אוּ בְזִמְנָן שְׂאִין דְּבָרֵינוּ נִשְׁמָעִים, וְגוֹרֵם לָהֶם לְהִתְפַּרֵץ יוֹתֵר בְּרִשְׁעָם וּלְחַלֵּל אֶת ה' לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע**. אכן, במקרים כאלה אין זה מן החסידות אלא לשתוק. וכך אמרו חכמים זכרונם לברכה (יבמות סה ב): **כִּשְׁם שְׂמִצּוֹה לּוֹמֵר דְּבַר הַנִּשְׁמָע - כִּכְ מִצְוָה שְׂאִין לּוֹמֵר אֶת שְׂאִינוֹ נִשְׁמָע**. ראה, ברור הוא שראוי לכל אדם להיות מקדים ורץ לדבר מצוה ולהשתדל להיות מן העוסקים בה, אך לפעמים יכולה להוצר מזה מריבה, עד שיותר תתבזה המצוה ויתחלל בה שם שמים ממה שיתכבד, ובמקרים כאלה ודאי שחייב החסיד להניח את המצוה ולא לרדוף אחריה.

משקל החסידות

וכן אמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין הלויים, וזו לשונם (במדבר רבה ה): **מפני שהיו יודעים שכל מי שטוען בארון [נושא את ארון העדות] שכתו מרובה, והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכלן רצים לארון ליטול שכר, ומתוך כך היה זה מריב ואומר: אני טוען כאן, וזה מריב ואומר: אני טוען כאן, ומתוך כך היו נוהגין קלות ראש, והיתה השכינה פוגעת בהם וכו'.**

אכן, חייב האדם לשמור את כל המצוות בכל דקדוקיהן בנוכחות כל אדם שיהיה, ולא יירא ולא יבוש, וכן אומר הפסוק (תהלים קיט מו): **וְאֶדְבָּרָה בְּעֵדוּתֶיךָ נֶגְדַת מַלְכִים וְלֹא אֲבוֹשׁ.** וכן שנינו (אבות ה כג): **הוֹי עַז כַּנְמֵר וְקַל כַּנְשֵׁר, רֵץ כַּצְבִי וְגִיבּוֹר כַּאֲרִי, לַעֲשׂוֹת רֵצוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמִים.** אמנם גם בזה נדרשת חלוקה והבחנה, כי כל זה נאמר על גוף המצוות שחייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם ישים האדם פניו כחלמיש, אך יש תוספות חסידות שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם יצחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו, והוא היה יכול להמנע מלעשות את הדברים ההם כי אינם חובה מוחלטת. אכן מעשה כזה ודאי שיותר ראוי הוא לחסיד שיניחהו מאשר יעשהו, וזה הוא שאמר הכתוב (מיכה ו ח): **וְהִצַּנַּע לְכֶתֶם עִם אֱלֹהֵיכֶם.** וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם משום דמחזי כיוהרא [נראה כמעשה של יוהרה]. כללו של דבר: כל מה שהוא עיקרי במצוה - יעשהו לפני כל מלעיג, ומה שאינו עיקרי והוא גורם שחוק והיתול - לא יעשהו.

נמצאת למד, שהבא להתנהג בחסידות אמיתית צריך לשקול את כל מעשיו לפי התוצאות הנגרמות מהם, ולפי התנאים המתלולים להם - לפי הזמן, לפי החברה, לפי הנושא ולפי המקום, ואם הפרישה תגרום יותר קידוש שם שמים ונחת רוח לפני ה' מאשר המעשה - יפרוש ולא יעשה. או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב, ובתוצאותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחר רע במראיתו וטוב בתוצאותיו, הכל הולך אחר החיתום והתוצאה שהיא פרי המעשים באמת. ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון, כי אי אפשר לבאר את הפרטים שאין להם קץ, וה' יתן חֶכְמָה מִפִּי דַעַת וְתִבּוֹנָה (משלי ב ו).

והמעשה של רבי טרפון יוכיח (ברכות י ב), שהחמיר להטות כדברי בית שמאי, ואמרו לו: **כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל! אף על פי שמחמיר היה.** וזה מפני שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבוד לישראל מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם, ובסופו של דבר הוכרע שהלכה כבית הלל לעולם, וקיומה של התורה הוא שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים ולא יחלש בשום צורה, כדי שלא תעשה התורה חס ושלום כשתי תורות. על כן לדעת המשנה הזאת חסידות גדולה יותר היא לנהוג כבית הלל אפילו להקל, מלהחמיר כבית שמאי. ומקרה זה לנו לעינים לראות אי זה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

דרכי קניית החסידות

הדבר שמועיל מאוד לרכוש את מידת החסידות הוא גודל ההסתכלות ורוב ההתבוננות. כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממות ה' יתברך ותכלית שלמותו, וגודל המרחק הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותנו, יגרום לו הדבר שימלא יראה ורעדה מלפניו. ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו, ועל גודל אהבת ה' יתברך לישראל, ועל קרבת הישרים אליו ומעלת התורה והמצות, וכיוצא בזה מן העיונים והלימודים, ודאי שתלהט בו אהבה עזה ויבחר ויתאוה להדבק בו, כי בראותו שה' יתברך הוא לנו לאב ממש, ומרחם עלינו כאב על בנים, יתעוררו בו בהמשך החפץ והתשוקה לגמול לו כבן לאביו.

ולצורך זה נדרש האדם להתבודד בחדריו ולקבץ את כל חכמתו ותבונתו לשם הסתכלות ועיון בדברים האמתיים האלה. ובודאי שתעזרהו לכך ההתמדה הרבה והעיון במזמורי דוד המלך עליו השלום וההתבוננות במאמריהם ועניינם, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני עניני חסידות, בהתבוננו בהם - לא תוכל שלא להתעורר בו התעוררות גדולה לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו. וכן תועיל הקריאה בסיפורי מעשה החסידים באגדות אשר מובאות במקורות שונים, כי כל אלה מעוררים את השכל להחכים ולעשות כמעשיהם הנחמדים, וזה דבר ברור.

ומונעי החסידות הם הטרדות והדאגות, כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו להתפנות להתבוננות הזו, ומבלי התבוננות לא ישיג את החסידות. ואפילו אם השיגה כבר, הטרדות מכריחות את השכל ומבלבלות אותו, ואינן מניחות לו להתחזק ביראה ובאהבה ובשאר הענינים השייכים לחסידות כאשר הזכרתי. על כן אמרו חכמים, זו לשונם (שבת ל ב): **אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה.** כל שכן שלא מתוך ההנאות והתענוגים שהם הפוכים ממש לחסידות, כי הם מפתים את הלב להמשך אחריהם, ולסור מכל עניני הפרישות והידיעה האמיתית.

ומה שיוכל לשמור על האדם ולהצילו מן המונעים האלה הוא הבטחון, דהיינו שישליך האדם את יהבו על ה' לגמרי, כאשר ידע כי בודאי אי אפשר שיחסר לאדם ממה שנקצב לו, וכמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה במאמריהם (ביצה טז א): **כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה עד יום הכיפורים,** וכן אמרו (יומא לח ב): **אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא!** [שערה]. ובאמת יכול היה האדם להיות יושב ובטל והגזירה היתה מתקיימת, אילולא שקדם העונש לכל בני אדם (בראשית ג יט): **בְּזַעַת אִפְיָךָ תֹּאכַל לֶחֶם.** אשר על כן חייב האדם להשתדל השתדלות כלשהי לצורך פרנסתו שכך גזר המלך העליון, והרי זה כמס אשר אין להמלט ממנו שפורע כל המין האנושי. לכן אמרו (מדרש תהילים קלו כט): **יכול אפילו יושב ובטל? תלמוד לומר (דברים יד כט): בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָךְ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה.** אך אין הכוונה שהשתדלות היא המועילה אלא שהשתדלות הכרחית, וכיון שהשתדל האדם - יצא ידי חובתו ויש מקום לברכת שמים שתשרה עליו ואינו צריך לבלות את ימיו בחריצות ובהשתדלות. הוא מה שכתב דוד המלך עליו השלום (תהלים עה ז-ח): **כִּי לֹא מְמוֹצָא וּמִמְעַרְב וְלֹא מִמְדַּבֵּר הָרִים. כִּי אֱלֹהִים שִׁפְט זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים.** ושלמה המלך עליו השלום אמר (משלי כג ד): **אַל תִּיַּגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶּךָ חֲדָל.** אלא הדרך האמיתית היא דרכם של החסידים הראשונים: עושים תורתן עיקר ומלאכתן טפלה, וזה וזה נתקיים בידם. כי לאחר שעשה האדם מעט מלאכה, משם והלאה אין לו אלא לבטוח בקונו

דרכי קניית החסידות

ולא להצטער על שום דבר מעניני העולם, ואז תשאיר דעתו פנויה ולבו מוכן לחסידות
האמיתית ולעבודה התמימה.

באור מדרת הענוה

כבר דברנו לעיל על גנות הגאווה, ומכללה נשמע את שבח הענוה. אך עתה נתמקד בעיקר בבאור הענוה, ותתבאר הגאווה מאליה. עניין הענוה הוא: היות האדם לא מחשיב את עצמו משום סיבה שתהיה. וזה ממש ההפך מהגאווה, והתוצאות הנובעות מזה תהיינה הפוכות מתוצאות הגאווה. וכשנדקדק נמצא, שהענוה תלויה במחשבה ובמעשה, כי בתחלה צריך שיהיה האדם עניו במחשבתו ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים, כי אם לא יהיה עניו בדעתו וירצה להיות עניו במעשה, לא יהיה אלא מן הענוים המדומים והרעים שהזכרנו לעיל שהם בכלל הצבועים אשר אין בעולם דבר רע מהם.

ונבאר עתה את החלקים האלה. הענוה במחשבה היא, שיתבונן האדם ויתאמת לו שאין התהלה והכבוד ראויים לו וכל שכן ההתנשאות על שאר בני מינו, וזה מפני מה שבהכרח חסר בו, וגם מפני מה שכבר יש בידו. מפני מה שחסר בו ברור הוא: כי אי אפשר שלא יהיו לאדם - באיזו דרגת שלמות שיהיה - חסרונות רבים, או מצד טבעו, או מצד משפחתו וקרוביו, או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו, שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. כל אלה הם מומים באדם שאינם משאירים לו כלל מקום להתנשאות, אפילו יהיה בעל מעלות רבות, כי עניני החסרונות האלה מספיקים בשביל לעמעם אותן.

הנה למשל, החכמה היא התכונה המביאה ביותר את האדם לידי התנשאות וגאווה, בגלל שהיא מעלה שקשורה לחלק הנכבד שבאדם עצמו דהיינו השכל. ואולם אין לך חכם שלא יטעה ושלא יצטרך ללמוד מדברי חבריו ופעמים רבות אפילו מדברי תלמידיו, אם כן איפוא איך יתנשא בחכמתו? ואכן, מי שהוא בעל שכל ישר, אפילו אם זכה להיות חכם גדול ומופלג, כשיסתכל ויתבונן באמת יראה שאין מקום לגאווה וההתנשאות מציודו. כי מי שהוא בעל שכל שיודע יותר מהאחרים אינו עושה אלא את שבחוק טבעו לעשות, כמו העוף שמגביה לעוף בגלל שטבעו כזה וכמו השור המושך בכחו לפי שחוקו הוא. כך מי שהוא חכם - זה בגלל שטבעו מביאו לזה, ואילו לאותו אדם שעכשיו אינו חכם כמוהו היה שכל טבעי כמוהו, היה מחכים כמו שהחכים הוא. אם כן, אין כאן מקום להתנשא ולהתגאות אלא אם יש בו חכמה רבה הוא מחויב ללמדה למי שזקוק לה, וכמאמר רבי יוחנן בן זכאי (אבות ב ט): **אם למדת תורה הרבה - אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת.** ואם עשיר הוא - ישמח בחלקו, ועליו לעזור למי שאין לו. ואם גבור הוא עליו לעזור לכושלים ולהציל את העשוקים. למה זה דומה? למשרתי הבית שכל אחד ממונה על דבר מה, וראוי לו לעמוד על משמרתו לפי פקודתו להשלים את מלאכת הבית וצרכיה, ואין כאן מקום לגאווה לפי האמת. ואלו העיון והתבוננות הראויים לכל איש אשר שכלו ישר ולא עקום, וכשיתברר דבר זה לאדם אז יקרא עניו אמיתי שבלבו ובקרבו הוא עניו, כמו דוד שאמר למיכל (שמואל ב ו כב): **וְהָיִיתִי שָׁפֵל בְּעֵינָי.**

ואמרו חכמים זכרונם לברכה (סוטה ה ב): **כמה גדולים נמוכי הרוח! שבזמן שביט המקדש קיים, אדם מקריב עולה - שכר עולה בידו, מנחה - שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר (תהלים נא יט): זָבַחַי אֱלֹהִים רוּחַ נְשֻׁבָּרָה.** הרי זה שבחם של נמוכי הרוח, שהם ענוים בלבם ובמחשבתם. וכן אמרו עוד (חולין פט א): **לֹא מִרְבָּכֶם מִפְּלֵ הָעַמִּים חָשַׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם (דברים ז ז) - אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, אני חושק בכם, שאפילו כשאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם - אמר: וְאַנְכִי עֶפְרָא וְאַפְרָא (בראשית יח כז). נתתי גדולה למשה ואהרן - אמרו: וַנְחַנְּנִי מֶה (שמות טז**

ז. נתתי גדולה לדוד - אמר : וְאַנְכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ (תהלים כב ז). כל זה, משום שאין הלב הישר מניח לעצמו להתפתות משום מעלה אשר רכש, בידעו שבאמת לא מפני זה הוא יוצא מידי שפלותו מחמת החסרונות האחרים שלא יתכן שלא יהיו בו. ועוד, שאפילו באותן המצות עצמן שהשיג בודאי לא הגיע לתכלית האחרונה. ועוד, אפילו לא יהיה בו חסרון אחר אלא רק היותו בשר ודם ילוד אשה, די והותר לו בזה לפחיתות וגריעות עד שלא תאות לו ההתנשאות כלל, כי הרי כל מעלה שהוא משיג אינה אלא חסד אל עליו שרוצה לחון אותו עם היותו מצד טבעו וחומריותו שפל ונבזה עד מאד. על כן אין לו לאדם אלא להודות למי שחננו ולהכנע תמיד יותר. למה זה דומה? לעני ואביון שמקבל מתנה בחסד, שאי אפשר הדבר שלא יתבייש, כי ככל שירבה החסד שיקבל - כך תרבה הבושה שיתבייש. כן הדבר הזה בכל אדם שעניו פקוחות לראות את עצמו בהיותו משיג מעלות טובות מאת השם יתברך, וכפי שאמר דוד המלך (תהלים קטז יב) מָה אֲשִׁיב לַה' פֶּלַתְגִּמּוּלוֹהִי עָלַי. וכבר ראינו חסידים גדולים שנענשו עם כל חסידותם על כך שהחזיקו טובה לעצמם. על נחמיה בן חכליה אמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין צג ב): *מפני מה לא נקרא ספרו על שמו? מפני שהחזיק טובה לעצמו*. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח יז): *הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵר לִי מֵר*, בגלל שענהו הקדוש ברוך הוא (שם לו לה): *וְגִנּוֹתַי אֶל הָעֵיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָה לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי*. וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (ברכות י ב): *כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים*. הרי לך, שאין לאדם להחזיק טובה לעצמו אפילו על הדברים הטובים הקורים לו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה לבו בגללם.

וכל זה הוא מה שראוי להשיב אל לבו מי שהוא בדרגתם של אברהם, משה, אהרן, דוד, ושאר החסידים שהזכרנו. אבל אנחנו יתומי יתומים, אין אנו זקוקים לכל זה, כי יש ויש בנו חסרונות רבים עד שאין צריך עיון רב כדי לראות את פחיתותנו וכל חכמתנו כאין נחשבת, כי החכם היותר גדול שבינינו אינו כי אם בדרגת תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנבין ונדע באמת ואז לא יזוח עלינו לבנו ללא סיבה, אלא נכיר בכך שדעתנו קלה ושכלנו חלש עד מאד, הטפשות רבה בנו והטעות גוברת, וגם הדבר אשר נדע אותו אינו אלא מעט מן המעט, ואם כן ודאי שההתנשאות אינה ראויה לנו כלל אלא הבושה והשפלות, וזה דבר ברור.

דברנו עד כאן על ענוות המחשבה, ונדבר עתה על ענוות המעשה, והיא תתחלק לארבעה חלקים: ההתנהגות בשפלות, סבילת העלבונות, שנאת הרבנות והבריחה מן הכבוד ומתן הכבוד לכל. הראשון הוא ההתנהגות בשפלות, וזו ראוי שתהיה בדבורו, בהליכתו, בשבתו ובכל תנועותיו. בדבורו - אמרו רבותינו זכרונם לברכה: (יומא פו א): *לעולם יהיה דבורו של אדם בנחת עם הבריות*. ומקרא מלא הוא (קהלת ט יז): *דְּבַרִּי חֲכָמִים בְּנִחַת נְשָׁמָעִים*. וצריך שיהיו דברי האדם דברי כבוד ולא דברי בזיון, וכן הוא אומר (משלי יא יב): *כִּי לִרְעוּהוּ חֶסֶד לֵב*, ואומר (שם יח ג) *בְּבֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוֹז*. בהליכתו - אמרו חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין פח ב): *שלחו מתם [משם, מארץ ישראל]: איזהו בן עולם הבא? ענותן ושפל ברכ, שייף עייל שייף נפיק [מתכופף ונכנס, מתכופף ויוצא]. ולא ילך אדם בקומה זקופה ולא בכבדות גדולה עקב בצד אגודל, אלא כדרך כל הולך לעסקיו, וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (קידושין לא א): *כל החולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה, וכתוב (ישעיה י ג): וְרַמִּי הַקּוֹמָה גְדוּעִים*. בשבתו - שיהא מקומו בין השפלים ולא בין הרמים, והוא גם כן מקרא מלא (משלי כה ה-ו): *אַל תִּתְהַדָּר לְפָנַי מִלֶּךָ וּבְמִקּוֹם גְּדֹלִים אַל תַּעֲמֹד*. פי טוב אָמַר לָךְ עֲלֵה הִנֵּה מֵהַשְּׁפִילָה לְפָנַי נְדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינַיךָ. וכן*

אמרו חכמים זכרונם לברכה (ויקרא רבה א ה): הרחק ממקומך שניים ושלושה מקומות ושב, עד שיאמרו לך: עלה! ואל תעלה שיאמרו לך: רד! ועל כל המקטין עצמו אמרו

חכמים זכרונם לברכה (בבא מציעא פה ב): כל מי שמקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה, נעשה גדול לעולם הבא. ולעומת זאת אמרו (ילקוט שמעוני): הַסִּיר הַמְצַנְנֶת וְהָרִים הַעֲטָרָה (יחזקאל כא לא) - כל מי שהוא גדול בעולם הזה קטן בעולם הבא, ומינה [ומזה נבין] להפך: מי שהוא קטן בעולם הזה זמן גדולתו בעולם הבא. ואמרו (סוטה ה א): לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הניח הקדוש ברוך הוא כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, וזה מפני שפלותו. וכן אמרו (ראש השנה יז ב): נִשְׂא עֹן וְעָבַר עַל פְּשַׁע לְשִׂאֲרֵית נַחֲלָתוֹ - למי שמשים עצמו כשיריים.

החלק השני הוא ספיגת העלבונות. ובפירוש אמרו חכמים זכרונם לברכה (ראש השנה יז א): נִשְׂא עֹן וְעָבַר עַל פְּשַׁע (מיכה ז יח) - למי נושא עון? למי שעובר על פשע! ואמרו עוד (שבת פח ב): הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עליהם הכתוב אומר (שופטים ה לא): וְאַהֲבִיו כְּצֵאת הַשָּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ. וספרו על גודל ענוותו של בבא בן בוטא, וזו לשונם (בדרים סו ב): ההוא בר בבל דסליק לארץ ישראל. נסיב אתתא, אמר לה: בשילי לי תרי טלפי. בשלא ליה תרי טלפי. רתח עלה. למחר אמר לה: בשילי לי גריווא. בשלא ליה גריווא. אמר לה: זילי אייתי לי תרי בוציני. אזלת ואיתי לה תרי שרגי. אמר לה: זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא. אזלת ותברת יתהון על רישה. אמר לה: מה הדין דעבדת? אמרה ליה: כך צוני בעלי. אמר לה: את עשית רצון בעלך - המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא! [יליד בבל עלה לארץ ישראל. נשא אשה, אמר לה: בשלי לי שני עדשים (כלומר: מעט עדשים בלשון מקום הולדתו). בישלה לו שני עדשים. כעס עליה. למחרת אמר לה: בשלי לי הרבה. בישלה לו הרבה מאוד. אמר לה: לכי הביאי לי שני אבטיחים (בוציני בלשוננו). הלכה והביאה לו שני נרות (בוציני בלשוננו). אמר לה: לכי ושברי אותם על ראש השער (בבא=שער). היה בבא בן בוטא יושב בשער העיר ודן דין. הלכה ושברה את הנרות על ראשו. אמר לה: מה זה שעשית? אמרה לו: כך ציוני בעלי וכו'.] וכמו כן ספרו על רוב ענותנותו של הלל, זו לשונם (שבת ל ב): תנו רבנן: לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. אמר לו: שאל בני. שאל: מפני מה ראשיתן של בבליים סגולות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שאין להם חיות פקחות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאל בני. שאל: מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שדרין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. אמר לו: שאל בני. שאל: מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שדרין בין בצעי המים. אמר לו: שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעוס. נתעטף וישב לפניו. אמר לו: כל שאלות שיש לך לשאול - שאל! אמר לו: אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? אמר לו: הן. אמר לו: אם אתה הוא - לא ירבו כמותך בישראל! אמר לו: בני, מפני מה? אמר לו: מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז. אמר לו: הוי זהיר ברוחך, כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז, והלל לא יקפיד. ורבי אבהו, למרות רוב ענוותו מצא שעדיין לא הגיע להיות ראוי להקרא "עניו",

באור מדת הענוה

וזו לשונו (סוטה מ א): **אמר רבי אבהו: מריש הוה אמינא ענותנא אנא, כיון דחזינא לרבי אבא דעכו, דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא: לאו ענותנא אנא!** [מתחילה הייתי סבור שאני ענותן, כשראיתי את רבי אבא מעכו, שאמר הוא טעם אחד ואמר האמורא שלו טעם אחר, ולא הקפיד עליו, אמרתי: אני לא ענותן!]

שנאת הרבנות והבריחה מן הכבוד, משנה ערוכה היא (אבות א י): **אהב את המלאכה ושנא את הרבנות.** ואמרו עוד: **הגס לבו בהוראה - שוטה רשע וגס רוח.** ואמרו: כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו. ואמרו עוד (פסיקתא רבתי): **אל תצא לרב מִהָרַ (משלי כה ה) - לעולם אל תהי רץ אחר השררה. למה? פֶּן מֵה תַעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ (שם) - למחר באים ושואלים לך שאלות, מה אתה משיבם? ועוד שם: רבי מנחמא בשם רבי תנחום: כל המקבל עליו שררה כדי להנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה. עוד שם: אמר רבי אבהו: אני [הקדוש ברוך הוא] נקראתי קדוש, הא אם אין בך כל המדות הללו שיש בי - לא תקבל עליך שררה. ותלמידי רבי יוחנן יוכיחו, שהיו נזקקים מפני עניותם ולא רצו לקבל עליהם שררה. וזה מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (הוריות י א): **כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!** ואמרו עוד (פסחים פז ב א): **אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה! ומלן? מיוסף, שמפני שהנהיג עצמו ברבנות מת קודם אחיו.****

כללו של דבר, אין הרבנות אלא משא כבד אשר על שכמ הנושא אותו, כי כל עוד שהאדם יחיד ויושב בתוך עמו מובלע בין האנשים, אינו נידון אלא על עצמו, אך מיד כאשר הוא עולה לרבנות ושררה נידון על כל מי שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כולם ולרעות אותם דעה והשכל ולהישיר את מעשיהם. ואם לאו – **"וְאַשְׁמֶם בְּרֵאשִׁיכֶם" כתיב [כתוב], אמרו חכמים (דברים רבה א י).**

והכבוד אינו אלא הבל הבלים המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו ומשכח ממנו את כל חובתו, ומי שמכירו ודאי שימאס בו וישנא אותו. והתהלות אשר יהללוהו בני האדם יהיו עליו לטורח, כי בראותו אותם מגדילים הלוליהם על אשר אין בו באמת, אינו אלא מתביש ומתאנח על שלא די לו רעתו שחסרות ממנו המעלות ההן, אלא שיעמיסו עליו תהלות שקר כדי שיכלם יותר.

החלק הרביעי הוא מתן הכבוד לכל אדם, וכן שנינו (אבות ד א): **איזהו מכובד? המכבד את הבריות.** ואמרו עוד (פסחים קיג ב): **מנין היוודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו דבר אחד, שחייב לנהוג בו כבוד? וכו'. ועוד שנינו (אבות ד טו): הוי מקדים בשלום כל אדם! ואמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי, שלא הקדים לו אדם שלום מעולם, ואפילו גוי בשוק (ברכות יז א). ובין בדיבור ובין במעשים חייב האדם לנהוג כבוד בחבריו, וספרו חכמים זכרונם לברכה על עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה (בראשית רבה סא ג). וכמו שהבזיון הוא דבר המתיחס אל הרשעים כדבר הפסוק שהזכרנו **בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוֹז**, כך הכבוד מתיחס אל הצדיקים, כי הכבוד שוכן עמהם ואינו פורש מהם, ואומר (ישעיה כד כג) **וְנָגַד וְנִקְנְיוּ כְבוֹד.****

הרי שהתבארו חלקי הענוה הראשיים, ופרטיהם בכל פרטי המינים המתרחבים והולכים לפי הנושאים ולפי העתים והמקומות, **יְשִׁמְעֶךָ חֶכְמָה וְיִוָּסֵף לְקַח (משלי א ה).** ואכן זה דבר ודאי שהענוה מסירה מדרך האדם מכשולים רבים ומקרבת אותו אל טובות רבות, כי העניו יתעניין מעט בדברי העולם הזה ולא יקנא בהבליו, ועוד שחברת העניו נאה עד מאד ורוח הבריות נוחה הימנו, ולא יבוא לידי כעס ולא לידי מריבה אלא הכל בהשקט, הכל

באור מדת הענוה

במנוחה. אשרי מי שזוכה למדה זו, וכבר אמרו (ירושלמי שבת א ג): *מה שעשתה חכמה עטרה לראשה - עשתה ענוה עקב לסוליתה*, כי כל החכמה כולה לא תשווה לה, וזה דבר ברור.

דרכי קניית הענוה

שניים הם הדברים המרגילים את האדם לענוה: הרגילות וההתבוננות. הרגילות היא, שיהיה האדם מרגיל את עצמו לאט לאט להתנהג בשפלות כפי שהזכרנו - בישיבה במקומות הפחותים והליכה בסוף החברה, בלבישת בגדים צנועים, דהיינו מכובדים אך לא מפוארים. כי בהתרגל האדם ללכת בדרך הזו, תכנס ותבוא הענוה ללבו לאט לאט, עד שתקבע בו כראוי. כי בהיות טבע לב האדם נוטה לזוה וללהתנשא, קשה עליו לעקור את הנטייה הטבעית הזאת מעיקרה, אלא אם כן בפעולות החיצוניות המסורות בידו יעביר לאט לאט את הדבר לפנימיותו הבלתי מסורה לו כל כך, וכפי שבארנו במידת הזריזות, שכל זה נכלל במאמר חכמים זכרונם לברכה (ברכות יז א): *לעולם יהא אדם ערום ביראה*, דהיינו שיבקש תחבולות נגד הטבע ונטייתו, עד שינצחם.

אך ההתבוננות היא על ענינים שונים, האחד הוא המוזכר בדברי עקביא בן מהללאל (אבות ג א): *דע מאין באת - מטיפה סרוחה. ולאן אתה הולך - למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון - לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא*. כי באמת כל אלה מנוגדים לגאווה ועוזרים להשגת הענוה, כי בהיות האדם מסתכל בפחיתות חומרו וגריעות התחלתו, אין לו טעם להתנשא כלל אלא להתבייש ולהכלם. למה זה דומה? לרועה חזירים שהגיע למלוך, שכל עת אשר יזכור את ימיו הראשונים בלתי אפשרי שיתגאה. וכשגם יחשוב האדם שבסוף כל גדולותיו ישוב לעפר ויהיה מאכל לתולעת, כל שכן שיכנע גאונו וישכך שאון גאוותו, כי מה טובו ומה גדולתו ואחריתה בושת וכלימה? וכשיחשוב עוד וידמה בלבו את רגע הכנסו לפני בית הדין הגדול של צבא מעלה, בעת שיראה את עצמו לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, הקדוש והטהור בתכלית הקדושה והטהרה, בסוד קדושים משרתי גבורה גבורי כח עושי דברו אשר אין בהם כל מום, והוא עומד לפניהם גרוע, פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו - הירים ראש? היהיה לו פתחון פה? וכאשר ישאלוהו: איה איפוא פיך? איה גאונך וכבודך אשר נשאת בעולמך? - מה יענה או מה ישיב על תוכחתם? אכן ודאי, שלו לרגע אחד יצייר האדם בשכלו את האמת הזו ציור אמיתי וחזק - פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד.

העניין השני הוא חילוף תולדות הזמן ורוב תמורותיהם, כי העשיר בקלות יכול להיות עני, והמושל - לעבד, והמכובד - לנקלה, ואם הוא יכול כל כך על נקלה לעבור אל המצב הנבזה בעיניו היום, איך יגבה לבו על מצבו אשר אינו בטוח בקיומו? כמה מיני מחלות יכולות, חס ושלום, לבוא על האדם עד שיצטרך במו פיו להתחנן למי שיעזור לו ויסייעהו ויקל עליו במקצת. כמה צרות, חס ושלום, יכולות לבוא עליו עד שיצטרך ללכת לשחר פני רבים אשר לפעמים מאס לתת להם שלום, למען יהיו לו למושיעים. ודברים אלה, שאנחנו רואים בעינינו דבר יום ביומו, מספיקים הם בשביל להסיר מלב האדם את גאוותו ולהלבישו ענוה ושפלות. וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפני ה' יתברך, וכמה היא נעזבת ממנו וכמה הוא מתרשל בה, ודאי שיבוש ולא יתגאה, יכלם ולא ירום לבבו, וכן הוא אומר (ירמיה לא יז יח) *שָׁמוּעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנַוֵּד וְיִסְרַתְנִי וְאַוְסַר בְּעֵגֶל לֹא לְמַד הַשְּׁבִנִי וְאַשׁוּבָה בִּי אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי. בִּי אַחֲרֵי שׁוּבֵי נַחְמָתִי וְאַחֲרֵי הַיְדָעִי סִפְקָתִי עַל יַרְךָ בְּשָׁתִי וְגַם נִכְלַמְתִּי בִּי נְשִׂאתִי חֲרַפְתִּי נְעוּרָי. וּמַעַל לְכָל, יִתְבּוֹנֵן תְּמִיד לְהִכִּיר בַּחֹלְשַׁת הַשְּׁכָל הָאֲנוּשִׁי וְרוֹב טְעוּיּוֹתָיו וְכִזְבּוֹ, שֶׁתְּמִיד יוֹתֵר קָרוֹב אֶל הַטְּעוֹת מֵאֲשֶׁר אֶל הַיְדָעָה הָאֲמִיתִית. עַל כֵּן יִירָא תְּמִיד מֵהַסְכְּנָה הַזֹּאת, וַיִּבְקֶשׁ לְלִמּוּד תְּמִיד מִכָּל אָדָם וּלְשִׁמוּעַ תְּמִיד עֲצָה פֶּן*

דרכי קניית הענוה

יכשל. והוא מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ד א): **איזהו חכם? הלומד מכל אדם!** וכן הוא אומר (משלי יב טו): **וְשָׁמַע לְעֵצָה חָכָם.**

ומונעי המדה הזאת הם הריבוי והשביעה של טובות העולם הזה, וכענין הפסוק שבפירוש אומר (דברים ה יב-יד): **פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבַעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וַיִּשְׁבָּתָּ. וְרַם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.** על כן מצאו להם החסידים טוב לאדם להיות מענה את נפשו לפעמים, כדי להשפיל את יצר הגאווה אשר איננו מתגבר אלא מתוך הרבוי, וכפי שאמרו חכמים זכרונם לברכה (ברכות לב א): **אִין אַרִי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.** ובראש כל המונעים נמצאת הטפשות ומיעוט הידיעה האמתית, כי ראה שאין הגאווה מצויה יותר אלא במי שטיפש יותר. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו (סנהדרין כד א): **סימן לגסות הרוח - עניות התורה.** וכן אמרו (זהר בלק): **סימן דלא ידע כלום - שבוחי [שבחים עצמיים הם סימן לחוסר ידיעה].** ואמרו עוד (בבא מציעא פה ב) **אסתרא בלגנא קיש קיש קריא.** [מטבע אחת בתוך כד משמיעה רעש חזק]. עוד אמרו (בראשית רבה טז ג): **שאלו לאילני סרק: מפני מה קולכם נשמע? אמרו: הלואי יהיה קולנו נשמע ונזכר.** וכבר ראינו שמשה, שהוא המובחר שבכל בני האדם, היה עניו מכל האדם.

עוד אחד ממונעי הענוה היא ההתחברות או השימוש בבני אדם חנפים, אשר כדי לגנוב את לבו בחנפותם למען ייטב להם, ישבחו את האדם וירוממוהו ויגדילו את המעלות שיש בו עד למירב, ויוסיפו עליו דברים שאין בו כלל שלפעמים מה שיש בו הוא ההפך מהם. וסוף סוף דעת האדם קלה וטבעו חלש ומתפתה בנקל, כל שכן בדבר שאליו הוא נוטה באופן טבעי. על כן בשמוע האדם את הדברים האלה יוצאים מפי אדם שהוא מאמין לו, יכנסו בו כארס ונמצא נופל ברשת הגאווה ונשבר. הרי לנו יואש, אשר הטיב לעשות כל ימי הור'הו יהודע הכהן רבו, ואחרי מות יהודע באו עבדיו והתחילו להחניף לו ולהגדיל הלוליו, עד שדימוהו לאלוה, ואז שמע המלך אליהם. וראה את זה בבירור, שרוב השרים והמלכים או כל בעלי היכולת, יהיו באיזו דרגה שיהיו, נכשלים הם ונשחתים בגלל חנופת משרתיהם.

על כן מי שעניו בראשו, יזהר יותר ויעיין במעשי מי שרוצה לקנותו לו לחבר או ליועץ או לפקיד על ביתו ממה שיזהר ויעיין במאכליו ובמשקאותיו. כי המאכל והמשקה עלולים להזיק לגופו בלבד, ואילו החברים או הפקידים עלולים להשחית את נפשו ומאודו וכל כבודו. ודוד המלך עליו השלום אומר (תהלים קא ו-ז): **לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֶׂה רְמְיָה דִּבְרֵי שְׂקָרִים לֹא יִפּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי... הַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יִשְׁרָתְנִי.** ואין טוב לאדם אלא שיבקש לו חברים תמימים שיאירו את עיניו במה שהוא עיוור בו ויוכיחוהו באהבתם, ונמצאו מצילים אותו מכל רע, כי מה שאין האדם יכול לראות לפי שאינו רואה חובה לעצמו הם יראו ויבינו ויזהירוהו - ונשמר. ועל זה נאמר (משלי כד ו): **וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ.**

באור יראת חטא

מניית המדה הזו לאחר כל המדות הטובות אשר הזכרנו עד כאן, די בה לנו להסב את תשומת ליבנו לענינה, שראוי שיהיה ודאי ענין נכבד ועיקרי מאד וקשה להשיג אותו, ושלא יוכל להגיע אליו אלא מי שכבר השיג את כל המדות שהוזכרו לפניו. וצריך להקדים ולומר, כי סוגי היראה הם שניים שהם שלושה: האחת קל מאד להשיגה ואין דבר קל כמותה, והשניה קשה מן הכל ושלמותה גם היא שלמות גדולה מאד.

יראת העונש זהו הסוג האחד, ויראת הרוממות זהו הסוג השני, שיראת החטא חלק שני בו. ונבאר עתה את עניינם ואת ההבדלים ביניהם. יראת העונש - כפשוטה, שהאדם ירא מלעבור את פי ה' אלהיו מפני העונשים שבאים בעקבות העבירות, בין לגוף ובין לנפש. ואכן זאת בודאי מידה קלה, כי כל אדם אוהב את עצמו וירא לנפשו ואין דבר שירחיק אותו מלעשות מעשה יותר מן היראה שלא תבוא לו בעקבותיו איזושהי רעה. ואין יראה זו ראוייה אלא לעמי הארץ ולנשים שדעתן קלה, ואינה יראת החכמים ואנשי הדעת.

הסוג השני הוא יראת הרוממות, וענינה הוא שהאדם מתרחק מן החטאים ולא עושה אותם מפני כבודו הגדול יתברך שמו. כי איך יקל, או איך יערב לבו של בשר ודם שפל ונמאס לעשות דבר נגד רצונו של הבורא יתברך ויתעלה שמו? ואכן זאת היראה אינה כל כך קלה להשגה, כי לא תוצר אלא מתוך ידיעה והשכלה להתבונן ברוממות ה' יתברך ובפחיתותו של האדם, שכל אלה הם דברים שנובעים מן השכל המבין ומשכיל. והיא היראה אשר קבענוה לחלק שני מאחד מחלקי החסידות אשר הזכרנו, בשלה יבוש האדם ויחרד בעמדו לפני קונו להתפלל או לעבוד כל עבודה, היא היראה המשוכחת שהשתבחו בה חסידיו עולם, וזה הוא שמשה מדבר ואומר (דברים כח נח): **לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ**. וזאת היראה שאנחנו עוסקים עתה בביאורה - יראת החטא - היא גם חלק מיראת הרוממות שהזכרנו, וגם סוג בפני עצמו. וזה כי ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג תמיד פן התערב במעשיו איזושהו שמץ חטא, או פן יהיה בהם איזושהו דבר קטן או גדול שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו.

והנך רואה את ההבדל הגדול שבין יראה זו ויראת הרוממות שהזכרנו. כי תכלית שתיהן שלא לעשות דבר נגד רום כבודו יתברך, אולם ההבדל ביניהם שבגללו נחשבת היא לסוג אחר ובשם אחר תקרא הוא, שיראת הרוממות היא בשעת המעשה או בשעת העבודה או בפרק העבירה, דהיינו או בשעה שהאדם עומד ומתפלל או עובד את ה', שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, ימנע מלעשותה כדי שלא לעשות דבר הממרה את עיני כבודו חס ושלום. אך יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שבכל רגע האדם ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו יתברך. ועל כן נקראת "יראת חטא", כי עיקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם, יהיה באיזו דרך שיהיה.

ועל זה נאמר (משלי כח יד): **אֲשֶׁרֵי אָדָם מְפַחַד תְּמִיד**, ופרשו חכמים זכרונם לברכה (ברכות ס א): **ההוא בדברי תורה כתיב** [כוונת הפסוק לפחד מלעבור על דברי התורה], כי אפילו בשעה שאין האדם רואה את המכשול לנגד עיניו, צריך שיהיה לבו חרד בקרבו פן טמון הוא לרגליו והוא לא נשמר. ועל יראה זאת אמר משה רבינו עליו השלום (שמות כ יז): **וּבְעֵבֹר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תַחֲטְאוּ**. כי זה עיקר היראה, שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד עד שלא תסור יראה זו ממנו ועל ידי כך ודאי לא יבוא לידי חטא, ואם יבוא - כאונס יחשב לו. וישעיהו אמר בנבואתו (ישעיה סו ב): **וְאֵל זֶה אֲבִיט אֶל עֲנִי וְנִכְּה רוּחַ**

וְחָרַד עַל דְּבָרַי. וְדוּד הַמֶּלֶךְ הַשְּׁתַּבַּח בְּזֶה וְאָמַר (תהלים קיט קסא): שָׁרִים רַדְּפוּנֵי חֲנָם וּמְדַבְּרֵי פֶחַד לְבִי.

ומצאנו שהמלאכים הגדולים והרמים חרדים ומפחדים תמיד מפני גאות ה', עד שאמרו חכמים זכרונם לברכה במשל חכמתם (הגיגה יג ב): *נהר דינור מהיכן יוצא? מזיעתן של חיות [מלאכים]!* וזאת מפני האימה אשר עליהם תמיד מפאת רוממות ה' יתברך פן יחסירו דבר קטן מן הכבוד והקדושה הראויים לפניו. ובכל שעה שנגלית השכינה על כל מקום שיהיה מיד רועד ורועש ורוגז, הוא מה שאמר הכתוב (תהלים סח ט): *אֲרָץ רָעָשָׁה אֶף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינֵי מִפְּנֵי אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל.* ואומר (ישעיה סג יט): *לֹא קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יַרְדֵּת מִפְּנֵי הָרִים נָזְלוּ.* כל שכן שראוי שבני האדם ירגזו וירעשו ביודעם שלפני ה' הם עומדים תמיד, ובקלות הם עלולים לעשות דבר שאינו מתאים לרוממות כבודו יתברך שמו. וזה הוא שאמר אליפז לאיוב (איוב טו יד-טו): *מָה אֶגְוֹשׁ בִּי יִזְכֶּה וְכִי יַעֲדֶק יִלּוּד אִשָּׁה.* הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זפו בעיניו. ואומר (שם ד יח-יט): *הֲנָן בְּעֵבְרֵינוּ לֹא יֵאֱמִין וּבְמִלְאָכָיו יִשִּׁים תְּהַלֵּה.* אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם ידכאום לפני עש. אכן על כך צריך ודאי שיחרד תמיד ויפחד כל אדם, וכמאמר אליהוא (שם לו א-ב): *אֶף לְזֹאת יַחֲרַד לְבִי וַיִּתֵּר מִמְּקוֹמוֹ. שָׁמְעוּ שְׁמוֹעַ בְּרָגְזוֹ קִלּוֹ וְהִגֵּה מִפִּי יֵצֵא.* זאת היא היראה האמתית שראוי שתהיה על פניו של האיש החסיד תמיד ולא תסור ממנו.

וחלקי היראה הזאת הם שניים: הראשון מתייחס להוה או לעתיד והשני לעבר. להוה - שיהיה האדם ירא ודואג בקשר למה שהוא עושה או למה שהוא עומד לעשות, פן יהיה בו דבר או פן יכנס בו איזשהו דבר אשר אינו מתאים לכבוד ה' יתברך, וכמו שכתבתי לעיל. ובעבר הוא - שיהיה האדם חושב תמיד על מה שכבר עשה, ויירא וידאג פן יצא מתחת ידיו איזשהו חטא בלא שידע, וכמסופר על בבא בן בוטא שהיה מקריב אשם תלוי בכל יום (כריתות כה א), ואיוב אחר משה בניו היה משכים והעלה עלות מספר בלם כי אמר איוב *אוּלֵי חֲטָאוֹ בְּנֵי (איוב א ה).* ואמרו חכמים זכרונם לברכה על משה ואהרן בענין שמן המשחה שמשח משה את אהרן, שהרי נאמר בו (שמות לב): *עַל בֶּשֶׂר אָדָם לֹא יִסָּדֵף וּבְמַתְכַנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כְּמַהוֹ,* ולגבי אהרן נצטוו שימשחו בו, והיו מתיראים שמא מעלו בו באיזשהו עניין שנהגו שלא כמצוה, וזו לשונם (הוריות יא ב): *וְעַל דָּבָר זֶה דָּאֵג מִשָּׁה וְאָמַר: שֵׁמָא מַעֲלַתִּי בְּשֵׁמֵן הַמִּשְׁחָה! יַעֲתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה: בְּשֵׁמֵן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יֵרֵד עַל הַזָּקֵן זָקֵן אֶהְרֵן שְׂיֵרֵד עַל פִּי מְדוּתָיו. כְּטַל חֶרְמוֹן שְׂיֵרֵד עַל הַרְרֵי צִיּוֹן (תהלים קלג ב-ג), וְעַדִּין הִיא אַהֲרֹן דּוֹאֵג שֵׁמָא מִשָּׁה לֹא מַעַל וְאֲנִי מַעֲלַתִּי, יַעֲתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה: הִנֵּה מָה טוֹב וּמָה נָעִים שְׁבַת אֲחִים גַּם יַחַד (שם א) – מָה מִשָּׁה לֹא מַעַל אֶף אַתָּה לֹא מַעֲלַת.* הרי לך מדתם של חסידים, שאפילו במצוה שעשו היו דואגים ואומרים: שמא התערב בעשיתה שמך פסול חס ושלום?

ואברהם, אחרי שיצא לעזור לבן אחיו לוט ששבו אותו היה מפחד ואומר: שמא לא זכו מעשיו לגמרי, וזה מה שפירשו חכמים זכרונם לברכה (בראשית רבה מד ד) על הפסוק *אֵל תִּירָא אַבְרָם* (בראשית טו א): *רַבִּי לֹוִי אָמַר: לִפִּי שֶׁהִיא אַבְרָהָם מִתַּפְחָד וְאָמַר: בֵּין כָּל אוֹכְלוֹסִין שֶׁהֲרַגְתִּי, שֵׁמָא הִיא בִּינֵיהֶם צָדִיק אַחַד? או יֵרָא שְׁמִים אַחַד? לִפִּיכָךְ נֹאמַר לוֹ: אֵל תִּירָא אַבְרָם! וְאָמְרוּ בְּתֵנָא דְּבִי אֵלִיהוּ (אליהו רבה כה): אֵל תִּירָא אַבְרָם - אֵין אוֹמְרִים "אֵל תִּירָא" אֵלָּא לְמִי שֶׁהוּא יֵרָא שְׁמִים לְאִמִּיתוֹ.* וזו היא היראה האמתית שאמרו עליה (ברכות לג ב): *אֵין לוֹ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֵלָּא אוֹצֵר שֶׁל יֵרָאָה שְׁמִים בְּלִבּוֹ,* שרק למשה היה קל להשיגה מחמת רוב דבקותו בה' יתברך, כי האנשים

באור יראת חטא

אחרים ודאי שהחומר מפריע גדול הוא להם. ואמנם כל חסיד וחסיד ראוי לו להשתדל להשיג ממנה כל מה שיוכל, ונאמר (תהלים לד): יִרְאוּ אֶת ה' קְדוֹשׁוֹ.

דרך קניית היראה

דרך קניית היראה הזאת היא ההתבוננות על שני עניינים אמיתיים: האחד הוא היות שכינתו יתברך נמצאת בכל מקום שבעולם, ושהוא יתברך משגיח על כל דבר קטן וגדול ואין נסתר מנגד עיניו - לא מפני גודל הנושא ולא מפני פחיתותו - אלא הדבר הגדול והדבר הקטן, הנקלה והנכבד, הוא רואה והוא מבין בלי הבדל. הוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ג): **מָלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ**. ואומר (ירמיה כג כד): **הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אָנִי מְלֵא**. ואומר (תהלים קיג ה-ו): **מִי בָּה' אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהִי לְשִׁבְתָּ. הַמְּשִׁפִּילִי לְרְאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ**. ואומר (שם קלח ו): **כִּי רָם ה' וְשָׁפֵל יִרְאֶה וְגִבָּה מִמֶּרְחֵק יִידַע**.

וכאשר יתברר לאדם שבכל מקום שבו הוא נמצא הוא עומד לפני שכינתו יתברך, אז מאליהם יבואו בו היראה והפחד פן יכשל במעשיו שלא יהיו כראוי לפי רוממות כבודו. וזה הוא שאמרו (אבות ב א): **דע מה למעלה ממך: עין רואה, ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים**. שהרי כיוון שהשגחת הקדוש ברוך הוא היא על כל דבר והוא רואה הכל ושומע הכל, ודאי שכל המעשים יהיו מותירים רושם וכולם נכתבים בספר בין לזכות בין לחובה. ואמנם הדבר הזה אינו מצטייר היטב בשכל האדם אלא רק על ידי התמדת ההתבוננות והסתכלות רבה, שכן כיוון שהדבר רחוק מחושינו, לא יצייר אותו השכל אלא לאחר עיון רב והתבוננות רבה. וגם לאחר שיצייר אותו, יסור הציור ממנו בנקל אם לא יתמיד בו האדם הרבה. ונמצא, שכמו שרוב ההתבוננות היא הדרך לרכוש את היראה התמידית, כך היסח הדעת וביטול העיון הוא המבטל הגדול שלה - יהיה מחמת טרדות או ברצון - וכל היסח דעת ביטול הוא ליראה התמידית.

וזה הוא מה שצוה הקדוש ברוך הוא למלך (דברים יז יט): **וְהִיָּתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו**. הא למדת, שאין היראה נלמדת אלא מן הקריאה הבלתי פוסקת. ושים לב לכך שאמר "למען ילמד ליראה", ולא אמר "למען יירא", כי אין היראה הזאת מושגת באופן טבעי, כי אדרבא רחוקה היא מאיתנו מפני גשמיות החושים, ואינה נקנית אלא על ידי לימוד, ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק. והוא, שיהיה האדם מתבונן ומעיין בדבר הזה תמיד: בשבתו, בלכתו, בשכבו ובקומו, עד שתקבע בדעתו אמיתות הדבר, דהיינו: אמיתות המצאות שכינתו יתברך בכל מקום, והיותנו עומדים לפניו ממש בכל עת ובכל שעה, ואז יירא אותו באמת. וזה מה שהיה דוד המלך מתפלל ואומר (תהלים פו יא): **הוֹרֵנִי ה' דְּרָכֶיךָ אֱהִלֶּךָ בְּאַמְתָּךְ יַחַד לְבָבִי לִירְאָה שְׁמֶךָ**.

באור מדת הקדושה

ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו: תחלתה עבודה וסופה גמול, תחלתה השתדלות וסופה מתנה, שתחלתה היא מה שהאדם מקדש את עצמו וסופה מה שמקדשים אותו. וזה מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה (יומא לט א): **אדם מקדש עצמו מעט - מקדשים אותו הרבה, מלמטה - מקדשים אותו מלמעלה.**

ההשתדלות היא, שיהיה האדם נבדל ומסולק לגמרי מן החומריות ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיו. ולכן נקראו הנביאים "מלאכים", כמו שנאמר באהרן (מלאכי ב ז): **בִּי שְׁפִתַי כִּהְיוֹן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׂוּ מִפִּיהוּ בִּי מִלְאָךְ ה' עֲבָאוֹת הוּא.** ונאמר (דברי הימים-ב לו טז): **וַיְהִי מִלְעֲבִים בְּמִלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבִזְיֹם דְּבָרָיו וּמִתְעַתְעִים בְּנִבְאָיו.** ואפילו בשעת התעסקותו של האדם במעשים הגשמיים ההכרחיים לו מפאת גופו לא תזוז נפשו מדביקותה העליונה, וכמו שנאמר (תהלים סג ט): **דְּבַקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תִמְכָּה יְמִינְךָ.**

ואולם, כיון שאי אפשר לו לאדם לשים הוא את עצמו במצב הזה כי כבוד הוא ממנו, כי סוף סוף חומרי הוא ובשר ודם, לכן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות הוא השתדלות הראשונית ברדיפת הידיעה האמיתית והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה, אך הסוף הוא שהקדוש ברוך הוא ידריכהו בדרך הזו שהוא חפץ ללכת בה וישרה עליו את קדושתו ויקדשהו, ואז יצלח בידו זה הדבר שיוכל להיות בדביקות הזו עם ה' יתברך באופן תמידי. כי מה שהטבע מונע ממנו יעזרהו ה' יתברך ויתן לו סיוע, וכפי שנאמר (תהלים פד יב): **לֹא יִמְנַע טוֹב לְהִלְכִים בְּתַמִּים.** ועל כן אמרו במאמר שהזכרתי: **אדם מקדש עצמו מעט - שהוא מה שיוכל האדם להשיג בהשתדלותו, מקדשים אותו הרבה - שהוא העזר שעוזר לו השם יתברך, וכמו שכתבתי.**

ואכן האיש המתקדש בקדושת בוראו, אפילו מעשיו הגשמיים הופכים להיות ענייני קדושה ממש, וסימן לדבר: אכילת הקרבנות, שהיא עצמה מצות עשה, ואמרו חכמים זכרונם לברכה (ספרא ויקרא י ז): **כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.**

וראה עתה את ההבדל שבין הטהור לקדוש: הטהור, מעשיו החומריים אינם בעיניו אלא הכרחיים והוא עצמו אינו מתכוין בעשייתם אלא לככאלה, ונמצא שעל ידי זה יוצאים מסוג הרע שבחומריות ונשארים טהורים, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר לוותר עליהם היה עדיף. אך הקדוש הדבק תמיד באלהיו ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמיתיות באהבת בוראו ויראתו, נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים בעודו פה בעולם הזה. אדם כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש וכמזבח, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (בראשית רבה סב ו): **וַיַּעַל מַעְלָיו אֱלֹהִים (בראשית לה יג) - האבות הן הן המרכבה.** וכן אמרו: הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ולכן המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה על גבי המזבח, כי ודאי הוא שהיה נחשב עילוי גדול לאותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח, כיון שהיו מוקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה במדרש. וכן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא וכאילו הוקרב על גבי המזבח ממש.

וזה הענין שאמרו עליו חכמים זכרונם לברכה (כתובות קה ב): **כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב בכורים.** וכן אמרו (יומא עא א): **ימלא גרונו של תלמיד חכמים יין במקום נסכים.** ואין פירושו של הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים

אחרי האכילה והשתיה, חס ושלום, שימלאו את גרונם כמלעיט את הגרגרן, אלא הענין הוא לפי הכונה שהזכרתי, כי התלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם הם ממש כמקדש וכמזבח מפני שהשכינה שורה עליהם ממש כמו שהיתה שורה במקדש, ולכן הנאכל על ידם דומה למוקרב על גבי המזבח ומילוי גרונם דומה למילוי ספלי הנסכים. ועל דרך זו, כל שימוש שישתמשו בדברי העולם בשל היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך, עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה להיות בשימוש הצדיק. וכבר הזכירו חכמים זכרונם לברכה בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (חולין צא ב): **אמר רבי יצחק: מלמד שנתקבצו כולן והיתה כל אחת אומרת: עלי ניח צדיק ראשו!**

כללו של דבר: ענין הקדושה הוא, שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא יזוז מה' יתברך, עד שיתעלו יותר הדברים הגשמיים אשר משמשים אותו, ממה שיורד הוא מדבקותו ומעלתו בהשתמשו בדברים גשמיים. וזה אפשרי בהיות שכלו ודעתו של האדם הוגים תמיד בגדולת ה' יתברך ורוממותו וקדושתו, עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים העליונים ממש בעוד הוא בעולם הזה. וכבר אמרתי, שאין האדם יכול לעשות בעניין זה מצדו אלא להתעורר בדבר ולהשתדל להשיגו, וזה רק לאחר שימצאו בו כל המדות הטובות שהזכרנו עד כאן מתחלת הזהירות ועד יראת החטא - בזאת יבא אל הקודש ויצליח, שהרי אם הראשונות חסרות ממנו, הרי הוא כזר ובעל מום שנאמר בו (במדבר יח ד): **וְזָר לֹא יִקְרָב**. אך אחרי הכין האדם את עצמו בכל ההכנות האלה, אם ירבה להדבק בתוקף האהבה ועוצם היראה בהשכלת גדולת ה' יתברך ועוצם רוממותו, יפריד את עצמו מעניני החומר לאט לאט, ובכל פעולותיו ובכל תנועותיו יכוין לבבו אל מסתרי ההתדבקות האמיתית, עד שיערה עליו הבורא יתברך שמו רוח ממרום וישכין את שמו עליו כמו שעושה לכל קדושו, ואז יהיה כמלאך ה' ממש, וכל מעשיו אפילו השפלים והגשמיים יהיו כקרבות ועבודות.

והנך רואה, שדרך קניית המדה הזאת היא על ידי פרישות רבה והעיון העצום בסתרי ההשגחה העליונה ומסתרי הבריאה, וידיעת רוממות ה' יתברך ותהלותיו, עד שיתדבק האדם בו דבקות גדולה וידע לכוין את מחשבתו בהיותו הולך ומשתמש בדרכים הארציים, כמו שהיה ראוי לכהן שיתכוין בעודו שוחט את הזבח או מקבל את דמו או זורקו, עד שימשוך בכך את הברכה ממנו יתברך החיים והשלום. ובלי זה אי אפשר שישגי האדם מעלה זו וישאר חומרי וגשמי ככל שאר בני אדם.

ומה שעוזר להשגת המדה הזאת הן ההתבודדות והפרישה הרבה, כדי שבהעדר המטרדיים תוכל נפשו של האדם להתגבר יותר ולהדבק בבורא.

מעכבי המדה הם חסרון הידיעות האמיתיות וריבוי החברה עם בני האדם, כי החומריות מוצאת את מינה ומתעוררת ומתחזקת, והנפש נשארת לכודה בה ולא תצא ממאסרה. אך עם הפרדו של האדם מהם ישאר לבד ויכין את עצמו לקראת השראת קדושת ה', ואז בדרך שרוצה ללכת בה יוליכוהו, ובעזר האלוהי אשר ינתן לו תתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות, ותדבק בקדושת ה' יתברך ותושלם בו. ומשם יעלה אל מעלה גבוהה יותר, והיא רוח הקודש, עד שתגיע השכלתו להיות למעלה מהטבע האנושי, ותוכל להגיע דבקותו למעלה גדולה כל כך עד שימסר בידו המפתח של תחיית המתים כמו שנמסר לאליהו ולאלישע, מה שמורה על עוצמת ההתדבקות בה' יתברך, שבהיות הוא יתברך שמו מקור החיים הנותן חיים לכל חי, וכמאמר חכמים זכרונם לברכה (תענית ב א): **שלושה מפתחות לא נמסרו בידי שליח: מפתח של גשמים, מפתח של חיה [אשה יולדת], ומפתח של תחיית המתים**. אכן הדבק בה' יתברך דביקות גמורה יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו את משך החיים עצמם, שהוא מה שמתייחס לו בפרט יותר מן הכל וכמו

שכתבתי, וזה הוא שסיימה הברייטא: **וקדושה מביאה לידי רוח הקודש, ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.**

ואתה, קורא נעים, ידעתי שכמוני אתה יודע שלא סיימתי לכתוב בספרי זה את כל חוקי החסידות, ולא אמרתי את כל מה שיש לומר בענין זה, כי אין לדבר סוף ואין להתבוננות קץ, אלא אמרתי קצת מכל פרט שבפרטי הברייטא אשר עליה יסדתי חיבורי זה. וזו יכולה להיות התחלה וראשית להרחיב את העיון בעניינים ההם, כיון שנגלתה דרכם ונפתח אורחם לעינינו ללכת בהם בדרך מישור. ועל כל כיוצא בזה נאמר (משלי א ה): **יִשְׁמַע חֶכֶם וְיוֹסֵף לָקַח וְנִבּוֹן תִּתְחַבְּלוֹת יִקְנֶה, וְחָבֵא לְהִטְהֵר מִסִּיּעִים אוֹתוֹ (שבת קד א), פִּי ה' יִתֵּן חֶכְמָה מִפִּי דַעַת וְתִבּוֹנָה (משלי ב ו) להישייר לאיש איש את דרכו לפני בוראו.**

וזה דבר ברור, שכל אדם לפי האומנות אשר בידו והעסק אשר בו הוא עוסק, כך דרושה לו הישרה והדרכה. כי דרך החסידות הראויה למי שתורתו אומנתו אינה דרך החסידות הראויה למי שצריך להשכיר את עצמו למלאכת חבירו, ולא זו וזו דרך החסידות הראויה למי שעוסק בסחורתו, וכן כל שאר הפרטים אשר בעסקי האדם בעולם, כל אחד ואחד לפי מה שהוא ראוי לו דרכי החסידות. לא לפי שהחסידות משתנה, כי היא בודאי שוה לכל נפש הואיל ואיננה אלא לעשות את מה שיש נחת בו רוח ליוצרו, אבל הואיל והנושאים משתנים אי אפשר שלא ישתנו האמצעים המביאים אל התכלית, כל אחד לפי ענינו. ויכול להיות חסיד גמור, איש אשר לא יפסיק מפיו הלימוד שווה למי שמפני צרכו הוא בעל מלאכה פחותה. וכתוב (משלי טז ד): **כָּל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ. וְאוֹמֵר (שם ג ו): בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעַת וְהוּא יִישֵׁר אֶרְחֹתֶיךָ.**

הוא יתברך שמו ברחמיו, יפקח עינינו בתורתו ויורנו דרכיו ויוליכנו באורחותיו ונזכה לתת כבוד לשמו ולעשות נחת רוח לפניו.

**יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו.
יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשָׂיו בְּנִי-צִיּוֹן יְגִילוּ בְּמַלְכָּם.**

אמן אמן אמן.

חתימה

אמר המחבר:

הפעם אודה את ה' אשירה ואזמרה, אשר עד הנה עזרוני רחמיו להוציא לאור ספרי זה

"מסילת ישרים"

אשר להתלמד בו חברתיו
ולהועיל לשכמותי לרבים נתתיו.
אולי אזכה שיזכו אחרים על ידי
וייטב להם בעבורי
ואעשה נחת רוח ליוצרי.
ותהי זאת נחמתי בארץ תלאובות
ואקרא שמה רחובות.
כן יאמר ה' לתת חלקי בתורתו
ללמוד וללמד לשמור ולעשות.
וחפצו בידי יצליח אמן כן יהי רצון.

כה דברי הצעיר משה בן כבוד הרב יעקב חי לוצאטי ס"ט.

על המהדורה

קורא/ת יקר/ה!

המהדורה הזאת מיועדת רק למי שמתקשה בסגנונו של רמח"ל. מטרתה היא להקל עליו בעיקר מבחינת הבנת הכתוב, אך גם להקל על שטף הקריאה שנפגם בגלל הסגנון הנובע ממרחק הזמן בין כתיבת הספר לימינו אנו. לכן כל מי שיכול לקרוא את המקור – **איך לו שום סיבה להשתמש במהדורה זו**. גם מי שנזקק לנוסח זה בודאי לא יזדקק לו בקריאות הבאות (וכפי שכותב רמח"ל עצמו בהקדמה התועלת המופקת מספרו היא לא מקריאה חד פעמית בספר כי אם מחזרה עליו).
השדלתי ככל יכולתי לדייק ולשנות רק כשצריך ואני תקווה שטעויותי מעטות. **יש לציין שאיני בעל הסמכה תורנית או בתחום הלשון**.

אלה עקרונות השימוש בגופנים (פונטים):

- יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה - כך מופיע הטקסט של רמח"ל.
- **אֵהֱלֶךְ בְּאֶמְתָּךְ** - כך מופיע ציטוט מפסוק במקרא.
- **ואמרי לה: לקיים מילי דאבות נויש אומרים- יקיים ענייני מסכת אבות** - כך מופיע ציטוט ממקורות חז"ל עם הסבר בסוגריים המרובעות.
- **(מועד קטן כה א):** - כך מופיע מקור ציטטה. במאמרי חז"ל כאשר לא נאמר אחרת- הציטוט הוא מן התלמוד הבבלי.

דוגמה המשווה בין הנוסחים

הנוסח המקורי של רבנו רמח"ל	הנוסח המעובד
אמר המחבר: החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו,	אמר המחבר: את החיבור הזה לא חברתי כדי ללמד את בני האדם את מה שאינם יודעים,
אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול.	אלא כדי להזכיר להם את הידוע להם כבר היטב.
כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים	וברוב מה שכתבתי בחיבורי לא תמצא אלא דברים,
שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל,	שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בנוגע להם כלל,
אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל,	אלא שכמידת רוב פרסומם וכפי המידה בה אמיתותם גלויה לכל -
כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה.	כך ההתעלמות מהם מצויה מאד והשכחה רבה.
על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו	מסיבה זו אין התועלת מופקת מן הקריאה בספר זה
פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר	פעם אחת, כי ייתכן שאחר קריאת הספר ימצא הקורא
קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו, אלא מעט.	שלמד רק חידושים מעטים שלא ידע אותם לפני קריאתו.
אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו	אלא התועלת היא בחזרה עליו ובהתמדה, כי כך יזכור הקורא
הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע,	את הדברים האלה הנשכחים מבני האדם באופן טבעי,
וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.	וישים אל לבו את חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

קורא יקר,

כל הערה תתקבל בתודה!

ניתן לכתוב למייל: shlomiliss@gmail.com

